

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

AKDENİZ HAVZASI'NDA

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR

DEVLETLERİ ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Minel KIRAN

BURSA - 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

AKDENİZ HAVZASI'NDA

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR

DEVLETLERİ ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman Öğretim Üyesi:

Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

Minel KIRAN

BURSA – 2019

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Bilim Dalı 701542003 numaralı Minel KIRAN'ın hazırladığı "Akdeniz Havzası'nda Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunması, 23.03.2019 günü 10.11.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin BAŞARILI (başarılı-başarısız) olduğuna oy birliği (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Sezai SEVİM
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 28/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: Akdeniz Havzası'nda Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşa toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin, 28/08/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programında (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %19'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

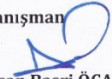
Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabu ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Mine KIRAN
28/08/2019

Adı Soyadı: MİNEL KIRAN
Öğrenci No: 701542003
Anabilim Dalı: TARİH
Program: _____
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN
28/08/2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Akdeniz Havzası'nda Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza 23.09.2019

Adı Soyadı: Minel KIRAN

Öğrenci No: 701542003

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Minel KIRAN

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Tarih Anabilim Dalı

Bilim Dalı: Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: X+117

Mezuniyet Tarihi: 23/09/2019

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

AKDENİZ HAVZASI'NDA ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Anadolu Selçuklu Devleti 1075 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulmuş, 1308 yılına kadar da ele geçirdiği topraklar üzerinde egemenliğini devam ettirmiştir. Anadolu topraklarında hâkimiyet kurduğu yüzyıllarda gerçekleştirdiği siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel faaliyetlerde de Büyük Selçuklu Devleti'nin kurumlarını ve ilişkilerini temel almıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu topraklarına geldiği ilk yıllardan itibaren bu topraklarda yaşayan Rumlar ile siyasi ilişkiler kurduğu da bilinmektedir. Savaşlar ve sonrasında imzalanan antlaşmalarla geliştirilen siyasi ilişkiler zamanla diğer alanlarda kendisini göstermiştir. Önemli bir örneği, batının en büyük gücü olan Bizans İmparatorluğu ile kurulan ilişkilerdir. Anadolu topraklarında Bizans ile başlayan ilişkiler, Batı'daki topraklara ilerledikçe diğer Avrupalı devletlerle de kurulmuştur. Özellikle Akdeniz Havzası'nda gerçekleştirilen faaliyetler için İtalyan şehir devletleri ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında kurulan ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Çünkü İtalyan şehir devletleri, Akdeniz'de ilk olarak Bizans'ın koruması altında kendisini göstermiş olsa da zaman içerisinde güçlenerek Doğu Akdeniz'in hâkimiyetini ele geçirmiştir. Bu durumda Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarımsal kaynaklı ekonomik yapısında önemli gelişmelerin meydana gelmesini sağlamıştır. Tarımsal faaliyetlerden elde edilen ürün fazlasının batıya ihraç edilmesi ve buna bağlı olarak batıdan ithal ürünlerin Anadolu topraklarına girişi devletlerin iktisadi gelişimde oldukça önemli olmuştur. Daha çok Akdeniz'e sınırı olan toprakların fethedilmesiyle başlayan ve zaman zaman yaşanan mücadeleler sonrası imzalanan antlaşmalarla pekiştirilen bu ilişkiler, Anadolu topraklarında yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Gerek Selçuklular gerekse Selçuklulardan sonra Anadolu topraklarında hâkimiyet kuran İlhanlılar ve Türkmen beylikleri, iktisadi gelişim açısından büyük katkı sağlayan bu ilişkilerin zedelenmemesi için büyük çaba sarf etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Anadolu, Türkiye, İtalya, Ticaret, Akdeniz, Venedik, Ceneviz.

ABSTRACT

Name and Surname: Minel KIRAN

University: Bursa Uludağ University

Institution: Social Science Institution

Field: History

Branch: Medieval History

Degree Awarded: Master

Page Number: X+117

Degree Date: 23/09/2019

Supervisor: Associate Professor Hasan Basri ÖCALAN

TRADING RELATIONSHIPS BETWEEN GREAT SELJUK EMPIRE AND ITALIAN CITY-STATES IN MEDITERRANEAN BASIN

The Anatolian Seljuk State was founded in 1075 by Kutalmışoğlu Süleyman Şah, and continued its rule over the lands it had seized until 1308. It was based on the institutions and relations of the Great Seljuk State in the political, social, economic and cultural activities it carried out during the centuries it established domination in Anatolia. It is also known that the Great Seljuk State established political relations with the Greeks living in these lands since the first years of its arrival in Anatolia. The political relations developed by the wars and the treaties signed thereafter have gradually manifested itself in other areas. An important example is the relations with the Byzantine Empire, the greatest power of the West. The relations that started with Byzantium in Anatolian lands were established with other European states as they progressed to the lands of the West. The relations established between the Italian city states and the Anatolian Seljuk State are of great importance especially for the activities carried out in the Mediterranean Basin. Because although the Italian city-states first appeared in the Mediterranean Sea under the protection of Byzantium, they gradually gained strength and seized the dominance of the Eastern Mediterranean. In this case, the agricultural structure of the Anatolian Seljuk State has led to significant developments in the economic structure. Exporting of surplus products obtained from agricultural activities to the west and the importation of products imported from the west into Anatolian lands have been very important in the economic development of the states. These relations, which started with the conquest of the land bounded to the Mediterranean and reinforced by the treaties signed after the struggles that took place from time to time, continued for centuries in Anatolia. Both the Seljuks and the Seljuks who established the domination of the Anatolian lands after the Ilkhans and Turkmen principalities, which contributed greatly to the economic development of these relations have made great efforts to avoid damage.

Keywords: Seljuk, Anatolia, Turkey, Italia, Commerce, Mediterranean, Venice, Genoa.

ÖNSÖZ

Akdeniz Havzası; üzerinde sürekli hâkimiyet mücadelelerin yaşandığı, dönem dönem devletlerin politikaları ve kurduğu üstünlükler dolayısıyla el değiştirmiş olsa da bölgedeki egemen gücün her zaman gelişiminde büyük bir etki yaratmıştır. Devletler açısından ulaşımın kolay, bölgenin elverişli ve ürün bakımında zengin olması, özellikle de doğu ile batıyı birleştiren bir konumda yer alması önemini arttırmıştır. Doğu-Batı ilişkilerinin kurulmasında ve gelişmesinde büyük katkılarından söz edilen Akdeniz ve Akdeniz'e hâkim güçlerin araştırma alanın çok geniş olmasına rağmen, Ortaçağ döneminin diğer dönemlere nazaran karanlıkta kaldığı bilinmektedir. "Akdeniz Havzası'nda Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler" adlı tez çalışması da bu alanda yapılan araştırmaların az olmasından dolayı ortaya çıkmıştır.

Ders yılımda her durumda yanımda olup, tez konuma karar verme ve çalışma aşamasında bana büyük bir özveri ile yardımcı olan tez danışmanım çok sevgili sayın hocam Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN'a, lisans eğitimime başladığım yıldan itibaren hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, gerek mezuniyetimde gerek tezimi aldığım süreçte bulunduğu katkılardan dolayı saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Muhammet GÜÇLÜ'ye, araştırma yaptığım süreçte yol gösteren ve bana destek olan sayın hocam Doç. Dr. Dinçer Savaş LENGER'e, aldığım eğitim süresince önümü açan ve bana her konuda bildiklerini aktaran hocalarıma, her zaman yanımda olan ve benimle birlikte bu zorlu süreçte yürüyen başta babam olmak üzere tüm aileme, eşime ve yanımda olan dostlarıma bana verdiği katkılardan dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Minel KIRAN

BURSA – 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ'NİN EKONOMİLERİNİN DAYANDIĞI TEMELLER

1. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN EKONOMİK ALANDA GELİŞİMİ VE ETKİLERİ.....	3
1.1. İĞDİŞLİK.....	6
1.2. AHİLİK	9
2. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TEMEL GEÇİM KAYNAKLARI: TARIM, SANAYİ VE TİCARET	12
2.1. TARIMSAL FAALİYETLER	12
2.2. SANAYİ ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER	14
2.3. TİCARİ HAYAT.....	15
2.3.1. Han, Kervan ve Kervansaray.....	17

2.3.2. Meslekler	20
2.3.3. Para	23
2.3.4. Ticaret Vergileri	25
2.3.5. Köle Ticareti	27
3. BİZANS İMPARATORLUĞU AÇISINDAN EKONOMİYE BAKIŞ VE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ'NE ETKİLERİ	28
4. İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİNDE İKTİSADİ DÜZEN.....	33
4.1. AMALFİ VE VENEDİK	33
4.2. PİSA VE CENEVİZ.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

1075-1250 YILLARI ARASINDA AKDENİZ VE ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ ARASINDA YAŞANAN İKTİSADİ GELİŞMELER

1. AKDENİZ'İN EKONOMİK DURUMU	42
1.1. PANAYIRLAR VE PAZARLAR.....	46
1.2. KERVANLAR VE GEMİLER	48
2. DEVLETLERARASI EKONOMİK İLİŞKİLER.....	49
2.1. AKDENİZ'DE YÜKSELEN GÜÇLER: VENEDİK VE CENEVİZ.....	49
2.1.1. Venedik.....	49
2.1.2. Ceneviz	52
2.2. AKDENİZ'DE BİR DOĞU MEDENİYETİ: ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ.....	54

2.2.1. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi	54
2.2.2. I. İzzeddin Keykâvus Dönemi	56
2.2.3. I. Alâeddin Keykubad Dönemi	57
3. İTHALAT-İHRACAT ÜRÜNLERİ	60
4. TİCARET SÖZLEŞMELERİ	61
4.1. VENEDİK İLE YAPILAN SÖZLEŞMELER	61
4.2. CENEVİZ İLE YAPILAN SÖZLEŞMELER	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ SÜRECİNDE (1250-1308) YAŞANAN EKONOMİK FAALİYETLER

1. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ SÜRECİNE GİRME NEDENLERİ	67
2. İLHANLILARIN AKDENİZ'DEKİ HAYATA ETKİLERİ	71
3. ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ İLE İTALYA ŞEHİR DEVLETLERİ ARASINDA KURULAN İKTİSADİ İLİŞKİLER	77
3.1. AYDINOĞULLARI	79
3.2. MENTEŞEOĞULLARI	81
3.3. İKTİSADİ İLİŞKİLERİ DÜZENLEYEN VERGİLER VE PARALAR	82
SONUÇ	85
BİBLİYOGRAFYA	87
EKLER	94

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.tz.	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
der.	Derleyen
ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
km.	Kilometre
MS	Milattan sonra
nu.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
trc.	Tercüman
ty.	Basım tarihi yok
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti hakkında kurulduğu tarihten günümüze gelene kadar birçok araştırma yapılmıştır. Ancak hala karanlıkta kalan dönemleri olduğu bilinmektedir. Araştırmalar siyasi tarih konusunda yoğunlaşırken, iktisadi alanda yapılan çalışmalar yetersiz kalmıştır. Özellikle Avrupa ile kurulan iktisadi ya da ticari ilişkiler üzerinde yapılan araştırmalar ve yazılan kaynak sayısı oldukça azdır. Konu gereği ele alınan İtalyan şehir devletleri ile geliştirilmiş olan ilişkiler incelendiğinde de araştırma alanının ve kaynakların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum da araştırmacıların elde ettiği verilerin kısıtlı olmasına neden olmaktadır. "Akdeniz Havzası'nda Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler" adlı tez konusu da her iki taraf ile ilgili yapılan çalışmaları ve kaleme alınmış yazıları bir araya getirebilmek, konunun yer aldığı kaynakları incelemek amacıyla ele alınacaktır.

"Akdeniz Havzası'nda Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasındaki Ticari İlişkiler" adlı çalışma üç bölüm olarak incelenmiştir. Birinci bölümü, Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletlerinin Ekonomilerinin Dayandığı Temeller; ikinci bölümü, 1075-1250 Yılları Arasında Akdeniz ve Anadolu Selçuklu Devleti ile İtalyan Şehir Devletleri Arasında Yaşanan İktisadi Gelişmeler; üçüncü bölüm ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılış Sürecinde (1250-1308) Yaşanan Ekonomik Faaliyetler başlıkları altında hem bahsedilen dönemlerde hem de sonrasında yazılan kaynaklara dayandırılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Birinci bölüm; Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasındaki en etkili devlet olan Büyük Selçuklu Devleti ve İtalyan şehir devletlerine verdiği ayrıcalıklarla onların Akdeniz'e açılmasını sağlayan Bizans İmparatorluğu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Her iki devletin de ticarete atılmasını sağlayan en önemli faktör tarımsal faaliyetler olduğu için iktisadi gelişmeler toprak üzerinden başlayarak, sanayi ve ticari faktörlerle birlikte değerlendirilmiştir. Çünkü devletlerin temelini oluşturan zirai faaliyetlerdeki ürün fazlalığı sanayi ve özellikle ticaret kollarını gerekli kılmıştır. Aynı zamanda bu bölümde ele alınan köle ticareti de Anadolu'nun en ihtişamlı çağlarını yaşarken, Avrupa'nın tüm kötü gidişatını ortaya koyabilmek adına ele alınmıştır. Çünkü papanın tüm karşı çıkışlarına rağmen Hıristiyan köleler, Müslüman tacirlere satılarak Anadolu topraklarında hüküm süren devletler açısından önemli bir gelir kaynağı olmuşlardır. Bu durum İslam

devletlerinin Avrupalılara karşı elde ettikleri büyük bir başarıdır. Aynı zamanda Avrupalılar bu dönemde Bizans İmparatorluğu sayesinde Levant dedikleri doğu ile tanışmışlar ve yüzyıllar içerisinde Akdeniz'de etkili güçler haline gelmeyi başarmışlardır

İkinci bölüm; konunun asıl olarak ele alınıp değerlendirildiği aşamadır. Bu bölümde doğu ticaretindeki hâkim güçler üzerinde durulmuştur. İtalyan şehir devletleri ile Anadolu Selçuklu Devleti'ni birleştiren uluslararası yollar ve ihtiyaçların gerektirdiği ithalat-ihracat faaliyetleri ile birlikte geliştirilen ilişkiler uzun yıllar sürdürülmüştür. Bu dönemde Batı ticaretini elinde bulunduran İtalyan şehir devletlerinden Venedik ve Ceneviz ayrı ayrı ele alınmış, Anadolu Selçuklu hükümdarları ile yaptıkları ticaret sözleşmeleri günümüze ulaşan metinler çerçevesinde aktarılmıştır. Özellikle Venedik ile I.Gıyâseddin Keyhüsrev, I.İzzeddin Keykâvus ve I.Alâeddin Keykubad Dönemleri'nde kurulan ilişkiler ve imzalanan antlaşmalar ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol baskıları sonucunda yıkılış sürecine girmesiyle, son hükümdar olarak bilinen II. Mesud'un ölümüne kadar geçen süreyi kapsamaktadır. İlk olarak devletin yıkılışını hazırlayan ve bunu hızlandıran sebepler ele alınmıştır. Sonrasında da Selçuklu egemenliğinin zayıfladığı dönemlerde Anadolu'nun yeni güçleri olan İlhanlılar ve Türkmen beylikleri ile İtalyan şehir devletlerinin ticari ilişkileri incelenmiştir. Bu ilişkiler uzun yıllar sürdürülmüş olsa da, konu gereği ele alınan yüzyıllar arasındaki gelişmeler aktarılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ'NİN EKONOMİLERİNİN DAYANDIĞI TEMELLER

1. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN EKONOMİK ALANDA GELİŞİMİ VE ETKİLERİ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerinin dayandığı Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getirmiştir. Bu durum Büyük Selçuklu Devleti'nin en önemli özelliklerinden birisidir. Bu nedenle Tuğrul Bey Dönemi'nden itibaren Türkmen kitleleri Bizans'ın hâkimiyeti altındaki Anadolu'ya yönlendirilmiş ve Türkler bu bölgede varlığını hissettirmeye başlamışlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan siyasi çatışmalar sonucunda kurulan Anadolu/Türkiye Selçukluları ile de Anadolu'da yaklaşık iki yüz elli yıl Türk hâkimiyeti sürdürülmüştür. Büyük Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü dönem ve sonrasında devam ettirilen süreç tarihe damgasını vuran "büyük çağ" özelliğini de taşımaktadır. Büyük Selçuklular aynı dönemde ve kendilerinden sonra kurulan Türk devletlerine teşkilat ve müesseseler yönünden örnek olmuşlardır.¹

Büyük Selçuklu Devleti, hâkimiyeti altındaki topraklarda öncelikli olarak siyasi birliği sağlamıştır. Bu durumda iktisadi durumun gelişmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda Selçuklu devlet yönetiminde çeşitli iktisadi gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar zaman içerisinde dönemin şartlarına göre de değişiklikler göstermiştir. Birçok alanda olduğu gibi iktisadi hayatta da kendilerine has bir gelişim meydana getirmişlerdir. İktisadi düzenlemelerin en büyük amacı, halkın refah ve huzurunu sağlamak olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nde siyasi gelişmelere bağlı olarak geliştirilen en önemli iktisadi faaliyet ise zirai alanda yaşanan gelişmelerdir. Hâkim oldukları bölgelerde sulama kanalı ve tesislere verilen önem sayesinde de gelişim ileri boyutlara taşınmıştır. Zirai faaliyetler, zaman içerisinde yerleşik hayata geçmiş kesim için ortaya çıkan bir alan haline gelmiştir. Ancak her isteyen ziraat faaliyetleri ile uğraşamamaktaydı. Çünkü zirai

¹ Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Ankara: Nobel Yayınları, 2012, ss.136-137.

üretim ile uğraşmak sınırlandırılmıştır. Toprak, önemli bir geçim kaynağı olduğu için belirli kişilere verilmiş, bu kişilerin de toprağı devamlı olarak ekip biçmesi sağlanmıştır.

Selçuklu Devleti'nde ziraat faaliyetleri ile ilgilenen topluluğa "tarıgçı" adı verilmiştir.² Toprakla uğraşan bu çiftçi grubunun altında çalışan kişilerde mevcuttur. Bunlar ücretli olarak görevlerini yerine getirmekte olan ırgatlarıdır. Çiftçilik işlerinde ücretle çalışan ırgata da "maraz" veya "terçi" adı verilmiştir. Diğer bir yardımcıya da "bala" denilmiş ve bu kişilere "ter" adıyla ücrette verilmiştir. Selçuklu Türklerinin hayatında önemli bir yere sahip olan ziraat ürünlerinin ön planda olanları ise; buğday, arpa ve darı olmuştur. Meyve yetiştirme ikinci planda yer alırken, sebze üretimi en son sırada gelmiştir.³

Zirai üretimi sağlayabilmek için insan faktöründen sonra önem taşıyan unsur topraktır. Ülkenin iktisadi durumunu dengeleyebilmek, koruyabilmek için elverişli topraklara ihtiyaç duyulmuştur. Aynı zamanda ekin yapılan toprakların verimli olduğu zamanlarda ayrı bir önem taşımıştır. Türkler, tarlaya en iyi ekin ekme zamanı olarak da ilkbahar mevsiminin başlangıcı olduğunu düşünmüşlerdir. Bu dönemlerde ekimi yapılan ürünlerin daha sağlıklı ve güzel sonuçlar verdiğini söylemektedirler. Ekimi yapılan tarladan ürün elde etmek için Türkler başlıca iki işlem gerçekleştirmişlerdir. Bu işlemler ürün elde etme de oldukça büyük bir öneme sahipti. İşlemler şu şekildedir:

1. Gübreleme,

2. Sulamadır.⁴

Tarımsal üretimde insan ve toprak faktörlerinden sonra önemli rol oynayan bir diğer unsur da hayvandır. Zirai faaliyetlerin gerçekleştirilme aşamasında kullanıldığı bilinen tek hayvan da öküz olmuştur. Bahsedilen unsur dışında zirai üretimin yapılabilmesi için öküzün yanında farklı araç-gereçlerde kullanılmıştır. Bunlar; sapan, orak, düven, kağrı ve değirmendir. Tarım ile birlikte hayvancılıkla da uğraşıldığı için, hayvan beslenmesinde önemli yer tutan ürünler daha fazla üretilmiştir. Bunlar; buğday,

² Refik Turan, Günay Kırpık, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s.40.

³ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, ss.486-487.

⁴ Köymen, a.g.e., s.488.

arpa, darı ve ottur. Bu ürünlerin dışında kalan diğer ürünler de pirinç ve pamuktur. Hayvansal gıdalar dışında kalan zirai ürünler; meyvecilik ve sebzeçilik olarak ikiye ayrılmıştır.⁵

Üretimi yapılan meyve ve sebzelerin ihtiyaç fazlası, ticari faaliyetlerin gelişmesi ile birlikte ihracatın gelişiminde de etkili olmuştur. İktisadi hayatın gelişiminde, geniş ve önemli yer tutan meyve ve sebzeler şunlardır:⁶

1. Üzüm,
2. Şeftali/Tülüğerük,
3. Kayısı/Sarığerük,
4. Erik/Kara erük,
5. Elma/Alma
6. Armut,
7. Ardıç/Artu
8. Ayva/Avya,
9. İğde/Yiğde,
10. Ceviz,
11. Fındık/Kasık,
12. Fıstık/Şekirtük,
13. Dut/Üjme,
14. Kavun/Kogun,
15. Karpuz/Büken
16. Kabak,

⁵ Köymen, a.g.e., ss.499-502.

⁶ Turan, Kırpık, a.g.m., s.40.

17. Patlıcan/Bütüğe,
18. Şalgam/Çogmur,
19. Soğan/Sagun şeklindedir.

İktisadi hayatta yaşanan tarımsal gelişmeler, ticari gelişmelerin yaşanmasında da etkili olmuştur. İhtiyaç fazlası ürünler pazar ya da panayır yerlerinde satışa sunulmuştur. Ticaretin daha fazla gelişimini sağlamak için ticaret yolları sürekli olarak kontrol ve güvence altında tutulmuştur. Böylece yolculuklar huzur ortamında gerçekleştirilmiştir. Tarım ve ticari faaliyetler dışında, her şehirde kendine has sanayi ve imalat faaliyetleri de geliştirilmiştir. Bu gelişmeler sayesinde topraklar zenginleşmiş ve imar faaliyetleri yaygınlık kazanmıştır.

Zirai faaliyetler dışında hayvancılık da Türkler için önemli olan bir geçim kaynağı olduğundan dolayı, Orta Asya'dan Anadolu içlerine geldikleri süre zarfında çeşitli alanlarda hayvanları kullanmışlardır. Bunlar sıralanacak olursa; giyecek-yiyecek, taşımacılık, pazar ve savaş alanları olarak sayılması mümkündür. Hâkim oldukları tüm bölgelere faaliyetlerini yayarak, ülke genelinde etkisini daha da artırmak istemişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti'nde başta hayvancılık olmak üzere, tüm ekonomik gelişmeler üzerinde söz söyleyebilmek ve konuya derinlemesine hâkim olabilmek için "İğdiş"/"İğdişçilik" ve "Ahilik" konularının incelenmesi gerekmektedir.

1.1. İĞDİŞLİK

İğdişlik, kelime anlamı olarak "terbiye etmek, beslemek ve yetiştirmek" anlamına gelen igitmek fiilinden türetilmiştir.⁷ Aynı zamanda bu kelimenin etimolojisi ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, "iğdiş" in genellikle melez insanlar için söylendiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bilinen bu anlamının bazı düşünür ve araştırmacılar tarafından kabul görmediği de bilinmektedir. Mesela M. Fuat Köprülü bu kelimenin "öğdeş" veya "öndeş" olarak okunması gerektiğini söylemektedir. Bu kelimelerin Türkçe karşılığı

⁷ Faruk Sümer, "İğdiş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkez (İSAM), 2000, C.21, s.524.

rehber anlamına geldiği için M. Fuat Köprülü bu tabiri daha doğru bulmaktadır.⁸ Türkistan doğumlu Mevlana Celaleddin Rumi de İğdişlik kurumunun Türkistan'dan gelmiş olabileceğini söylemektedir. Karahanlılar Devleti'nde, bu teşkilatın özellikle XIII. yüzyılda Türkistan'da varlığını devam ettirmiş olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

XII. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklularında da görülen bu teşkilat, Karahanlılar'da mevcut teşkilatın hemen hemen aynı esaslarda devam eden bir benzeri olmuştur. Türklerin XI. yüzyıldaki ilk askeri hârekatının ardından, bu teşkilat da yeni geldikleri Anadolu topraklarına yerleşmiştir. İğdiş, zaman içerisinde devletin en önemli görevlilerine verilen unvanlardan birisi haline gelmiştir. XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'daki şehirlerde vergi memurlarına iğdiş adı verilmiştir.⁹

Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi Konya ve ona bağlı olan diğer şehirlerin yaşayışında önemli bir yer tutmuş olan İğdişlik teşkilâtı, hem şehirlerdeki idareci zümrenin hem de halkın ihtiyaçlarını karşılamada etkili hale gelmiştir. Şehirlerde yaşayan tüm zümrelerin yiyecek ve benzeri her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiğinden etkisini kısa sürede arttırmıştır. Kutadgu Bilig'e göre, şehir halkını birtakım unsurlar - çiftçiler, satıcılar gibi- teşkil etmektedir. Bunlar arasında iğdişçiler de bulunmaktadır. Şehirdeki bu zümre, her türlü yiyeceği, giyeceği ve ordunun binek atı, aygırı ile yük hayvanlarını yetiştirmiştir. Kımız, süt, yün, yoğurt, peynir ile evlerin rahatını temin eden yaygı ve keçe hep bu kişiler tarafından üretilmiştir. Kutadgu Bilig'de ordu ihtiyacının da iğdişler tarafından karşılanması, bu teşkilatın Türkistan'daki Türk sosyal hayatındaki yerini geniş boyutlara taşımaktadır.¹⁰

İğdişler, küçük iş veya doğrudan üretimle meşgul olmayıp daha büyük miktarlarda da iş yapmışlar, gerektiğinde ürünleri dışarıdan getirmişlerdir. İğdişler, şehirlerarası hatta milletlerarası ticaret yaptıklarından, zamanla şehirlerin en etkili zümresi olmuşlardır. İsimleri, aynı zamanda "hâcegân" ile birlikte geçmiş, şehir ayanı ve eşrafi sayılmışlardır. Bu özellikleriyle Selçuklu şehzade veya eski sultanlarını evlerinde misafir edebilmişlerdir. Örneğin 1211 senesinde, Alâeddin Keykubad saltanat mücadelesinde

⁸ Tuncer Baykara, "Selçuklular Devri'nde İğdişlik ve Kurumu", *Bellekten*, C.LX, S. 229, 1997, s.688.

⁹ Sümer, "İğdiş", s.524.

¹⁰ Tuncer Baykara, "Selçuklular Devri'nde İğdişlik ve Kurumu", ss.688-689.

yenik düştüğü zaman, kendisi saraydan çıkarılmış ve Ankara iğdişlerinden birisinin evinde misafir edilmişti.¹¹

İğdişlik, Selçuklu taşra teşkilatında da yer almıştı. Bu teşkilattaki "Şehir Divanı"nda yer alan görevlilerinden birisi olan kişi de "Emir-i İğdişân" idi. Büyük tüccar anlamındaki kişiler ile muteber ayanın önderi olan "İğdiş Başı"ndan, o şehirdeki zanaat ehli ve güçsüz kişilerin korkusuz olarak yaşamasını sağlaması istenmiştir. Bütün bir şehri temsil etmekte olduğu için hükümet tarafından önemli bir şahsiyet olarak itibar görmüştür.¹² XIII. asrın sonlarında devletin resmi dili Farsça ve Arapça yerine Türkçe kabul edilince, eski terimlerde birçok değişiklik yapılmıştır. İğdiş Başı da "Şehir Kethüdası" şekline dönüşmüştür.¹³

XIII. yüzyılda şehirlerde ortaya çıkan yeni durum İğdiş teşkilatını da etkilemiştir. İğdişler doğrudan üretim yapmazken, bu dönemde şehir çarşılarında eşya üretimi yapan esnaf da ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu durumlar sonucunda Abbasi Halifesi en-Nasır li'dinillah,¹⁴ siyasi bakımdan gittikçe parçalanın İslam dünyasını bir fikir etrafında birleştirmek istemiştir. Aynı zamanda Harizmşahların tehdidi altında bulunan halife, özellikle Anadolu Selçuklu sultanlarına yaklaşmış, fütüvveti Anadolu'da yaymak için çaba harcamıştır.¹⁵ Bunun sonucunda, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren iğdişlerin yanında şehirlerde "ihvan/kardeşler"¹⁶ görünmeye başlamıştır. Karamanlıların 1277'de Konya üzerine askeri baskılarında bir kısım iğdiş, bu devletin yanında yer alarak birlikte hareket etmiştir. Fakat ahilerin etkisiyle daha sonra onlara karşı direniş göstermişler ve kısa süre içinde İğdiş başı öldürülmüştür. Yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde yerine geçen biri olmadığı için ölen kişi Konya'daki son İğdiş temsilcisi olmuştur. İlhanlı mali teşkilatının Anadolu'da geniş ölçüde uygulanmaya başlanması ile birlikte gerek devlet

¹¹ Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI.-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, s.142.

¹² Günümüzdeki Belediye Başkanı'na benzemektedir.

¹³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.23.

¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992, s.156.

¹⁵ Halil İnalçık, "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.193.

¹⁶ Ahmet Gündüz, "Ahilerin Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devri Türk Toplum Hayatında Oynadığı Roller", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012*, C.I, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2012, s.229.

memuru gerek sosyal bir zümre olarak XIII. yüzyılın sonlarına doğru önemlerini kaybetmiş ve yerlerini ahîlere bırakmışlardır.¹⁷

1.2. AHİLİK

Ahîlik, "kardeşim" anlamına gelen Arapça kökenli bir kelimedir.¹⁸ Fransız Türkolog J. Deny ve M. Fuad Köprülü, Türkçe kökenli ve "eli açık, cömert, yiğit" anlamlarına gelen "akı" kelimesinin zamanla değişerek "Ahî" şekline geldiğini söylemektedir.¹⁹ Ahîlik aynı zamanda inanmak, kaidelere uymak demektir. Örf ve adetlere bağlılığı ile muhafazakâr bir düşünce, araştırma, öğrenme, ilerleme, yenilenme yönüyle de dinamik bir düşünce ortaya çıkarmıştır.²⁰ XII.-XIII. yüzyılda Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasi çalkantılar ve sarsıntılar sonucu, içtimai hayatın diğer safhalarında olduğu gibi, sanat ve meslek dünyasında da etkilemeler meydana gelmiştir. Sonucunda da uzun yıllar etkisini sürdürecektir Ahîlik kurumu ortaya çıkmıştır.²¹ Birçok kelimenin karşılığı olan Ahî ya da Ahîlik; iktisadi hayatı canlandıran, etkili bireyleri koruyan bir teşkilat olarak varlığını ortaya koymuş ve süreklilik sağlamıştır. Anadolu'da Kırşehir olmak üzere Kayseri, Konya, Niğde, Ankara, Antalya, Burdur, Isparta, Milas, Bursa, Balıkesir, Birgi, Tire, Ladik, Aksaray, Sivas, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Erzurum, Mudurnu, Kastamonu, Bolu, Amasya, Sinop, Gerede, Geyve, Bergama, Manisa, Gölhisar, Maraş ve Eskişehir de ahî teşkilatının yayıldığı bölgelerden olmuştur.²²

¹⁷ Sümer, "İğdiş", s.524.

¹⁸ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s.43.; Neşet Çağatay, "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri 13-15 Ekim 1993*, Kasım 1996, s.35.

¹⁹ Adnan Gülerman, Sevda Taştekel, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993, s.2.

²⁰ Orhan Poyraz, "Ahi Örgütleri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri 13-15 Ekim 1993*, Kasım 1996, s.140.

²¹ Mustafa Öcal, "Ahilerden Günümüze Esnaf Ahlakı ve Çırak Yetiştirme Yöntemi", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012*, C.I, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2012, s.203.; 1220'li yıllarda Moğolların, Harizmşahların Türk devletini ortadan kaldırmalarından sonra, Maveraünehr ve Türkistan'daki Türk şehirlerinin tüccar ve sanatkar halkı; dükkanlarını ve tezgahlarını bırakıp Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'ya gelen Türk esnaf ve tüccar sınıfı, XIII. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan getirdikleri Ahilik kurumunu da yaymaya başlamışlardır. Bkz. Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990, s.38.;

²² Turan, Kırpık, a.g.m., s.38.

Temelde Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslami anlayışa doğrudan bağlı olan Ahîliğin, tasavvufta önemli bir yeri bulunan "uhuvvet"i hatırlatmasından dolayı da kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur.²³ Bu bilgilere dayanarak denilebilir ki Ahîliğin kökenleri de doğuda, özellikle XI. yüzyıldan başlayarak gelişmiş olan fütüvvet teşkilatına dayanmaktadır.²⁴ Ahî teşkilatı, her kurum gibi belli ihtiyaçları karşılama amacıyla kurulmuştur. Asya'dan gelen sanatkâr ve tüccar Türklerin, yerli halk ve sanatkârlar karşısında ayakta durabilmeleri, onlarla mücadele edebilmeleri ancak aralarında bir teşkilat kurarak, dayanışma sağlamaları sonucunda mümkün olabilirdi. Ahî birlikleri bu şartların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat olarak meydana gelmiş, sonrasında da gelişerek bütün esnafı ve üye olmak isteyenleri bünyesinde toplayan çok yönlü sosyal bir kuruluş haline gelmiştir.²⁵ Ahîler; esnaf, sanatkârlar, tüccar ve diğer dallardaki meslek adamları²⁶ olarak şehirlerde sosyal ve ekonomik düzenin kurulmasının yanında kültürün de gelişmesini sağlamışlardır.²⁷

Ahî teşkilatı, temeli dine dayanan ve her zümrenin belli günlerde toplanarak kendi meselelerini konuştuğu özel toplulukları bulunan bir kuruluş olmuştur. Bu teşkilata Gayrimüslimler kabul edilmediğinden, Müslüman-Türk meslek erbabına cemiyette ayrıcalıklı bir mevki sağlanmıştır. Hem sanatsal faaliyetlerin hem de mesleklerin Müslümanların kontrolünde olmasının sonucu olarak da şehirlerdeki iktisadi düzen, zaman içerisinde Türklerin eline geçmiştir. Çeşitli meslek gruplarında ve sanatlarda çalışan, fakat loncaya dâhil olmadığı için türlü zorluklarla karşılaşan Gayrimüslim halkın İslam dinine girmesiyle, Türk topraklarının büyük oranda İslamlaşması sağlanmıştır.²⁸ Bu bilgiden de yola çıkarak Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Ahî teşkilatının önemli bir rolü bulunmaktadır denilebilir. Ahîler, Türk-İslam aleminde devleti güçlendirerek, sanat faaliyetlerinin önünü açmış ve teşkilata bağlı olan halkı her

²³ Ziya Kazıcı, "Ahilik", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 1988, C.1, s.540.

²⁴ Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, s.44.

²⁵ Poyraz, a.g.m., s.141.

²⁶ Çağatay, a.g.m., s.35.

²⁷ Müjgan Cumber, "Anadolu Şehirlerinin Kuruluşunda Ahilerin Yeri", *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri 13-15 Eylül 1985 Kırşehir*, İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, 1986, s.87.

²⁸ Kafesoğlu, a.g.e., s.104.

bakımdan memnun edebilmek için çalışmalar yapmışlardır.²⁹ Türklere özgü bir kurum olan Ahîlik, Türk yardımseverliğin ve konukseverliğin, doğruluk ve merhametliğin bir karışımı olarak varlığını kabul ettirmiştir.

Ahîlikte meslekler denetim altında tutularak, belirli dükkan veya imalathane sayısına göre, adları ve künyeleri kayıtlı belirli sayıda usta ve işçi bulundurmışlardır. Çıraklıktan ustalığa geçmek isteyenler, diğer ustaların huzurunda özel bir sınavdan geçirilerek, başarı gösterenlere törenle "ustalık belgesi" verilmiştir. Ahîlik daha sonradan da kazanılırdı. Teşkilatın en usta ve saygıdeğer mensubu loncanın başkanı olup "Ahî Baba" unvanını taşımıştır.³⁰ Bu kişilerin ortaya çıkmasında ve teşkilatın temel özelliklerini kazanmasında Ahi Evren diye bilinen Nasirüddin Ebu'l-Hakayık Mahmud bin Ahmet el-Hayı'nın³¹ çalışmaları etkili olmuştur. Ahî Evren, eserlerinde bu teşkilatı sistemleştirmiştir.³² Böylece birçok ahi, ülke ekonomisinin hâkim kitleleri olarak, idari ve siyasi meselelerde söz sahibi olmuştur.³³ Büyük Selçuklular zamanından itibaren varlığı bilinen, Anadolu Selçukluları ve Türk beylikleri döneminde toplum ve devlet hayatında etkili olan ahîler, Türkiye coğrafyasının hemen her tarafına yayılmışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Yeniçeri teşkilatlanmasında da büyük rol oynamışlardır.³⁴

İnsanoğlunun kurup geliştirdiği her kurum ve kuruluşta olduğu gibi Ahîlik'te de zamanla bir çözülme başlamış, eski ciddiyet ve titizliğini koruyamaz hale gelmiştir. Teşkilatın bu duruma gelmesinde etkili olan en önemli gerekçe de Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayılması ve etnik grupların sayısının çoğalmasının etkili olduğu söylenmektedir.³⁵ Sonuç olarak, Ahî Evren döneminde kurulup gelişen Ahîlik, özünü Türk-İslam evren tasavvuru ile bilgi ve beceri sisteminden almış ve uzun yıllar Anadolu ve Balkan topraklarında etkilerini sürdürmüştür. Bu sistemde zengin ile fakir, üretici ile

²⁹ Yaşar Çalışkan, M. Lütfi İkiş, *Anadolu ve Balkanlarda Ahilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:193, Gelenek ve İnançlar Dizisi:15, 1973, s.70.;

³⁰ İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s.156.

³¹ Cemal Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.47.

³² Baykara, a.g.e.,s.145.

³³ Kafesoğlu, a.g.e., ss.102-103.

³⁴ İsmet Çetin, "Bir Fikir Sistemi Olarak Ahilik", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri 13-15 Ekim 1999*, Kırşehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.93.; Ahilik kurumu, Osmanlılarla birlikte Balkanlarda yayılma imkanı bulmuştur.; Kazıcı, a.g.m., s.541.

³⁵ Mustafa Öcal, a.g.m., s.222.

tüketici, işgücü ile sermaye ve millet ile devlet arasında iyi ilişkiler ve denge kurularak halkın birlik ve beraberlik içinde yaşamasında etkili olmuştur.³⁶

2. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NDE TEMEL GEÇİM KAYNAKLARI: TARIM, SANAYİ VE TİCARET

Anadolu Selçuklu Devleti, diğer Türk devletleri gibi özellikle savaşlarda kayda değer ganimet elde ederdi. Ancak ne kadar fazla ganimet ele geçirmiş olursa olsun, yine de bir dönemden sonra devletin harcamalarına bağlı olarak yeni iktisadi kaynaklar arama yoluna gitmişlerdir. İlk olarak Büyük Selçuklu Devleti'nden beri süregelen ve temel geçim kaynağı olan zirai faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Ancak toprakların eski verimini kaybetmesine bağlı olarak endüstri kuruluşları kurularak, ülkede sanayi faaliyetleri yaşanmıştır. İhtiyaç fazlalarının, hem bölgelerarası hem de uluslararası satışına bağlı olarak da ticaret gelişmiştir.

2.1. TARIMSAL FAALİYETLER

Üretim, her dönemde toplumların iktisadi hayatının esasını teşkil etmiştir. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Devleti'nde de ekonominin temelini üretim oluşturmuştur. Bu doğrultuda iktisadi faaliyetleri incelerken halkı ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki konar-göçer olanlar, ikincisi de kasaba ve şehirlerde yaşayan yerleşiklerdir. Zirai faaliyetler genel olarak yerleşik hayata geçmiş milletlerde görülse de, göçebe hayatı sürdürenlerde de seyrek olsa da görülmüştür. Çünkü yaylak ve kışlak alanları arasında devam ettirdikleri dağınık yaşamları bu duruma çok fazla fırsat vermemiştir. Göçebelerin

³⁶ Fatma Öztürk, Özlem Kaya, Seda Gedik, "Geçmişten Günümüze Ahilikte Zenaat- Sanat ve Ticaret İlişkiler", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012*, C.I, Kırşehir: Ahi Evren Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2012, s.427.; Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yapısına Türk sanatkar ve esnafının iş ahlakı, insan terbiye ve eğitimi, fazilet sahibi olma, sosyal yardımlaşma ve dayanışma da örneklik etme gibi hususlarda etkili olduğu bilinen ahi gelenek ve görenekleriyle inanç ve törelerinin tespitinde XIII. ve XIV. yüzyıllara ait bir seyahatname ile birkaç fütüvvetnameden yararlanılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Şeker, "Ahiliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Rolü", *Esnaf-Sanatkâr ve Kültür*, Ankara: Türkiye Esnaf-Sanatkâr ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993, s.39.

yanı sıra isteğe ve para kazanmaya bağılı olarak köy ve kasaba halkı arasında yaygın olarak görülmüştür.

Ziraat faaliyetleri, Anadolu topraklarında XIII. yüzyıldan itibaren daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Verimli, geniş arazilere sahip Anadolu topraklarında toplumların ihtiyaçlarını karşılayan her türlü ürünlerin ekim faaliyeti yapılmıştır. Hayvancılık kültürünün gelişmiş olmasına bağılı olarak da üretilen ürünler çeşitlilik göstermiştir. Tarımsal faaliyetleri gerçekleştirebilmek için atılan ilk adım da yerleşik hayata geçmek olmuştur. Zaman içerisinde yerleşik hayata geçmiş olan Müslüman Türk köylüsü ile Hıristiyan halkın yaşadığı bazı köylerde her türlü ekim faaliyetleri yapılmaya başlanmıştır. Arpa, darı, buğday, çavdar, börülce, burçak ve mercimek üretimi yapılan mahsuller arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra sebzeçilik ve meyvecilik de yapılan Selçuklu topraklarında üretilen diğere mahsuller; kabak, üzüm, elma, erik, dut, vişne, ayva, armut, kavun ve karpuzdur.³⁷

Konya, Kayseri, Malatya, Amasya ve benzeri şehirlerde ziraat alanları sadece ürün elde edebilmek için kullanılmıştır. Arazilerin bir kısmı halk için mesire alanı ve eğlence merkezi olarak da kabul edilmiştir. Üst sınıfta yer alan kesimler de buralarda toplantı yapmıştır. XIII. asırda devlet bünyesinde bu türdeki iktisadi faaliyetlerin önemi büyük olmuştur. Türk devletleri gaza ve cihat anlayışıyla hareket ettiği için fetihçi ve savaşçı karakterleri koruyabilmek amacıyla da adımlar atmıştır. Askeri ve sivil teşkilatta vazife gören hizmetliler için gereken masraflar, genellikle tarımsal üretimden kazanılan "rüşum" aracılığıyla, devlet maliyesine ait olan gelirlerle karşılanmıştır.³⁸ Eldeki bu bilgiler doğrultusunda hareket edildiğinde, devletin bu türdeki iktisadi faaliyetlerinin siyasi hayatı da etkileyebileceği ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu gelişmeler ile birlikte, Anadolu'daki verimli topraklar savaşlar dolayısıyla hasara uğrayınca, tarımın çöküşüne zemin hazırlamıştır. Bu duruma rağmen Anadolu Selçuklu hükümdarları, verimliliğini kaybeden topraklar üzerinde yerel endüstriler kurmaya başlamıştır. Böylece toprakların boş kalması önlenmiştir.

³⁷ Turan, Kırpık, a.g.m., ss.40-41.

³⁸ Akdağ, a.g.e., s.31.

Sonuç olarak ziraat faaliyetleri hem göçebe hem de yerleşik hayatta ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Üretilen mahsullerin fazlası da diğer ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla pazarlara çıkartılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde üretimi yapılan zirai ürünler; Bizans, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Arap memleketlerinde de yerini almıştır. Bu bakımdan uluslararası gelişmeler iktisadi hayata yön vermiştir. Hayvan, hayvansal ürünler, meyve ve bağcılık dış ticarete ekonomik anlamda gelir sağlamıştır. Her ne kadar bu ürünlerin satışının yapıldığı bilinse de, çoğu zaman ihtiyaç fazlası üretilmemiştir. Bu nedenle de üretilen malların satışı yapılmamıştır. Özellikle kuraklık, çekirge akınları, göçebelerin yer değiştirmeleri ve devletin iç karışıklıklar ile uğraşması ürünlerin satışını engellemiştir. Hatta böyle durumlarda -kıtık yıllarında- Bizans'tan zahire satın alınmıştır.

2.2. SANAYİ ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Sanayi alanında özellikle dokumacılık ve madencilik alanlarında faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Anadolu toprakları, uzun yıllar hayvancılık ile uğraşan Müslüman Türklerin yaşadığı bir bölge olarak varlığını sürdürmüştür. Koyun ve keçiden elde ettikleri yün ve tiftiklerden dokumacılık alanında faydalanmışlardır.³⁹ Özellikle Denizli bölgesi, dokumacılık faaliyetlerinde ileriye gitmiştir. Çalışanların çoğunluğunu Rum kadınlar oluşturmuştur. Üretim, insanların geçimini sağladığı için yerel veya uluslararası satışı yapılmaktadır denilebilir. Aynı zamanda başka bölge ve ülkelerden de ürünlerin ülkeye girişi yapılmıştır. Aksaray'da koyun yününden imalatı yapılan ürünler; Şam, Mısır, Irak, Hint, Çin ve Türk ülkelerine gönderilmiştir.⁴⁰

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde çıkartılan şap da dokuma sanayisinde boya maddesi olarak kullanılmak üzere Batı Avrupa topraklarına ihraç edilmiştir. Anadolu'nun güney bölgesinden elde edilen kereste, Antalya ve Makri Körfezi'nden Mısır'a ihraç edilmiş; Kastamonu'dan sağlanan kereste Sinop tersanesinde kullanılmış; Türkmenlerin

³⁹ Turan, Kırpık, a.g.m., s.43.

⁴⁰ Mehmet Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011, s.168.

dokudukları halı ve kilimler ile Ankara'nın saf kumaşları, Avrupa ve İslam ülkelerine gönderilmiştir.

Sanayi alanında gerçekleştirilen alanlardan biri de madenciliktir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yaşadığı dönemlerde Anadolu topraklarında çok çeşitli madenler bulunmasa da, ihtiyaçların giderilmesi ve satışların yapılması açısından çıkarılan madenler mevcuttur. Bu madenler işlenerek, devletin gerekli ihtiyaçlarını karşılayacak çeşitli ürünlerin üretimi yapılmış ve ihtiyaç fazlası ürünler de ticari faaliyetler sonucu satılmıştır. Anadolu topraklarında;

- a. Bakır, Erzincan'da,
- b. Gümüş, Gümüşhane'de çıkarılmıştır.

Bakır madenlerinden değişik kapların üretimi yapıldığı bilinmekle birlikte ancak ihracatının yapılıp yapılmadığı kesin değildir. Gümüş madeni ise ihracat ürünleri arasında yer almış, Irak ve Şam'dan gelen tüccarlara satışı yapılmıştır.

2.3. TİCARİ HAYAT

Anadolu toprakları, Anadolu Selçuklu Devleti'nin birlik ve düzeni sağlamasından sonra Müslüman ve Hıristiyan toplumları arasındaki dünya ticaret yollarının geçiş noktası üzerinde yer almasından dolayı; devlet, iktisadi ve kültürel bakımdan zenginleşmiştir.⁴¹ Ancak transit karakterli olan ticareti ilk dönemlerde büyük oranda Ermeni ve Rumlar elinde bulundurmıştır. Her iki millet de özellikle Sivas, Konya ve Kayseri dolaylarında büyük bir hâkimiyet kurmuşlardır. Bu nedenle ticaret faaliyetleri XII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti açısından daha sakin geçerken, XIII. yüzyılın başlarında yaşanan fetih hareketlerinin hız kazanması durumu değiştirmiştir.⁴² Bu fetihlerin öncesinde ve sonrasında yaşanan ticaret anlaşmaları da, Latinler ile Anadolu Selçuklu Devleti

⁴¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi/Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.637.

⁴² Kuzeyde Sinop Limanı'nda, güneyde Antalya Limanı'nda yaşanan hâkimiyet mücadeleleri

arasındaki gelişmeleri etkilemiştir.⁴³ Dış ticarete düşük gümrük vergilerinin uygulanmasıyla, dış ticarete teşvik artırılmıştır.

Anadolu, yüzyıllar boyunca dünya ticaretinin köprüsü olmuştur. Bu nedenle XIV. yüzyılda da hem yerli halk hem de dışarıdan gelen tüccarların alış-veriş yaptıkları merkezlerin bulunmuş olması doğal bir durumdur. Bu topraklar üzerinde Selçuklu Devletleri dışında da Anadolu Beyliklerinin merkez olarak seçtikleri şehirlerde ticari faaliyetlere örnek oluşturacak yapılar inşa edilmiştir.⁴⁴ İlk olarak Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler dönemlerinde, Anadolu topraklarını ziyaret ederek eser kaleme alan İbn Battuta'nın verdiği bilgiler bu konuda önem arz eder.

İbn Battuta, yazdığı eserde Selçuklu Devri'ne ait önemli bilgilere yer vermektedir. XIV. yüzyılda kaleme alınmış eserde, Selçuklu Devleti'nin bölgelerarası ticari faaliyetlerinin varlığında çok sık bahsedilmemesine rağmen, gerçekleştirildiğine dair bilgilere yer verilmiştir. Böylece ticari hayatın mevcut olduğunu anlamamızı mümkün kılmıştır. İbn Battuta'ya göre; Antalya, Isparta, Eğridir, Denizli, Konya, Sivas, Erzincan gibi şehirler; nüfusları ile büyük, geniş ve güzel çarşılara sahiptir. Dükkan sahiplerinin misafirperverliklerine dair bilgiler bulunsa da, dükkanlarda ne satıldığına dair bilgilere yer verilmemiştir. Bu duruma rağmen yazılanlar üzerinden anlaşıldığına göre, çeşitli yiyecek maddelerinin satıldığı ve bunların arasında hayvan yiyeceklerinin yer aldığı bilinmektedir. Töreye dayalı ekonomik kaynaklardan biri olarak hayvancılığın önem arz ettiği devlette, çarşı içerisinde hayvanlara ait barınaklarda yer almıştır.

Anadolu topraklarında birçok meyvenin yetiştirildiği konusuna ve kullanım alanlarına daha önce değinilmiştir. Ekonomik faaliyetleri düzenlemek için oldukça büyük bir öneme sahip tarımsal ürünlerin, hem yerel hem de uluslararası satışı yapılmıştır. Böylece toprakların prestiji arttırılmakla birlikte ülkeye giriş yapan parada da artış sağlanmıştır. İbn Battuta'da yer alan bilgilere göre⁴⁵;

⁴³ Turan, Kırpık, a.g.m., s.41.

⁴⁴ Şeker, a.g.e., s.165.

⁴⁵ a.g.e., ss.166-167.

a. Kayısının "Kamerüddin" denilen bir cinsi, özellikle Antalya bölgesinde yetiştirilmiş, burada kurutulduktan sonra Mısır'a sevk edilmiştir. Şekerpare dediğimiz cinsi ise Konya bölgesinde yetiştirilerek, Mısır ve Şam taraflarına gönderilmiştir.⁴⁶

b. Ceviz ve kestane, İznik bölgesinde yetiştirilmiştir.⁴⁷ Bunların yanı sıra üretimi yapılan meyveler arasında; erik, elma, şeftali ve kayısı da yer almıştır.

c. İncir ve üzüm, Sinop bölgesinde yetiştirilmiştir.⁴⁸

Yukarıda verilen bilgiler dışında çeşitli ürünlerin üretimi yapıldığından, ihtiyaç fazlasının satışı yapılmıştır. Pirinç, un ve yağ da tulumlara doldurularak saklanmıştır. Bu durum, yiyecek ürünlerinin alışverişinin yapıldığını yani ticaret ürünleri olduğunu göstermektedir. Ekmek, baharat, sebze ve tuz gibi ürünlerinde satışı yapılmıştır.

2.3.1. Han, Kervan ve Kervansaray

Anadolu Selçuklu Devleti'nde sultanlar ticaretin gelişmesi için şehirlerarasında yollar, köprüler, hanlar ve kervansaraylar yaptırmıştır. İlgili ticaret güzergâhları, hanlar ve kervansaraylar hakkında detaylı görsellere "Ekler" kısmında yer verilmiştir.

"Han" kelimesi Türk devletleri açısından iki anlam taşımaktadır. Birincisi ve en önemlisi Türk hükümdarlarının İslam öncesi dönemden beri kullandıkları bir unvan, ikincisi de kervansaray olarak da bilinen ticareti geliştirmek ve desteklemek için inşa edilmiş olan benzersiz yapılardır. Konu gereği, ticaret yollarının geçiş güzergâhlarında yer alan merkezlerden söz edilecektir.

İktisadi faaliyetler, Anadolu içlerinde kayda değer ölçüde, büyük şehirlerdeki meydan pazarlarında, ticari hanlarda ve dükkanlarda cereyan etmiştir. Her cins hammadde yahut gıda maddesi için ayrı bir han inşa edilmişti. Pirinç hanı, pamuk hanı ve meyve hanı gibi hanlar bu maddeler alıp satan tüccarların buldukları yerlerdi. Aynı zamanda şehirlerde, gelip geçen yolcuların konaklamaları için yapılmış hanlar bulunmaktaydı. Bilhassa şehir surlarının kapıları dışında olanları meşhurdu ve kale

⁴⁶ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, s.275.

⁴⁷ Battuta, a.g.e., s.298.

⁴⁸ Battuta, a.g.e., s.307.

kapılarının, kapanma zamanından sonraya kalan yolcular bu dış hanlarda gecelerlerdi. Mustafa Akdağ, bu hanların kervansaray olarak da alınabileceğini söylemektedir.⁴⁹

"Kervan", uzak yerler arasında ticaret eşyası ve yolcu taşıyan yük hayvanı katarı demektir. Aslı Farsça olan kelime, "iş idare eden" anlamına gelmektedir.⁵⁰ Kervanlar yerine göre sadece deve, eşek, at veya katır, yerine göre de bunların karışımından oluşabilirdi. Dünya tarihinde bilinen ilk düzenli kervan işletmeciliği, Asur ticaret kolonileri çağında gerçekleştirilmiştir. Bu dönemlerden itibaren de kurulan uygarlıklar ve devletler tarafından çeşitli güzergâhlar üzerinde kullanılmak için kervanlar teşkil edilmiştir.

Kervan ticareti ile ilgili uygarlık ve devletlerin dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bunlar; tabiat şartları ve her koşulda ortaya çıkabilecek olan eşkıya birlikleridir. Mesela kervanın geçeceği güzergâh üzerinde çöl bulunuyorsa, su bulunan vadilerin yerlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Dağlık bölgelerde, özellikle kış aylarında seyahat eden kervanlarda kar ve fırtına tehlikesini göz önünde bulundurmalıdır. Doğal şartların dışında önemli bir noktada eşkıya baskınlarıdır. Kervanlar, hırsızlara karşı silahlı korunmaya ihtiyaç duyulmuş, yol güzergâhında veya kervanlarda, özellikle geceleri gözcüler bulundurulmuştur. Bu kişiler tehlikelere karşı tetikte bulunuyorlardı.

Kervanların gittiği en uzun güzergâh, İpek Yolu'dur. Yolun büyük bölümü de Türk ülkelerinden geçmektedir. Özellikle Semerkant, kervanların birleştiği bir merkez haline gelmiştir. Kervanlara büyük önem veren Türkler arasında öne çıkan Selçuklular, İpek Yolu ile yapılan ticaretin gelişmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Bu alanda gerçekleştirilen ilk faaliyet, Romalı ve Bizanslı tüccarların uzun yıllar önce kullanmayı bıraktığı kervan yollarını onarmak olmuştur. Her türlü güvenliği sağlayabilmek için de çeşitli önlemleri alarak uygun ticaret ortamını yaratmışlardır.⁵¹ Ancak XVI. yüzyıla gelindiğinde Isık Göl çevresiyle Doğu Türkistan'da bulunan Moğol toplulukları arasında sonu gelmez savaşlar sebebiyle güvenliğini yitirmiş, bu yüzden kervanlar artık gidip gelmez olurken denizyolu önem kazanmıştır.⁵² Ticaret faaliyetlerinin devamlılığı ve

⁴⁹ Akdağ, a.g.e., s.33.

⁵⁰ Nebi Bozkurt, Ahmet Turan Yüksel, "Kervan", (DİA), Ankara: (İSAM), 2002, C.25, s.298.

⁵¹ Tamara Talbot Rice, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, çev. Tuna Kaan Taştan, Ankara: Nobel Yayınları, 2015, s.100.

⁵² Nebi Bozkurt, "İpek Yolu", (DİA), İstanbul: (İSAM), 2000, C.22, s.372.

tüccarların dinlenebilmesi için Anadolu Selçuklu hükümdarları tarafından gerçekleştirilen diğer faaliyetler arasında ribat ve kervansarayların inşası yer almıştır. Yabancı tüccarlara düşük gümrük vergileri uygulamışlardır. Eşkiya baskınları, doğa olayları, vb. olumsuz durumlara karşı da zarar gören malların sahiplerine bedellerini ödemişlerdir.⁵³ Anadolu Selçuklu Devleti'nde gerçekleştirilen bu faaliyetler, iktisadi hayatın canlılığını korumasında etkili olmuştur.

"Kervansaray", kervanların güvenliği ve konaklaması için anayol kenarlarında tesis edilen vakıf yapılarıdır.⁵⁴ Müstahkem surlarla çevrilmiş, surları üzerinde kule ve burçlar inşa edilmiş, kapıları demirden yapılmış ve bu suretle her türlü tehlikelere karşı koyabilecek bir müdafaa tertibatıyla teçhiz edilmişlerdir.⁵⁵ Kervansaraylar kitabelerinde ve kaynaklarda, han ya da ribat olarak da geçmektedir. Günümüzde han, şehir içinde konaklama ve ticaret amacıyla inşa edilen yapılar için kullanılan bir kelime olmuştur.⁵⁶ Zaman içerisinde hanlar, mal yapımı ve ticaret işlerinin birlikte görüldüğü yerler haline gelmiştir. Şehirlerarası yollar üzerinde yaptırılan ve çeşitli ihtiyaçları da karşılayan yapılara ise kervansaray denilmiştir. Kervanlara da burada belirli bir süre konaklama imkânı sunulmuştur.⁵⁷ Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen; Kuruçeşme Hanı, Dokuzunderbent Hanı, Hekim Hanı, Çardak Hanı ve Kırkgöz Hanı gibi yapılar sayesinde de bilgilerin devamlılığı anlaşılmaktadır.⁵⁸

Anadolu toprakları, Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girdikten sonra, XII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde milletlerarası ticaretin merkezi olmuştur. Ekonomik politikalarını ve fetihlerini ticaretin konumuna göre düzenlemişlerdir. Anadolu'nun her kesimine inşa ettirilen kervansaraylar, belli bir zaman sonrasında ticaret dışında da birçok alanda etkili hale gelmiştir. Sefer sırasında ordunun konakladığı, yabancı hükümdarların ağırlandığı ve gerekli durumlarda hapisane ya da sığınak olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁹ Selçuklu kervansarayları, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu yıllarda

⁵³ Bozkurt, Yüksel, a.g.m., s.299.

⁵⁴ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, CCX, S.39, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.477.

⁵⁵ Günel Gökçe, Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler, *Kebikeç*, S. 29, Ankara, 2010, s.138.

⁵⁶ Şebnem Akalın, "Kervansaray", (*DİA*), Ankara: (İSAM), 2002, C.25, s.299.

⁵⁷ Turan, "Selçuk Kervansarayları", s.479.

⁵⁸ Turan, "Selçuk Kervansarayları", ss.474-475.; *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013, ss.108-109.

⁵⁹ Turan, Kırpık, a.g.m., s.43.

Anadolu'da milletlerarası ticaretin azalması ve ticaret yol güzergâhının değişmesiyle önemlerini yitirmiş, bazıları da zaviyeye dönüşmüştür.⁶⁰

2.3.2. Meslekler

Bir ülkenin refah seviyesini ortaya çıkaran en önemli gelişmelerden biri ticaret hayatının hareketli ve parlak olmasıdır. Bu konuya büyük bir önem veren Selçuklular, iktisadi hayatı canlı tutabilmek için ticari hayatta gerekli önlemleri alarak gelişme sağlamışlardır. Milletlerarası önemli ticaret yolları üzerinde kervanların güvenliğini sağlamak için büyük özen göstermişler, zengin ticaret kervanlarına muhafızlar tayin etmişler ve konaklama yerlerinde kervansaraylar inşa ettirmişlerdir. Tüm bunların yanı sıra tüccar sınıfının kendisini güvence altına alabilmesi için "devlet sigortası" uygulanmıştır. Bu uygulama çeşitli nedenlerle zarara uğrayan tüccarların zararlarını karşılamak için başlatılmıştır.⁶¹ Bu sistemin uygulamaya geçirilmesi ile birlikte ticari hayattaki devamlılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Ticari hayatı canlı tutabilmek adına, Anadolu Selçuklu Devleti'nde icra edilen meslekler şunlardır:⁶²

1. Sevvak: Pazarcı.

Eski devirlerden beri, insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları ve alışveriş yaptıkları merkezi bir yapıda olan pazarlar bulunmaktaydı. Bu pazarlara yiyecek ve giyecek başta olmak üzere çeşitli ürünleri getirip satan kişilere de pazarcı denilmekteydi. Anadolu'da Türkmenlerin hayvan ürünlerini sattıkları ve ihtiyaçları olan mamul maddeleri satın aldıkları pazarlar da yer almaktaydı. Bu tür yerlere "Türkmen Pazarları" denilmekteydi.

2. Sarraf: Dövizci.

⁶⁰ Akalın, a.g.m., s.302.

⁶¹ Merçil, Türkiye Selçukluları'nda Serbest Meslekler, *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.147.; Tüm meslek gruplarını inceleyebilmek için bkz. Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

⁶² Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, ss.157-159.

Para bozmak, paraları değiştirmek ve para ile ilişkili her türlü işlemle uğraşan, para alım-satım işlemlerini gerçekleştiren kişilere sarraf denilmekteydi. Bu mesleğin günümüzdeki karşılığı da dvizcidir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde usta bir sarraf; altın, gümüş ve kesintileri ile uğraşır, bu tür madenlere değer biçer, hırsızlar paralarını almasın diye gerekli tedbirleri alırdı. Aynı zamanda inci de satardı.⁶³

3. Tellal: Mnadi.

Herhangi bir Őeyi, olayı veya bir Őeyin satılacağını halka duyurmak için arşı-pazar dolaşarak yüksek sesle bağıran kimselere tellal denilmektedir.

4. Tiz-Pazari: Bit pazarı satıcısı, eskici.

İkinci el olarak kabul edilen eşyaları alım-satımını yapan kişilere verilen unvandır.

Anadolu Selçuklularında toplum hayatının nde gelenleri arasında yer alan tüccarlardan bazıları;⁶⁴

- Hacı 'Abdlcebar et-Tebrizi et-Tacir
- Elhac Yusuf b. Savtegin el-Konevi et-Tacir
- Hacı Hasan b. Muhammed el-Konevi et-Tacir
- el-Hacı b. Uşeyr (Aşir) b. Abdullah et-Tacir
- el-Hacı Bahtiyar b. Abdullah et-Tebrizi et-Tacir
- Hacı Adli b. Abdullah et-Tacir
- Şemseddin Ömer Kazvini
- Cemaleddin Ebu Bekr b. Ebi'l-ala er-Rumi
- Tacir Őıhabeddin

⁶³ Merçil, a.g.m., ss.148-149.

⁶⁴ Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, ss.155-156.

- Hacı Emir
- Tüccar Şemseddin
- Hacı Zeki
- Hacı Mecdeddin Meragi
- Sa'deddin b. Ramazan b. Ayaz et-Tacir
- Abdi b. Ebi en-Nasır et-Tacir
- Abdi b. Osman et-Tacir
- Abdi b. Mahmud b. Ca'fer el-Urmevi, et-Tacir
- İzzeddin Yunus b. Ömer b. Yusuf et-Tacir
- Tacir Mes'ud

Yukarıda ismi verilen tüccarların bir kısmı İran'dan gelerek Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Bu tüccarların Anadolu Selçukluları devrinde sattıkları mallardan bazıları şunlardır:⁶⁵

- Kumaş ve çeyizlik eşya,
- Mücevherat,
- İbrişim,
- Ham ipek,
- Elbise,
- Kürk ve sincap derisi,
- Halı, yün ve tiftik,
- Şap,

⁶⁵ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s.155.

- Gümüş,
- Cariye ve köle,⁶⁶
- Şeker,
- Baharat,
- Meyve,
- Tahıl,
- At ve koyun

2.3.3. Para

Para ya da İslam devletlerinde kullanılan adıyla sikke, bir devletin iktisadi hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Kıymetli madenlerden üretilen sikkeler devletin iktisadi durumuna göre, dönem dönem değişiklik göstererek bakır, gümüş ve altın madenlerinden üretilmiştir. Paraların madeni değeri de, onların alım gücünü belirlemiştir. Hâkimiyetin ve iktisadi gücün bir sembolü olarak görülen madeni paralar, bazı hallerde sadece hükümlerlik alameti olarak veya propaganda amacıyla kullanıldıklarından mevcut değerleri arttırılmıştır. Genel olarak bu sikkelerden tedavüle az miktar sürülmüş ve bunlardaki değerli maden oranı çok az tutulmuştur.⁶⁷

Türkler, Orta Asya'dan süregelen ilişkilerinin sonucu olarak iktisadi hayatta etkili olmaya başladıktan sonra bile bir süre Çin paralarını kullanmışlar daha sonra gücünün artmasının bir sonucu olarak kendi paralarını basmaya başlamışlardır. Ancak Çin'in etkisinden uzun bir süre kurtulamamışlar ve kendi paralarını da Çin parası modelinde kestirmişlerdir. 751 tarihli Atlık ya da daha çok bilinen adıyla Talas Savaşı'ndan sonra Türkler yavaş yavaş İslamiyet'i benimsemeye başlamışlardır. Bu tarihten sonra Çin'in

⁶⁶ Papa tarafından Hıristiyan halkın, Müslüman ülkelere esir olarak satılması günah ve yasak sayılsa da Venedikli tüccarlar bu duruma karşı çıkmıştır. Köle ya da esir ticareti uzun yıllar devamlılık sağlamıştır.

⁶⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Çağ Yayınları, 1992, C.7, s.188.

etkisi azaldığından Türklerin bastırıldığı paraların üzerinde İslam paralarının etkisi görülmüştür.

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde bir süreliğine eski sikkeleri, Bizans nomismanı ve öteki paraları kullanmaya başlamışlardır. Türklerden kendi sikkelerini ilk kesenler Anadolu beyliklerinden biri olan Danişmentliler olmuştur. Danişmentli beyleri paralarını Bizans sikkelerinin etkisi ile onların modelinde kestirmiştir. Hatta bunların üzerinde Grek harfleri yer almıştır. Artuklular, Saltuklar ve diğer Türk beylikleri de kendi sikkelerini, yaklaşık yarım yüzyıl sonra kestirmeye başlamışlardır. Bu sikkeler de resim ve kabartmalar mevcuttur.⁶⁸

Tahta çıkan hükümdarın ilk işi hâkimiyet anlayışlarında biri olan hutbe okutmak, daha sonrasında da üzerinde adının, unvanının ve lakaplarının bulunduğu para bastırmak olmuştur.⁶⁹ Anadolu Selçuklu yöneticileri de hükümdarlık alametlerinden biri olan kendi adlarına sikke bastırma işlemini yerine getirmişlerdi. Zaman zaman bir bölgeyi yöneten melik ve emirlerde para bastırmışlardır. Araştırmalar sonucunda bu dönemde basıldığı tespit edilen ilk para Anadolu Selçuklu hükümdarlarından I. Mesut Dönemi'ne aittir. Hükümdar I. Mesut, Büyük Selçuklu sultanlarının unvanı olan "Sultan El-Mu'azzam"ı da almıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan itibaren Anadolu Selçuklu hükümdarları da Büyük Selçuklu Devleti'nin hükümdarlarından Sencer'in unvanı olan "Sultan El-A'zam" unvanını kullanmışlardır. Sultan II. Kılıç Arslan Dönemi'ne ait olan altın ve gümüş sikkelerde bulunmuştur. I. Mesud'dan I. Alâeddin Keykubad'a kadar olan dönemdeki Anadolu Selçuklu sikkelerinde; güneş kursu ve yıldız, eli mızraklı, elinde üç çatalı teber tutan süvari gibi tasvir ve motifler mevcuttur. I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde, onun adına basılan dinarlar da uzun süre dünya piyasalarında sikke-i alai veya Keykubadi adıyla zikredilmiştir.⁷⁰ Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı beylik ve devletlerde hükümdarlık alametlerine uygun olarak, Selçuklu sultanları adına para kestirmişlerdir. Anadolu Selçukluları döneminde sikkelerin bastırıldıkları en önemli darphaneler başta merkez Konya olmak üzere Sivas ve Kayseri idi.⁷¹

⁶⁸ Baykara, a.g.e.,s.152.

⁶⁹ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslam Devletleri*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s.295.

⁷⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997, s.109.

⁷¹ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, ss.102-103; İbrahim Artuk, "Ala El-Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Bellekten*, C.XLIV, S.174, İzmir: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980, s.266.

Moğol istilasından sonra Selçuk altınları piyasadan kalkmış, beylikler döneminde İlhanlı, Mısır ve Floransa (florin) altınları onların yerini almıştır. 1302 yılından sonra Selçuklu sultanlarının adını taşıyan sikkeler piyasada görülmemiştir.⁷²

2.3.4. Ticaret Vergileri

Vergi, devlet işlerinin yürütülebilmesi için halkın devlete ödemesi gereken para veya devlet için yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerdir. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti'nin vergileriyle ilgili araştırmalar yeterli düzeyde değildir. Osmanlı kaynakları baz alınarak yapılan araştırmalar sonucunda vergiler; nakdi, ayni ve yükümlülükler olmak üzere üçe ayrılmıştır.⁷³ Nakdi vergiler; günümüzde olduğu gibi para türünden olan vergiler demektir. Ayni vergiler; üretilen malların, alınıp satılanlardan, "aynı mal cinsi"ne göre alınan vergilerdir.⁷⁴ Yükümlülükler ise her ne kadar vergiler arasında yer alsın da, vergi kavramıyla pek uyuşmamaktadır. Günümüzde para ile yapılan işler, o dönemde doğrudan insanlara yaptırılmış, buna karşılık halktan da vergi alınmamıştır. Selçuklu hâkimiyetinde ülkenin pek çok eseri kendi sistemi içinde yükümlülükler sayesinde kolaylıkla yapılabilmektedir. Böylece Selçuklu Devleti'nde kişilerin her türlü vergileri ve yükümlülükleri, nakdi, ayni ve bedeni olarak belirlenmiştir.⁷⁵

Selçukluların ilk döneminde vergi konusunda Karahanlı Devri'nden beri süregelen gelenekler, 1260'lı yıllardan sonra değişmiştir. Vergi isimlerinde bazı karışıklıkların olması da İlhanlı etkisinin ortaya çıkardığı bir durum olmuştur. Gerek merkezde gerekse şehirlerdeki "işraf divanı" ve başındaki müşrif vergi işleriyle ilgilenmiştir. Şehirlerden toplanan gelirlerde de farklılıklar görülmüştür.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde nüfusun çoğunluğu vergiye tabi tutulmuştu. Genel olarak vergiler;⁷⁶

- Şehir sahipleri; sivil yöneticilere,

⁷² Tabakoğlu, a.g.e., s.109.

⁷³ Tuncer Baykara, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nde Toplum ve Ekonomi", *Genel Türk Tarihi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.4, ss.474-475.

⁷⁴ Öşür en önemli ayni vergi kabul edilmektedir.

⁷⁵ Baykara, a.g.e., ss.165-166.

⁷⁶ Tilbot Rice, a.g.e., s.108.

- Askeri tımar sahipleri; kendi üst rütbelilerine,
- Vakıflara ait arazilerde veya dini otoriteye ait yaşayanlar ise; içinde buldukları oluşumun temsilcilerine ödemişlerdir.
- Özel mülk sahipleri ise ödemelerini hazineye göndermişlerdir.

Ticarette alınan vergileri de şu şekilde sıralanabilir:

Meks/Müküs: Kelime olarak, vergi tahsili, kesinti, gümrük resmi, bac, fiyat indirimi, eksiklik gibi anlamlara gelmektedir. Bu vergi, bir ülkedeki mahalli idarelerin kendi bölgelerine giren ticaret mallarından rıhtımlar, sınır gümrükleri, şehir kapıları, köprübaşları, derbendler, kapanlar ve pazarlarda aldıkları vergileri ifade etmiştir. Ticaret malları için aynı ülke toprakları içinde satışa sunulacağı ve pazara ulaşıncaya kadar transit geçtiği idari bölgelerde ödenen verginin toplamı genellikle büyük bedeller tuttuğundan, kelimenin anlamı zamanla genişlemiştir. Ticaret mallarından alınan ağır gayri meşru vergilerin genel adı olarak da kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁷

Bac: Hisse, pay anlamına gelmektedir. Bac, mali bir terim olarak hemen hemen her çeşit vergi ve resim için kullanılmıştır. Bunlar arasında öşür, haraç ve gümrük vergileri de vardır.⁷⁸ Daha çok ticaret erbabı tarafından ödendiği için alışveriş erbabının ödediği vergi olarak da kabul edilmiştir.

Derâib ve Ubûr: 1207 yılında, tüccarlara sağlanan kolaylıklardan birisi olarak kabul edilmiştir. Ticaret erbabından alınan bir tür geçit vergileridir. Bu vergiler, yol geçitlerinde ve boğazlardan geçerken alınmıştır. Sonraki yıllarda ise Melikşah tarafından tüccar ve hacı kabilelerinden alınan derâib vergisi kaldırılmıştır. Ubûr vergisinin yerine de daha sonraki yıllarda Cevâz-ı Râh Vergisi alınmaya başlanmıştır. Bu vergi de yol izni anlamına gelmektedir.

Bedraka: Kelime anlamı, "kılavuz, rehber, yol yasağcısı, yok muhafızı" demektir.⁷⁹ Bir tür yol güvenliği yükümlülüğü ve vergisidir. Yolculukların güvenlik

⁷⁷ Cengiz Kallek, "Meks", (*DİA*), Ankara: (İSAM), 2003, C.28, ss.583-584.

⁷⁸ Celal Yeniçeri, "Bac", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 1991, C.4, s.108.

⁷⁹ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçe Sözlüğü*, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s.120.

içinde yapılmasını sağlama amacına yöneliktir. Bu vergiyi toplayanlara, "Bedrekacıyân" denilmekteydi.

Tamga/Damga: Şehir halkının ödediği vergilerden birisidir. Her türlü ticari maldan alınan nakdi vergidir.

Selçuklu Devleti'nde alındığı bilinen diğer vergiler; öşür, haraç, cizye, nal-baha, tagar -tuzgu, resm-i kudüm, kopçur, kalan/kılan, ulak-yam, yasama, mal-ı bozurg, tabkur, kuçe ve tayyarattır.⁸⁰

2.3.5. Köle Ticareti

Anadolu Selçuklu Devleti, Hıristiyanların ekonomik piyasasında köle ticaretinin kârlı olduğunu keşfettikleri zaman bu alana yönelmişlerdir. Piyasa bünyesinde kendilerini gösterebilmek amacıyla da kimi zaman satın alma yoluna gitmişler, kimi zaman da küçük çocukları ve savaş dönemlerinde topraklarını istila etmiş oldukları köylüleri ele geçirerek, köle olarak satmışlardır.⁸¹ Bu alanda devlete en fazla para getiren millet de "Gürcüler" olmuştur. Kolayca satılmış, para getirmiş ve devletin kâr sağlamasına katkıda bulunmuşlardır.

Köle ticareti zamanla daha da ileriye götürülmüştür. Şimalden gelen Kıpçak, Rus ve Çerkez köleleri Anadolu'dan İslam ülkelerine, bilhassa Mısır'a gönderilmiş ve Eyyübi, Memlük devletlerinin ordularını, saraylarını doldurmuşlardır. Sivas köle ticaretinin büyük merkezlerinden biri haline gelmiştir. Selçuklu sultanlarının Bizanslılara karşı elde ettikleri başarılar neticesinde İslam ülkeleri köle ve cariyelerle dolmuştur. Bu köleler arasından devletin önemli kadrolarına yönetici ve ilim insanları da yetiştirilmiştir.⁸²

⁸⁰ Baykara, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nde Toplum ve Ekonomi", s.475.

⁸¹ Özellikle Ege Adaları ve Yunanistan üzerine yaptıkları akınlar sonucunda ele geçirdikleri esirleri, İtalyan tüccarlara satmışlardır. Bkz. Serdar Çavuşdere, 14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Do Canol, Francesco Balducci Pegolotti, Pignal Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar, (*Yüksek Lisans Tezi*), Kahramanmaraş: T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2007 ss.95-96.

⁸² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997, s.364-365. Selçuklu Devleti komutanlarının çoğu azat edilmiş kölelerden oluşmaktadır. Örneğin Antalya'yı idare etmiş komutanlardan birisi olan Armağanşah da azat edilmiş bir köledir. Bkz. Zeynep Güngörmez, Ortaçağda Akdeniz Köle Ticaretine Dair Tespitler, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.II, S.4, Antalya, 2016, s.99.

Ancak Venedik tarafından gerçekleştirilen köle ticareti belli bir süre sonra papa ve Bizans imparatoru tarafından yasaklanma derecesine getirilmiştir. Zaman içerisinde Venediklilerin İslam dünyasıyla olan ticari ilişkilerine sınırlandırmalar getirmeyi başarmışlar, 960 yılında Müslümanlarla köle ticaretinde bulunmalarını yasaklamışlardır.⁸³

3. BİZANS İMPARATORLUĞU AÇISINDAN EKONOMİYE BAKIŞ VE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ'NE ETKİLERİ

Bizans, Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak 330-1453 yılları arasında Balkan yarımadası, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır topraklarında hüküm süren, aynı zamanda Doğu Roma diye de bilinen büyük bir imparatorluk olmuştur. Bahsedilen bölgelerde Roma-Bizans hâkimiyetinin barbar istilalarıyla sarsılmaya başladığı dönemlerden itibaren imparatorluk evrensel bir güç olma konumunu önce koruyabilmek, sonra da yeniden kurmak için büyük mücadeleler vermiştir.⁸⁴ III. yüzyılda başlayan iktidar mücadeleleri, toplumlar arasında yaşanan iç savaşlar ve bunu fırsat bilen dış güçlerin saldırıları, artık iyi bir idari merkez olma özelliğini kaybeden Roma'nın yerine, güvenlik açısından da önemli bir konuma sahip yeni bir merkez aramanın gerekliliğini ortaya koymuştur. İmparatorluk sınırlarına yapılan saldırılar Tuna ve Fırat boylarından geldiği için de daha doğuda, bu iki bölgeye de hükmedebilecek bir yerde konumlanmasına dikkat edilmiştir.⁸⁵

Bizans İmparatorluğu siyasi gelişiminin yanı sıra toplumsal hayatta da her bakımdan düzenlemeler yapan ve özellikle üretim faaliyetlerini ve ticareti kontrolünde tutan müdahaleci bir devlet niteliğini taşımıştır. Erken Ortaçağlarda Bizans Devleti'nin toplumsal hayatını şekillendiren en önemli unsur da Thema Sistemi olmuştur. "Thema"

⁸³ Maria Elisa Soldani, "Deniz Ticareti ve Limanlar", *Ortaçağ/Katedraller-Şövalyeler-Şehirler*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, s.170.

⁸⁴ Georg Ostrogorsky, "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni", *Cogito*, S.17, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2012, s.57.

⁸⁵ İtalya'nın doğusunda yeni bir devlet merkezi kurmanın gerekli olduğuna kesinlikle karar veren Bizans imparatoru Konstantinos, amacına ulaşabilmek için en uygun yer olarak, coğrafi konumu kadar siyasi, askeri ve iktisadi bakımdan da merkez olma özelliğine sahip, Asya ile Avrupa'nın birleştiği noktada bulunan, günümüzdeki adıyla İstanbul'u seçmiştir. Merkez, Yeni Roma, İkinci Roma veya kurucusuyla ilişkili olarak Konstantinopolis adıyla anılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Işın Demirkant, "Bizans", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 1992, C.6, ss.230-244.

ordu demektir. Bu sistemde de ordunun birliği öngörölmüştür. Buna göre hem askeri hem de sivil yönetimi, "Strategos" denilen yetkili asker kumandanının elinde toplandığı "Thema" bölgeleri yaratılmıştır.⁸⁶ Bu uygulama ile Anadolu topraklarında, kıyı bölgelerde ve iç kesimlerde, her biri belirli bir kırsal alanın merkezi olan müstahkem mevkiiler halinde şehirler ortaya çıkmıştı. Şehirler, çevresindeki kırsal alanlar için bir tüketim ve pazar merkezi haline getirilmiştir. Aynı zamanda şehirlerde tarımsal faaliyetlerin de sürdürülebilmesi sağlanmıştır.⁸⁷

Bizans İmparatorluğu'nun sahip olduğu merkezîyetçi ve müdahaleci devlet yapısı özellikle ticaret ve üretim alanında loncalar aracılığıyla sağlanmıştır. Loncalar ve ticaret erbabının faaliyetlerini kontrol edip iktisadi hayata yön verenler de şehirlerin yöneticileri olmuştur. Loncaların belirli kamu hizmetlerini yerine getirmek gibi yükümlölükleri de bulunmaktadır.⁸⁸ Belirli malların imparatorluk atölyeleri dışında üretilmesi ya da ticaretin yapılması yasak olduğu için de devlet satılacak malların fiyatlarından miktarlarına, kalitelerinden satış yerlerine, alışveriş günlerinden çalışma saatlerine ve ücretlere kadar her alana müdahale etmiştir. Bunların kontrolünden de yöneticiler sorumlu tutulmuştur.

Ticaretin ve üretimin gelişmediği, aynı zamanda toplumun da teşvik edilmediği bölgeler imparatorluğun yanı sıra sivil, askeri ve dini grupların tarımsal arazileri tek yatırım aracı ve servet biriktirme kaynağı olarak görölmüştür. Bu durumda şahısların büyük toprak mülkiyetlerine sahip olmalarına yol açmıştır. Aynı zamanda Orta Bizans Dönemi'nde yaşanan en önemli gelişmenin de ortaya çıkmasına neden olmuş, sonu merkezi hükümetin aleyhine biten kudretliler-fakirler arasındaki sosyal bir mücadele yaşanmıştır. Bu durum asker-köylü sınıfının çöküşü üzerine de meydana gelmiştir denilebilir.

Köylüler belirli malları ve yiyecekleri kendileri ürettiğinden para kullanmak yerine takas şeklinde alışveriş gerçekleştirmişlerdir. Şehirlerde gerçekleştirilen imalat genelde yerel tüketim ihtiyaçlarını karşılamıştır. Aynı zamanda toprak sahipleri, askerleri beslemek ve korumakla yükümlü tutulmuştur. Zengin toprak sahipleri, asker mülklerini

⁸⁶ Jean Pierre Bodmer, "Selçuklular Anadolu'da", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, ss.33-34.

⁸⁷ Bu sistem askeri, idari ve yerel tarımsal ihtiyaçların karşılanmasına yöneliktir.

⁸⁸ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Yayınları, 2008, ss. 42-43.

satın almaya başlamış ve iktisadi durumu devletin aleyhine çevirmeyi başarmıştır. Böylece fakirlerin malını fakirler, kudretlilerin malını kudretliler satın almıştır.

Ordu ve donanmanın ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için de imparatorluk bazen zanaatkar ve tacirleri kiralamıştır. Zanaatkarlar her türde silah imal ediyor, gemiler için yelken dikeyiyor; tacirler ise devlete kumaş, halat, balmumu, kalay, kurşun, kürek, yiyecek maddesi ve diğer gerekli malları satıyordu. Anadolu şehirlerinde gelişmiş yerel endüstriler de yer almaktadır. İpek, keten, yün ve pamuklu giyecekler üretiliyor, halı ve kilim dokunuyor, cam ürünleri, çanak-çömlek, ok, yay, kılıç, kalkan ve gemi imal ediliyordu.⁸⁹

XI. yüzyılın son çeyreği ve XII. yüzyıl boyunca Bizans ticareti için büyük kayıplar yaşandığı bilinmektedir. Anadolu'nun büyük bir kısmı, doğudan sürekli olarak gelenlerle desteklenen Oğuz Türklerinin eline geçmiştir. Konstantinopolis önemli vergi kaynaklarından ve nüfustan mahrum kalmıştır. XI. yüzyılda, Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ve yerleşmeleri, Bizans İmparatorluğu yönetiminde uzun yıllardan beri bütünlüğünü korumuş olan bu bölgede politik parçalanmayı da hızlandırmıştır. Birçok Türk kabilesi birbirini izleyen dalgalar halinde bu topraklara gelip yerleşerek ayrı ayrı beylikler ya da emirlikler hâkimiyetinde örgütlenmeye başlamıştır. Bunun üzerine Anadolu toprakları, Bizanslılarla Türkler arasında mücadelelerin geçtiği bir bölgeye dönüşmüş ve bir savaş alanı ortaya çıkmıştır.⁹⁰ Konya merkezli Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans arasında barış ortamı sağlanıncaya kadar, Anadolu'daki Türk akınları ve denizlerdeki korsanlık iç kesimlerde ve sahillerde iktisadi gelişmelerin azalmasına yol açmıştır.

İstikrarsız bir ortam içerisinde Bizans ve Türkler birbirlerine karşı askeri mücadelelere girmekle kalmamış, bazı durumlarda düşman güçlere karşı ortak amaç içerisinde güçlerini birleştirmişlerdir. Ortaklaşa gerçekleştirilen askeri girişimler, yerli Gayrimüslim ve Türk toplulukları arasında dayanışma bağlarının oluşmasına da aracı olmuştur. Ticari ilişkiler, karşılıklı evlenmeler, dinsel ve kültürel etkileşimler gibi başka

⁸⁹ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2009, s.196; İpekçilik, Bizans için her zaman hayati önemi olan bir zanaat ve ticaret dalı oldu. Bizans hiyerarşisinde ipek önemli bir statü sembolü haline geldikten sonra da VI. yüzyıla kadar ipek, Çin'den ve İran üzerinden gelmiştir. Bkz. İlber Ortaylı, a.g.e., s.43.

⁹⁰ Nevra Necipoğlu, "Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu'da Birliktelikleri (11. ve 12. Yüzyıllar)", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2012, s.75.

etmenler de birleşince, Ortaçağ Anadolu bölgesinde sürmekte olan Bizans-Türk mücadeleleri zaman zaman son bulmuştur. Aynı zamanda iki devlet arasında önemli birliktelikler kurularak, Anadolu toprakları ortak yaşam alanı haline getirilmiştir. Bu sürecin başlangıç aşamalarının yaşandığı XI. yüzyılın son çeyreği ile XII. yüzyıl, geç Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde daha çok yaşanacak olan gelişmelerin temellerinin atıldığı oluşma çağlarıdır.⁹¹

Bizans'ın Anadolu ile kurduğu ilişkiler bu şekildeyken Avrupalı devletlerle de ikili ilişkiler kurmuşlardır. Haçlı Seferleri'nin etkisini göstermeye başladığı dönemlere kadar da Avrupa topraklarında hâkimiyet kuran hiçbir devlet, İtalyan şehir devletleri kadar Bizans İmparatorluğu ile sıkı ilişkiler kurmamıştır. Temeli siyasi ve iktisadi çıkarlara dayanan ilişkiler çerçevesinde, ticari faaliyetlere de büyük oranda önem verilmiştir. İtalyan şehir devletlerini de Bizans'ın himayesindeki Doğu Akdeniz bölgesine çeken nedenler de şunlardır:⁹²

1. İtalya'nın coğrafi konumunun Levant⁹³ ve Bizans İmparatorluğu ile ilişkiler kurmak için elverişli olması,⁹⁴

2. Hıristiyanlar arasında yaşanan mezhep kavgaları ve hiyerarşinin bozulmaya başladığı zamanlara kadar Roma ile Konstantinopolis kiliseleri arasında kurulan iyi ilişkilerin sürdürülmesi,

3. Katolik mezhebinin merkezinde yapılan ibadetlerde kullanılan güzel kokuların ve parlak kumaşların sadece Doğu'dan getirilebilmesi,

⁹¹ Nevra Necipoğlu, a.g.m., s.75.

⁹² Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine)*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990, s.18.

⁹³ Akdeniz'in doğu sahili ve bu sahildeki memleketlerine Batılılar tarafından verilen addır. Levanten ise bu memleketlerin tüccarları için kullanılırdı. Latince "meydana çıkma, yükselme" anlamındaki levareden türetilen kelime güneşin doğduğu yönü işaret eden bir anlam taşımaktadır. İtalyanca levante, Fransız ve İngilizce'ye levant şeklinde girmiştir. Levant kavramı aynı zamanda Ege adaları ile Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları için de kullanılmıştır. Bkz. Şerafettin Turan, "Levant", (*DİA*), Ankara: (İSAM), 2003, C.27, s.145.

⁹⁴ İtalyan şehir devletleri, hem karadaki konumu itibarıyla hem de Akdeniz'e açılan sahilleri elinde bulundurmasından dolayı oldukça önemli bir konuma sahipti.

4. İtalyan şehir devletlerinin denizciliğe ve deniz ticaretine önem vermesi, İtalya'nın Bizans İmparatorluğu ve diğer Doğu Akdeniz ülkeleri ile olan ekonomik ilişkileri, bu ülkelerdeki halktan daha çok İtalyanların girişim de bulunmaları,

5. Bizans İmparatorluğu'nun bir dönem Venedik topraklarından başlayarak Orta İtalya'nın tamamına egemen olması, İtalyan şehir devletleri ile siyasi bağlamda ittifaklar yapılması ve Arap yarımadasında yeni haklar tanınmasını sağlaması,

6. Arap yarımadası ve Kuzey Afrika'nın Müslüman devletlerin eline geçmesiyle Akdeniz ticaretinde Arap toplumlarının üstünlüğü elde etmiş olmaları,

7. Tüm Orta ve Batı Avrupa için bir transit ticaretini üstlenmiş olmaları,⁹⁵

İtalyan şehir devletlerinin Bizans İmparatorluğu ile temelde ticarete dayanan ilişkilerini üç ayrı dönemde ele almak gerekmektedir. Bunlar;⁹⁶

a. Başlangıç'tan 1204 yılında Konstantinopolis'te Latin Krallığı'nın kuruluşuna kadar geçen birinci dönem olarak nitelendirilmiştir. Bu dönem, Haçlı Seferleri'nin en etkili olduğu ilk yüzyılı da içermektedir. Denizci İtalyan devletlerinin bir yandan tüm Levant'e yayılıp Suriye, Filistin ve Kıbrıs'ta ticaret kolonileri kurdukları, diğer yandan Bizans İmparatorluğu'ndan da önemli ticari ayrıcalıklar elde ettikleri dönemdir. İlk kez ticari haklar sağlayan İtalyan şehir devletlerinin başında Amalfi yer almıştır. Ancak yaşanan gelişmelerinde etkisiyle bu üstünlük zaman içerisinde Venediklilerin eline geçecektir.

b. Latin Krallığı'nın hakim olduğu dönemleri içeren 1204-1261 tarihleri arasında gerçekleşen ikinci dönemdir. Bu dönemde sadece iktisadi alanda gerçekleşen faaliyetlerde değil, siyasi alanda da Venedik'in tam bir üstünlüğü söz konusudur.

c. İtalyan şehir devletlerinin Anadolu topraklarına yayılmaları ve Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü gibi önemli olayların yaşandığı üçüncü dönem ise

⁹⁵ Bu ticaret, Uzak Doğu'nun baharatını ve parlak kumaşlarını Avrupa'ya getirmenin karşılığında Asya ülkelerinde ihtiyaç duyulan Avrupa mallarının da Orta Doğu pazarlarına taşınmasını içermekteydi. Bkz. Şerafettin Turan, a.g.e., s.18.

⁹⁶ Şerafettin Turan, a.g.e., s.19.

Konstantinopolis'in Türklerin eline geçişine kadar geçen en uzun süreyi kapsamaktadır. Bu dönem Bizans topraklarında Ceneviz'in üstünlüğü ile bilinmektedir.

4. İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİNDE İKTİSADİ DÜZEN

Ortaçağ'da ekonomik canlanışın belirgin özelliğini büyük çaplı ya da uzun mesafe ticareti oluşturmuştur.⁹⁷ Doğu ticaretinden büyük yararlar sağlayabileceğini düşünerek Levant'e yönelen ve Bizans İmparatorluğu topraklarında serbestçe ticaret yapma hakkını elde etmeye çalışan İtalyan şehir devletlerinin başında Amalfi gelmiştir.⁹⁸ Bu şehir devletini de Doğu'da büyük bir etki yaratacak olan Venedik takip ederken, diğer şehir devletlerinden biri olan Pisa, XII. yüzyılın başlarında; Ceneviz ise aynı yüzyılın ortalarına doğru Levant'e ticaretinde etkili olmaya başlamıştır.

Amalfi, Venedik, Pisa ve Ceneviz gibi İtalyan şehir devletleri Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri geniş siyasî ve ekonomik ayrıcalıklar sayesinde Bizans'ı parçalayıp topraklarının bir bölümünde egemen olmuşlar ve diğer kesimlerinde de özerk denilebilecek koloniler oluşturarak Levant ticaretini ellerine geçirmişlerdir.⁹⁹ Diğer taraftan Bizans İmparatorluğu, dayandığı temel topraklardan biri olan Küçük Asya'nın büyük bir kesimini Türklere kaptırmış ve İtalyanların da deyimiyle Anadolu coğrafyası Turchia (Türkiye) haline dönüşmüştür.¹⁰⁰

4.1. AMALFİ VE VENEDİK

a. Amalfi

Bizans İmparatorluğu'nun hâkim olduğu topraklarda serbest ticaret yapma hakkını elde eden İtalyan şehir devletlerinin öncüsünün Amalfi olduğunu söylemiştik. İtalya'nın Levant ticaretinde kendisini göstermesi de Bizans'ın başkenti olan Konstantinopolis'in

⁹⁷ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentler*, çev. Şadan Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.93.

⁹⁸ Şerafettin Turan, "İtalya/İslam Dünyasıyla İlişkiler ve Sömürgecilik Faaliyetleri", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 2001, C.23, s.448.

⁹⁹ Serdar Çavuşdere, "Selçuklular Dönemi'nde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar", *Tarih Okulu Dergisi*, S.IV, İstanbul, 2009, s.55.

¹⁰⁰ Serdar Çavuşdere, a.g.tz., s.5.

kuruluşuna bağlanmıştır. Bizans imparatorunun İtalya'yı bir eyalet haline getirmesiyle Amalfi'de bu devlete bağlı hale gelmiştir. Amalfi'nin Bizans halkından sayılması Doğu Akdeniz limanlarına ulaşmasında büyük kolaylık sağlamıştır. Bizans'ın hâkimiyetindeki topraklar ve Mısır ile ticari faaliyetlerde aktif hale gelen Amalfi, kısa bir süre içerisinde doğu ve batı arasındaki malların değiş-tokuşunun yapıldığı önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Akdeniz ticareti, Amalfi'yi zenginleştirmiş ve tüccarları ithalat-ihracat alanında ön plana çıkarmıştır.¹⁰¹

Bizans'a ait olan ticaret mallarından İtalyan şehir devletlerine en çok lazım olanlar ilaç sanayisinde ve boyacılıkta kullanılan ham maddelerle birlikte ipekli kumaşlar ilk sıraları almaktaydı. Amalfililer de bu tür malları Bizans'ın merkezinden alıp İtalya topraklarına taşımışlardır. Adı geçen ürünler dışında, X. yüzyılda İskenderiye ve Kahire bölgelerine kadar giderek buralardan da Asya'nın baharatını ve ipeklilerini getirmeye başlamışlardır. Levant ticaretinde öncü olan Amalfililer, aynı zamanda kendi topraklarında üretilen ürünleri de bu topraklardaki limanlara götürüp satmışlardır. Bu ticari faaliyetlerin bir sonucu olarak birçok Amalfili tüccar Konstantinopolis'e yerleşmiş ve zaman içerisinde sayıları bir koloni oluşturacak seviyede artmıştır.¹⁰² Ancak Amalfi açısından yaşanan olumlu gelişmeler, Venedik ile ticari rekabete girmesine neden olmuştur.

İtalya'da kuvvetli komşularının saldırılarına karşı durmayan Amalfi, bağımsızlığını yitirince Konstantinopolis'teki kolonileri de XI. yüzyılın ikinci yarısında özerkliğini ve öteki yabancı koloniler arasındaki üstünlüğünü yitirmiştir. Yaşanan olumsuzluklar neticesinde ilk olarak Langobartlar'ın saldırılarına uğrayan Amalfi, Normanlar'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Ancak istenilen yardımın sonuçları Amalfi açısından daha büyük olumsuzluklara yol açmış ve bu şehir devleti 1073 yılında Norman Krallığı'na bağlanmıştır.¹⁰³ Konstantinopolis topraklarından başlayan değişiklik Amalfi'nin Levant'teki ticaretine büyük bir darbe indirmiştir. Söz konusu durumlar tüm üstünlüğünü ve etkin durumunu kaybetmesine neden olsa da, Konstantinopolis'teki

¹⁰¹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975, s.116.

¹⁰² W. Heyd, a.g.e., s.109.

¹⁰³ Şerafettin Turan, a.g.e., s.20.; W. Heyd, a.g.e., s.117.

varlığını 1082 yılına dek devam ettirmeyi başarmıştır. Ticari alanındaki etkinliklerini de Latin istilasına kadar sürdürdükleri bilinmektedir.

b. Venedik

Venedik'in kurulduğu tarihte, İtalya'nın tümü hala Bizans İmparatorluğu'na bağlıydı. Yarımada olması da dışarıdan gelen istilalara karşı kendisini korumasında etkili olmuş, Bizans'ın etkisiyle de git gide büyümüştür. Venedik halkı ilk zamanlarda hayatlarını devam ettirebilmek için tuz ve balık karşılığında mısır, şarap ve eti komşu devletlerden temin etmişlerdir.¹⁰⁴ VIII. yüzyıldan itibaren Konstantinopolis'e erzak sağlar duruma gelmişlerdir. Venedik gemileri, doğuda ve batıda kendisine komşu olan ülkelerin ürünlerini taşımaya başlamıştır. İtalya'dan buğday ve şarap; Dalmaçya'dan kereste; göl bölgelerinden tuz ve Adriyatik kıyılarındaki Slav halklar arasından da kolayca sağladığı köleleri Bizans topraklarına satmıştır.¹⁰⁵ Venedik'in Bizans İmparatorluğu'na getirdiği mallara karşılık olarak, Bizans İmparatorluğu da üretilen değerli dokumalarla, Asya'nın Konstantinopolis'e sağladığı baharatı getirmiştir. Bahsedilen malların yanı sıra Doğu'dan ipek ve pamuk, Konstantinopolis'ten ve Karadeniz'den kürk ve başka hammaddeler ithal etmekteydi.¹⁰⁶

Venedik, İtalya'nın kuzeyinde yer almasına rağmen yarımadanın Doğu'ya en çok açılan kapısı olduğu da bilinmektedir. Bu toprakların coğrafi konumu ve tarihsel gelişmesi, Venedik'i Roma-Germen kökenli Avrupalılarla Levant arasındaki ticari faaliyetlerde aracılık yapmaya yöneltmiş ve bu iktisadi gelişmeler uzun yıllar boyunca boyutlarını artırarak devam etmiştir.¹⁰⁷ Venedik'in Avrupa ile Levant arasında sağladığı aracılık görevi ilk olarak posta alanında başlamış ve çok geçmeden de ticari faaliyetlere doğru yoğunlaşmıştır.¹⁰⁸ Doğu'daki devletlerle imzalanan ticaret antlaşmaları da İslam pazarlarında Venedikli tüccarlara ayrıcalıklı bir durum sağlamıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Koçabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.37.

¹⁰⁵ Kölelik, papa ve imparator tarafından yasaklanmış olmasına rağmen devam edilmiştir.; Köle ticareti önemli bir gelir kaynağıydı. Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.27.; VIII. yüzyılda Roma'dan sağlanan köleler de Kuzey Afrika'ya satılmıştır. Bkz. Maria Pia Pedoni, "Venedik", (*DİA*), Ankara: (İSAM), 2013, C.43, s.44.; Güngörmez, a.g.e., s.94.

¹⁰⁶ Ernle Bradford, *Akdeniz/Bir Deniz Hikayesi*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Köprü Yayınları, 2013, s.380.

¹⁰⁷ W. Heyd, a.g.e., s.119.

¹⁰⁸ Şerafettin Turan, a.g.e., ss.21-22.; "Levant", (*DİA*), Ankara: (İSAM), 2003, C.27, s.145.

¹⁰⁹ Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, ss.68-69.; Detaylı bilgi için bkz. "Ticaret Sözleşmeleri"

Venedik'in 812 yılında yapılan bir anlaşma ile Bizans'ın elinde bulunan İtalya'nın Adriyatik sahillerinde bazı haklar elde etmesi de durumunu iyileştirmiştir. Venedik'i bu topraklar üzerinde olağanüstü avantajlı bir konuma taşımıştır.¹¹⁰ İki devlet arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasının bir sonucu olan haklar şu şekildedir: Adriyatik üzerinden Doğu Akdeniz'e açılan Venedikliler, çok geçmeden Amalfililer gibi Bizans İmparatorluğu topraklarında ticaret yapma imkânını elde etmişlerdir. 992 yılında, II. Pietro Orseolo döneminde İmparator II. Basileios ile yapılan bir anlaşma ile de Venedik halkına Bizans'ta ticaret yapma hakkı tanınırken¹¹¹ Marmara'ya girip Konstantinopolis'e gelecek Venedik gemilerine uygulanacak gümrük resmi de belirlenmiştir. Venedik Cumhuriyeti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki bu ilk ticaret anlaşmasına göre, Venedikli tüccarlar imparatorluk topraklarında alınan bazı vergilerden muaf tutulmuşlar ve onlara daha düzenli bir tarife uygulanması kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın sonucunda da Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'te Venedikli tüccarların sayısı giderek artmaya başlamıştır.

Venedikli tüccarların sayısının artması, İtalya'yı istila etmeye başlayan Normanlar'a karşı Venedik ile imparatorluk arasında yapılan yeni bir işbirliği, 1082 yılında Venedik'i Bizans topraklarında ilk sıraya çıkarmış ve Venedik'in Levant'teki durumuna yeni boyutlar kazandırmıştır.¹¹²

1082 yılında İmparator I. Aleksios Komnenos ile yapılan anlaşma sonucunda, Venedik'e birçok ayrıcalık tanınmıştır. Bunlar arasında en önemlileri:¹¹³

- Venedik, Bizans'a ait topraklarda serbestçe ithalat ve ihracat yapabilecektir.¹¹⁴
- Ticari faaliyetleri gerçekleştirirken gümrük ya da herhangi bir vergi ödemeyecektir.

¹¹⁰ Henri Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarhman/İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012, s.238.

¹¹¹ Turan, "İtalya/İslam Dünyasıyla İlişkiler ve Sömürgecilik Faaliyetleri", s. 448.

¹¹² W. Heyd, a.g.e., s.129.; Diego Davide, "Tüccarlar ve Ulaşım Yolları", *Ortaçağ/Barbarlar-Hıristiyanlar-Müslümanlar*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, s.284.

¹¹³ Şerafettin Turan, a.g.e., ss.22-23.

¹¹⁴ Zeki Sönmez, *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006, s.18.

- Başkentte, Haliç boyunca uzanan bir mahalle ile gemilerin rahatlıkla yanaşabilecekleri bir iskele ve tüccarların mallarını koyabilmeleri için dükkanlar verilecektir.

Venedik, kendisine geniş haklar ve ayrıcalıklar sağlayan 1082 anlaşması ile Bizans topraklarında dolayısıyla da Levant'te başta Amalfililer ve Pisalılar olmak üzere bütün rakiplerine karşı üstün duruma geçmiştir.¹¹⁵ Ostrogorsky'e göre, Cumhuriyet'in "Doğu'daki sömürge İmparatorluğu'nun temel taşı" atılmıştır. Venedik'in zenginliğinin temelini atılmasını sağlayan bu belge, Doğu Roma İmparatorluğu için mali durumun alt üst olduğu, parasının değer kaybettiği ve mali baskıda artışın olduğu çöküş döneminin başlangıcına işaret etmektedir. 1082 yılında verilen hakların, 1126 yılında İmparator II. Yuannis tarafından yenilenmesi ve genişletilmesi sonucunda Venedik'in Bizans topraklarındaki nüfuzu biraz daha artış göstermiştir.¹¹⁶

Venedik'in XI. yüzyıldan itibaren büyük etkiler yaratmaya başlamasıyla birlikte hem Bizans hem de diğer İtalyan şehir devletlerine karşı elde ettiği başarılar Akdeniz bölgesindeki hâkimiyetini güçlendirmiştir. Özellikle 1100 yılından önce Adriyatik Denizi'ni Dalmaçyalı korsanlardan temizlemesi bölgedeki hâkimiyetini herkese kabul ettirmesini sağlamıştır. Aynı zamanda doğu denizciliği üzerinde de söz sahibi olmasını sağlamıştır.¹¹⁷ Zaman içerisinde de Venedik kolonilerine ek olarak Lazkiye, Antakya, Mamistra, Adana, Tarsus, Satalia, Efes, Sakız, Foça, Selebria, Ereğli, Rodosto, Edirne, Selanik, Demetrios, Atina, Teb, Koron, Modon ve Corfu'da tesisler oluşturulmuştur. Böylece ticari üstünlüğünü pekiştirerek, nüfuzlarını arttırmışlardır. Venedik ticari vergilerden de muaf tutulduğu için denilebilir ki Akdeniz'in doğu ucundaki tüm deniz ticaretini ele geçirmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Davide, "Tüccarlar ve Ulaşım Yolları", s.284.

¹¹⁶ Şerafettin Turan, a.g.e., s.23.

¹¹⁷ Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.29.; Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarhman İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.239.

¹¹⁸ Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.30.

4.2. PİSA VE CENEVİZ

Amalfi, Venedik ve Napoli'den sonra Bizans İmparatorluğu ile ilişkiler kurup Levant ticaretine yönelen İtalyan şehir devletleri Pisa ve Ceneviz olmuştur. Bu dönemde Batı'daki iktisadi hayatın en önemli etkilerinden biri kilise tarafından ortaya çıkartılmış; dini, ekonomik faaliyetlerin içine katarak bu gelişmeleri Hıristiyanlığın Müslümanlığa karşı kazandığı bir başarı olarak nitelendirmişlerdir. Bu durumun en büyük kanıtı da Pisa ve Cenevizlilerin, XI. yüzyılda Müslümanlara karşı saldırıya geçmiş olmalarıdır. Gelişmeler neticesinde de iki din arasında yaşanan mücadele sürekli hale gelmiştir. İlk denizcilik faaliyetleri neticesinde Müslümanların lehine gelişme göstermiş ve Pisa büyük bir yıkıma uğratılarak, yağmalanmıştır. Ancak bu durum Pisa'yı yıldırmamış, Ceneviz ile birleşerek daha büyük bir güçle Müslümanların karşısına çıkmıştır. Bu birleşmenin sonucunda da 1015 yılında Sardinya Adası'na yerleşmeyi başarmışlardır.¹¹⁹

Pisa ile Ceneviz birleşmesinden sonra kazanılan başarı, Hıristiyanların girişimlerinin artmasına neden olmuştur. Bu durum Müslüman gölü olan Tiran Denizi'nin egemenliğinin kaybedilmesine kadar da sürdürülmüştür. Sonrasında da iki din arasındaki mücadeleler farklı bir boyut kazanmıştır. Çünkü papa ve kilisenin çağrısıyla büyük bir Haçlı donanması oluşturulmuştur. Bu ordu, ilki 1096 yılında olan ve İslam devletlerine karşı gerçekleştirilen dört tane seferin gerçekleştirilmesine neden olmuş, Anadolu'da da büyük tahribata yol açmıştır. Venedik, kilise ve papaya karşı çıkmışken; Ceneviz ve Pisa bu durumun aksine hareket etmişlerdir. İsa ve kilisenin askerleri olarak kendilerini nitelendirerek İslamiyet'e karşı çıkmışlardır. Pisa ve Ceneviz'in Yakın Doğu ticaretinde etkili bir şekilde faaliyet göstermeye başlaması da Haçlı Seferleri'nden sonrasına denk gelmektedir. O zamana kadar ticaret Amalfi ve Venedik'in elinde bulunmaktadır.

Haçlıların Müslümanlara karşı ilk başarısı da Antakya'yı ele geçirmek olmuştur. 1097 yılında, Ceneviz'in de yardımı ile ele geçirilmiş olması dolayısıyla ticari ayrıcalıklar içeren hak elde etmişlerdir. Böylece devamı gelecek ayrıcalıklarının ilkinin kazanmış oldular. Fransa'nın egemenliği altında bulunan Ceneviz'in tam bağımsızlığını 1099 yılında kazanması da Bizans yönetiminden uzak kalmasına neden olmuştur. Haçlı

¹¹⁹ Pirenne, *Ortaçağ Kentler*, s.71.; W. Heyd, a.g.e., s.132.

Seferleri sırasında kurulan ilişkiler de düşmanca olmuş, dostluk ilişkilerinin kurulması uzun yıllar almıştır.¹²⁰

Haçlıların Doğu Akdeniz'de faaliyet göstermeye başlamaları ile birlikte 1104 yılında da Akka topraklarında koloniye sahip oldular. Yaşanan bu gelişmeler İtalyan şehir devletlerinin komşularını da hareketlendirmiş, hepsine umut olmuştur. Çünkü Akdeniz tekrardan batı denizciliğine açılmıştır. Müslümanların İtalya'nın karşısında durma girişimleri de sonuçsuz kalmış, İtalyanların filolarının olması üstünlüğü elinde tutmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte, Çin ve Hint kervanlarıyla Suriye'ye getirilen baharat, İtalyan gemileriyle Batı'ya taşınmaya başlamıştır. Haçlı varlığı da, İtalyanlar sayesinde büyük bir etki yaratmıştır. Çünkü büyük oranda bu devletlerin yardımını almışlardır. Aynı şekilde Venedik, Ceneviz ve Pisalılarda bu sayede etki alanlarını arttırmayı başarmışlardır. Bu ikili ilerleme diğer Haçlı Seferleri sırasında da devam etmiştir. Seferlerin İtalya açısından en önemli sonucu da Akdeniz'de kazanılan üstünlük olmuştur. İslamiyet, İtalyanların Akdeniz'deki ilerleyişine karşı XV. yüzyıla kadar karşılık vermemiştir. Bizans İmparatorluğu da bu duruma boyun eğmek zorunda kalmıştır.¹²¹

Hıristiyanlığın saldırılarına karşı Akdeniz'de etkinliğini koruyamayan İslamiyet yavaş yavaş gerilemiştir. 1096 yılında gerçekleştirilen I. Haçlı Seferi, İslamiyet'in ilk kesin gerilemesine neden olmuştur Pisa ve Ceneviz'in katkıları sayesinde de Roma Dönemi'nde olduğu gibi, Akdeniz yeniden batılı devletlerin gemilerine açılmıştır. İslam İmparatorluğu da denizlerde sona ermiştir. Böylece Levant'ın limanlarındaki taşımacılık Hıristiyanların eline geçmişti.¹²²

Haçlı birliğinin kurulmasından sonra gerçekleşen ilk seferin ardından Pisa ve Ceneviz açısından güzel gelişmeler meydana gelmiştir. Bu döneme kadar diğer İtalyan şehir devletleri ile Bizans arasında kurulan siyasi ve iktisadi gelişmeler, Pisa ve Ceneviz ile de kurulmuştur. İlk olarak 1082 yılından sonra Pisa ile bir dostluk antlaşması yapılmış, sonrasında da 1140 yılında Ceneviz ile ticaret antlaşması imzalanmıştır.

¹²⁰ Şerafettin Turan, a.g.e., s.27.

¹²¹ Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ss.40-42.

¹²² Pirenne, *Ortaçağ Kentler*, s.72.; Pisa ve Ceneviz, bu dönemin İslam kaynaklarında hem korkunç savaşçılar ve zenginler hem de düşmanlarına onlara karşı kullandıkları silahları satmayı başaran kurnaz tüccarlar olarak tarif edilirler. Bkz. Soldani, "Deniz Ticareti ve Limanlar", s.169.

a. Bizans ile Kurulan İlişkiler Çerçevesinde Pisa

Venedik'in Haçlı birliğine bir donanma ile katılması sonucu Bizans ile kurulup düzenlenen ilişkileri zedelenmiştir. Bu nedenle Bizans, Pisa ile bir dostluk ve ittifak antlaşması yapmış, böylece iki devlet arasındaki ilişkilerin temeli atılmıştır. Bir süre sonrasında da I. Aleksios, 1111 yılında Venedik'e tanınan ayrıcalıklar artık Pisa'ya verilmiştir. Başta Konstantinopolis olmak üzere imparatorluğun her yerinde serbestçe ticaret yapma imkânını elde etmişlerdir.¹²³ Bununla birlikte altın ve gümüş ithalatından vergi alınmaması ve ithal edilen diğer mallar içinde % 4 oranında vergi ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁴

1111 tarihli antlaşmanın 1137 yılında yenilenmesi, Pisa ile Ceneviz'in arasında anlaşmazlıkların doğmasına neden olmuştur. Bizans'ın kolonileri üzerinde uyguladıkları politikalarda anlaşmazlıkların temelinde yer almıştır. İmparator I. Manuel'in yabancı kolonilere tanınan ayrıcalıkların kısıtlanmasını isteyince, Bizans topraklarındaki İtalyan şehir devletleri sıkıntıya düşmüştür. Özellikle Pisa ile yaşanan gerginlikler 1171 yılına kadar sürdürülmüştür. Buna rağmen mücadeleden faydalı ayrılan Pisa olmuş ve ticaret alanında daha önceden elde etmiş oldukları ayrıcalıklara yeniden kavuşmuşlardır. 1192 yılında imzalanan yeni bir antlaşma ile de sahip oldukları haklar yeniden verilirken, 1111 yılında altın ve gümüşten kaldırılan gümrük vergisi bu antlaşmada % 4 oranında belirlenmiştir.¹²⁵

b. Bizans ile Kurulan İlişkiler Çerçevesinde Ceneviz

Ceneviz'in Haçlılarla yaptığı işbirlikleri dolayısıyla pek de iyi olmayan Bizans ilişkileri, diğer İtalyan şehirlerine göre çok uzun yıllar sonra kurulabilmiştir. İlişkilerin iyileştirilmeye çalışılması ilk olarak 1140'lı yıllarda imzalanan ticaret antlaşması ile karşımıza çıkmaktadır. Bu antlaşma ile Ceneviz'in Bizans topraklarındaki ticari alışverişlerde ödeyecekleri gümrük vergisi % 10 oranında belirlenmiştir.¹²⁶ 12 Ekim 1155 tarihinde de daha geniş kapsamlı bir başka antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre;

¹²³ Şerafettin Turan, a.g.e., s.25.

¹²⁴ Baskıcı, a.g.e., ss.209-210.

¹²⁵ Şerafettin Turan, a.g.e., ss.26-27.

¹²⁶ Şerafettin Turan, a.g.e., s.27.

Cenevizli tüccarlar için gümrük vergisi % 4'e indirilmiŐ¹²⁷ ve tüccarlara imparatorluk Şehirlerinde koloni kurma hakkı tanınmıştır.¹²⁸

Ceneviz'in elde ettiği ayrıcalıklar sonucunda Pisalılar harekete geçmiş, Venedik'in de desteğini alarak saldırıda bulunmuştur. Cenevizli tüccarların malları yağmalanıp, mağazaları da tahrip edilince çoğu Cenevizli anavatanlarına dönüŐ yapmak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum Levant ticaretinin sonlandırılmasına neden olamamıŐtır. Yaşanan olumsuzluklar sonucunda İmparator Manuel ile Ceneviz arasında, 1169 tarihli yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmada 1155 yılında imzalanan antlaşmanın yenilenmiŐ halidir.¹²⁹ İmzalanmış olan antlaşmalar dışında 1170 ve 1192 yıllarında da iki ayrı antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalarla da Bizans baŐkentinde kendilerine sağladıkları yerler ve geniş haklar yer almıştır. Aynı zamanda zarar gören eski iŐyerlerini de elde etmiŐlerdi. XIII. yüzyılında sonlarında Ceneviz gemileri, Konstantinopolis'ten başka Ege ve Marmara kıyılarındaki birçok limana da uğrar duruma gelmiştir. Bunlar arasında yer alan limanlar: Anea, Tekirdağ, Marmara Ereğlisi, Peta-Limene, İzmir ve Edremit'tir.

Böylece Bizans ticareti ve deniz taŐımacılıĐında İtalyanlar  n plana geçmeye başlamıştır. Konstantinopolis'te ve diğer Şehirlerde batılı tacirlere ait koloniler oluşmuştur. Batılı tacirler başlangıçta kıyı ya da kıyıya yakın Şehir merkezlerinde bulunurken, i taraflara yapılan yolculuklar, zamanla i bölgelerdeki Şehirlerde de koloniler kurulması ile sonuçlanmıştır.¹³⁰

¹²⁷ %4 oranında belirlenen gümrük vergisi sadece başkent için geçerliydi. Diğer Şehirlerde ticaret tamamen serbestti.

¹²⁸ Baskıcı, a.g.e., s.210.; Detaylı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, a.g.e., s.28.

¹²⁹ Şerafettin Turan, a.g.e., s.28.

¹³⁰ Baskıcı, a.g.e., s.210.

İKİNCİ BÖLÜM

1075-1250 YILLARI ARASINDA AKDENİZ VE ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ ARASINDA YAŞANAN İKTİSADİ GELİŞMELER

XI. ve XV. yüzyılları arasındaki dönemde, Avrupa'nın tamamında ve Akdeniz Bölgesi'nde ticarete, kentsel hayat ve kültürde büyük çaplı büyüme gözlenmiştir. Bazı şehirler güzergâhların merkezinde kaldığı için önem kazanmıştır. İtalya, Güney Fransa ve Loire Bölgesi¹³¹ bunlara örnektir. Her alanda gelişim gösteren bu bölgelerde şehirlerin hızlı büyümelerini ülkenin içerisinde bulunduğu olumlu koşullara bağlamak yanlış olmayacaktır.¹³²

Ticari gelişmelerin hızlandığı yıllara kadar Avrupa'da tarım ön plandaydı. Ortaçağ Avrupa'sının etkili güçleri olan derebeylerin sahip olduğu tarım arazilerini dönemin ekonomik gücünü oluşturmaktadır. Bu kişilerin gücünü kaybetmesi, ekonomik faaliyetlerin yön değiştirmesi, tarım ürünlerinin fazlasını pazarlarda satılması durumu ortaya çıkarmıştır.

1. AKDENİZ'İN EKONOMİK DURUMU

Akdeniz; kuzeyde Avrupa, güneyde Afrika ve doğuda Asya ile çevrilmiş büyük bir iç denizdir. Dünyanın en büyük iç denizi olan Akdeniz, batıda Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na bağlı olduğu gibi, 1869'dan itibaren de Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz'e ve dolayısıyla Hint Okyanusu'na bağlanmıştır.¹³³ Akdeniz demek, birbirine bağlı deniz ve karayolları demektir; el ele vermiş küçük, orta, büyük kentler ve yollar, bitip tükenmeyen yollar, kısacası bir gidiş-geliş, bütün bir ulaşım sistemi demektir.¹³⁴ Fas ile İspanya arasında kalan kısmı Betik Denizi, İspanya kıyıları ile Korsika-Sardinya adaları

¹³¹ Fransa'nın orta kuşağında yer alan bir bölgedir.

¹³² Maria Elisa Soldani, "Deniz Ticareti ve Limanlar", ss.166-167.

¹³³ İdris Bostan, "Akdeniz", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 1989, C.2, s.229.

¹³⁴ Fernand Braudel, "Kentsel Hayatın Canlanması", *Mekan, İnsanlar ve Miras*, çev. Necati Erkurt, Aykut Derman, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s.53.

arasında kalan kısmı Adriyatik Denizi, İtalya-Sicilya-Yunanistan arasında kalan kısmı İyon Denizi, Yunanistan ile Anadolu kıyıları arasında kalan kısmı da Ege Denizi olarak anılmaktadır.¹³⁵ Tarih boyunca farklı adlarla anılsa da Osmanlı Dönemi'nde "Akdeniz" olarak anılmaya devam etmiştir.

Akdeniz, yerleşim bakımından dünyanın en hareketli ve en fazla devlet kurulmuş sahil bölgesidir. Bu nedenle birçok devletin hâkimiyet kurduğu, birçok savaşın meydana geldiği bir bölge haline de gelmiştir. Günümüzde Akdeniz'i kuşatan ülkeler arasında İspanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas bulunmaktadır. Akdeniz'in en büyük adaları da Sicilya, Sardinya, Kıbrıs, Korsika, Girit, Mallorca ve Rodos'tur.¹³⁶

Tarih içinde Akdeniz'deki en büyük güç olan Roma İmparatorluğu açısından bakılacak olursa siyasal ve ekonomik birlik devletin en büyük güvencesiydi. İmparatorluğun varlığı, Akdeniz'deki egemenliğine bağlıydı. Akdeniz'deki ticari faaliyetler, Doğu ile Batı arasındaki ilişkileri düzenlemiş ve sıkı bir bağ içinde tutunmalarını sağlamıştır. Her türlü ürünün alışverişi büyük ölçüde sürdürülmüştür. Konstantinopolis, Urfa, Antakya ve İskenderiye'nin dokumaları; Suriye'nin şarapları, yağları ve baharatı; Mısır'ın parşömeni; Mısır, Afrika ve İspanya'nın buğdayı; Galya ve İtalya'nın şarapları bu ürünlerdendir.¹³⁷ Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin birlik içinde devam ettirilmesi Akdeniz'de etkin bir şekilde sürdürülen ticaretin korunmasını sağlamıştır.¹³⁸

Akdeniz Havzası, VII. yüzyılda İslam devletleri tarafından fethedilince de Batı topraklarındaki Hıristiyan toplumlara bir süreliğine kapanmıştır.¹³⁹ İslamiyet'in Akdeniz'de etkili olmaya başlamasıyla birlikte dengeler üzerinde de değişim yaşanmıştır. İslam devletlerinin atılımları Avrupa'yı yıkıma uğratmıştır. Bu durum da Akdeniz'deki

¹³⁵ Metin Tuncel, "Akdeniz", (DİA), İstanbul: (İSAM), 1989, C.2, s.229.

¹³⁶ Tuncel, a.g.m., s.231.

¹³⁷ Akdeniz'deki faaliyetlerin etkisiyle birlikte Bizans'ın doğululaştığı görülmektedir. Bu dönemde Doğu'nun üstünlüğü söz konusudur. Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, ss.11-12.

¹³⁸ Akdeniz birden fazla devlete aittir denilebilir.

¹³⁹ İtalyanların İslam devletleri ile ilk karşılaşmaları, 652 yılında Müslüman Arapların Sicilya'ya akın düzenleyerek adayı ve Güney İtalya'yı ele geçirmesiyle başladığı dönemde meydana gelmiştir. Bkz. Talip Küçükcan, "İtalya/Ülkede İslamiyet", (DİA), İstanbul: (İSAM), 2001, C.23, s.452.; Yusuf Halaçoğlu, "Anadolu/İdari, Ekonomik ve Kültürel Hayat/Ulaşım ve Yol Sistemi", (DİA), İstanbul: (İSAM), 1991, C.3, s.127.

kavimler topluluğuna son verilmiştir. Bahsedilen yüzyılda İtalya açıklarında yer alan, Akdeniz'in bir kolu olan Tiren Denizi Müslüman devletlerin gölü haline getirilmiştir.¹⁴⁰ Müslüman devletlerin Akdeniz'de varlığını göstermesiyle birlikte, önceleri Roma uygarlığının uyum ve bütünlüğünü sağladığı bu sahillerde yeni bir dünya düzeni kurulmuştur.¹⁴¹ Akdeniz'deki Hıristiyan inancı yerini peygambere bağlılığa, Roma hukuku İslam hukukuna, Yunan ve Latin dilleri de Arapçaya bırakmıştır.¹⁴² Bu gelişmenin neticesinde Akdeniz, Avrupa'nın Doğu'su ile Batı'sını birleştireceği yerde, birbirinden ayırmaya başlamıştır. Bizans İmparatorluğu'nun Batı'daki kavimlerle oluşturduğu bağ da kopmaya başlamıştır.¹⁴³

Güney İtalya kıyılarında ve Ege Denizi'nde ise durum biraz farklılık göstermekteydi. Bu bölgelerdeki İslam gücü Bizans tarafından kırılmıştır. Akdeniz'deki Müslüman-Hıristiyan mücadeleleri de başarı ve başarısızlık ikilemleri ile yüzyıllar boyunca devam etmiştir.¹⁴⁴ Bahsedilen dönemlerde de Bizans hâkim olduğu kıyı şehirleri üzerindeki gücünü arttırarak, konu gereği ele alınan İtalyan şehir devletleri ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bu durum ticari hayatın canlılığını kaybetmemesi konusunda büyük bir önem arz etmektedir. Bizans'ın etkisiyle İtalyan şehir devletlerinin de Doğu'ya yönelimi sağlanmıştır. Böylece İtalyan şehir devletleri ile Anadolu topraklarında yaşayan devletlerin iktisadi alandaki ilişkileri de başlamış oldu. Önemli bir nokta da Hıristiyan devletlerin Akdeniz'de etkinliklerini arttırmalarının, İslam devletlerinin iktisadi hayatında olumsuzluklara yol açmamış olmasıydı. İkili ilişkiler, Anadolu'daki ticari faaliyetleri etkilediği için iktisadi hayat büyük bir canlılık göstermiştir.

IX. yüzyılın son dönemlerine kadar Akdeniz'in büyük oranda kapatılmasından dolayı Batı Avrupa'nın ekonomik gelişiminde büyük zararlar yaşanmıştır. Bu durumun

¹⁴⁰ Turan, "Selçuk Kervansarayları", s.472.; İslam yüzyıllarca Hıristiyan Batılıların korkulu rüyası olmuştur. Askeri düşmanlık "kapılarının önünde" bir tehdit olarak devamlı hissettirilmiştir. Bu durum özellikle Sicilya ve İtalya gibi imparatorluğun Müslümanlarla karşı karşıya geldiği bütün Akdeniz sahasında aynı durum söz konusudur. Bkz. Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat/ 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakurum'a Yolculuk*, trc. Ergin Ayan, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, ss.19-20.

¹⁴¹ Akdeniz, doğu ile batı arasında iletişim köprüsü olma özelliğini koruduğu sürece Şark'ın Garp'a üstünlük kurması kaçınılmazdı. Bkz. Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarلمان İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.103.

¹⁴² Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s.25.

¹⁴³ Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s.26.

¹⁴⁴ Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.25.; Yaşanan mücadeleler sonucunda Akdeniz'in bütünlüğü uzun yıllar bozulmuştur. Bkz. Pirenne, *Hazreti Muhammed ve Şarلمان İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*, s.204.

yanı sıra barbar akınları da toplumsal düzeni bozmuş, sürekli mücadeleler meydana gelmeye başlamıştır. X. yüzyılda ise durum toparlanmaya çalışılmış, denge ve barış dönemini sağlayabilmek için yeni girişimler gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁵

IX. ve X. yüzyılda Akdeniz uygarlığının en parlak döneminde Müslümanlar, İçdeniz üzerinde büyük bir egemenlik kurmuştur. Hıristiyan toplumlar yüzyıllar boyunca Akdeniz'de faaliyet gösteremezken, XI. yüzyılda durum tersine dönmüş ve Akdeniz'deki canlılık hız kazanmıştır. Haçlıların Akdeniz'e yaptığı sürekli akınlarla, egemenlik el değiştirmiş ve İtalyan şehir devletlerinin gemileri Akdeniz'de kendilerini göstermeye başlamışlardır.¹⁴⁶ Savaş gemilerinin ve korsan teknelerinin yanı sıra ticaret gemilerinin de sayısı git gide artmıştır. Bu avantajlı durum İtalyan şehir devletlerini Akdeniz'in en hareketli ve zengin bölgesi haline getirmiştir.¹⁴⁷ Bu dönemlerde doğu denizcileri sayesinde batı ile ilişkiler geliştirilmiştir. Suriye ve Mısır'da Akdeniz'in odak noktaları sayılan iki önemli merkez haline getirilmiştir. Aynı zamanda Müslüman devletlerin idaresi altına girip Müslümanlığı kabul eden ilk eyaletler olmuşlardır.

Ortaçağ'da en önemli ticaret malzemesi de baharat olmuştur. Bu ürün sadece Venedik'te değil, Batı Akdeniz'in bütün büyük limanlarındaki zenginliğin nedeni kabul edilmiştir. Kolay taşınabilir olması ve yüksek gelir sağlaması ticari hayatta uzun yıllar üstünlüğünü korumasını sağlamıştır. Batı ile Doğu arasındaki ilişkilerin iyileşmesi sonucunda baharat dışındaki mallar da ticari faaliyetlerde yerini almıştır. XII. yüzyılın sonlarında ipek, ticari hayatta etkisini göstermeye başlamıştır. XIII. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın ithalatı; pirinç, portakal, kayısı, incir, kuru üzüm, kokular, tedavilerde kullanılan maddeler, bakkam ağacı, kırmızı boya ve şap gibi mallardan oluşmaktadır.¹⁴⁸

Batı Avrupa'da yaşam standartları ticaretle birlikte yükselince, rahat bir yaşama düzeyinin gerçekleşmesine olanak veren ithalatın karşılığında İtalyanlar, Doğu Akdeniz limanlarında kereste ve silah, Venedik ise köle ihraç etmeye başlamıştır. Kısa bir süre sonrasında da yünlüler ihracatta yerini almıştır. Adı geçen ürünleri Doğu'ya ihraç etmek

¹⁴⁵ Pirenne, *Ortaçağ Kentleri*, s.67.

¹⁴⁶ Turan, "Selçuk Kervansarayları", s.473.

¹⁴⁷ Fernand Braudel, "Tarih", *Akdeniz/Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, ss.109-110.

¹⁴⁸ Pirenne, *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.164.

için en güzel konum Ceneviz limanı olduğu için ticaretin hızlı gelişim göstermesinde de büyük bir rol oynamıştır.¹⁴⁹

Yeniçağ Avrupa'sında coğrafi keşiflerin yaşanmasına bağlı olarak Amerika, Hindistan ve Uzakdoğu gibi toprakların önemi artmıştır. Bu nedenle de Akdeniz durgun bir su haline gelmiştir. XIX. yüzyılda Süveyş Kanalı açılana kadar da eski hareketli dönemlerini yaşayamamıştır. Portekizlilerin başlatmış olduğu coğrafi keşifler dışında da Akdeniz büyük bir değişime uğramıştır.¹⁵⁰ Zaman geçtikçe Akdeniz'in üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadeleleri arttırılmış ve ilk dönemlerden günümüze gelene kadar değişik devletlerin himayesine girmiştir.

1.1. PANAYIRLAR VE PAZARLAR

İnsanların bütün ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması imkânsızdır. Bu ihtiyaçları, bazı insanlar birinden alıp diğerine satmakla gidermişlerdir. Bu faaliyetler de pazar ve çarşılarla sağlanmaktaydı. Pazar kelimesi Türkçe kökenli olmayıp, Farsça kökenli bir sözcüktür. Kelime anlamı olarak da "alıcı ve satıcıların ticaret için belli zamanlarda toplandıkları üstü açık kamu alanı" demektir.¹⁵¹ Pazarlar, zamanla toplumun en önemli kurumlarından birisi haline gelmiştir. Pazarların işlenmesi, halkın ürettiğini satıp, ihtiyacı olanları alabilmesi şeklinde gerçekleşmiş ve temelinde güvenlik esası yer almıştır. Pazarlar, pek çok mal ve para taşıyan insanların bulunduğu yerler olduğundan, zaman zaman kötü niyetli kişilerin hedefi olmuşlardır. Güvenliğin olduğu pazarlara, hem satıcılar hem de alıcılar gelir, rahat rahat işlerini görebilirlerdi. Pazarlar, önemli yolların üzerinde, geçit yerlerinde veya önemli köprübaşlarında kurulmuştur.¹⁵²

Ticari faaliyetleri kolaylaştırmak, aynı zamanda yerel ve uluslararası gerçekleştirilen etkinlikleri artırabilmek için Avrupa'da da panayırlar kurulmuştur. Bunları Selçuklu Devletleri'nde yapıtaş görevi gören panayırlardan ayırmak pek de mümkün olmamaktadır. Pazar ya da panayır kurucuları siyasi ayrıcalıkları elde ederdi. Bu kurumlar Avrupa'da Akdeniz Bölgesi ile Kuzey Avrupa arasındaki faaliyetleri ve

¹⁴⁹ Pirenne, a.g.e., s.165.

¹⁵⁰ Bradford, a.g.e.,s.309.

¹⁵¹ Cengiz Kallek, "Pazar", (DİA), İstanbul: (İSAM), 2007,c.34, s.206.

¹⁵² Baykara, a.g.e., s. 125.

bağlantıları kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir. Selçuklu Devletleri'nde de pazarlar toprakların artmasına bağlı olarak çeşitli bölgelerde kurulmuştur. Pazarlar, Anadolu Selçuklu Devleti'nde ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Tüm büyük şehirlerde pazarlar kurulmuştur.

Selçuklular hem açık hem de kapalı pazar kullanmışlardır. Kapalı pazarın yanında belli zamanlarda açık olan pazarlar da bulunmuştur. Bunlar arasında öne çıkanlar: Amasya-Tokat arasındaki Azine Pazarı ve Kayseri-Kırşehir arasındaki Ziyaret Pazarı ile uluslararası ticarete açık olan Yabanlu Pazarı'dır. Söz konusu pazarların en önemlisi de Sivas dolaylarında kurulan Yabanlu Pazarı olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti açısından oldukça önemli bir yere sahip olan pazar, iktisadi hayata büyük katkılarda bulunmuştur. Yabanlu Pazarı, senede bir defa ülkeler arasındaki bir sınır mıntıkasında ve uygun bir yerde kurulan milletlerarası, büyük bir ticaret fuarı olmasından dolayı da büyük önem arz etmektedir. Bu pazar, Selçuklu devletinin güney taraflarında, o zamanın en zengin ve dolayısıyla tüketici devletleri olan Bağdat ve Memlük yöresine yakın Kayseri yakınlarında kurulmuştur.¹⁵³

Selçuklularda bir iktisadi oluşum olan çarşı da tek aşamada ortaya çıkmamıştır. İlk olarak seyyar satıcı olan çerçi, dükkan açarak yerleşik konuma geçmiştir. İkinci aşamada ise yerleşik ve seyyar olarak iki işlevi birlikte gerçekleştirmiştir. Bir çerçinin işleri iyi giderse, bulunduğu bölgedeki dükkanın yanına başkaları gelir ve yeni bir dükkan açar, böylece dükkanlar çoğalırdı. Satılan mallara göre de dükkanlar sınıflandırılmıştır. Üçüncü aşamada malın özelliğine göre, bir sıra halinde ya da bir safta dükkanlar açılırdı. XIII. yüzyıldaki Konya'nın Eski ve Yeni Çarşısı buna örnektir. Sokak yetersiz gelince, güvenlik ögesinin gelişmesine bağlı olarak "çarşı" aşamasına geçilmiştir. Çarşı Farsça da "dört yol" anlamına gelmektedir.¹⁵⁴

Çarşılarda işlenmiş zanaat ürünlerinin alışverişi yapılmaktaydı. Bu çarşılar, açık ve kapalı dükkan dizileri ve depo işlevi gören hanlarla oluşan sabit mekan topluluğudur. Pazar yerleri ise ham ürün satışının yapıldığı, sabit mekanı olmayan ticari faaliyetlerin gerçekleştiği yerlerdir. Ticaretin engellenmediği küçük yerleşim alanlarında, yükte ağır,

¹⁵³ Baykara, a.g.e., s.124.; Detaylı bilgi için bkz. Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1985.

¹⁵⁴ Kanar, a.g.e., s.226.

pahada hafif mallar alınır satılırdı. Pazarda ücretin, standartların, cins ve fiyatlarının tespiti esnaf birliğine aittir. Esnaf önderi "şeyh", siyasi bakımdan da etki sahibi ise de bu etkinin derecesi hakkında kesin bir bilgi yoktur.¹⁵⁵

1.2. KERVANLAR VE GEMİLER

Devletlerin hızlı gelişimleri ve faaliyetlerini artırması sonucu Akdeniz'in dört bir yanındaki bağlantılar sıklaştırılmıştır. İnsanlar ve mallar için, güzergâhına göre farklı özelliklerde gemiler kullanılmıştır. Yola çıkmadan önce mevsim şartları da göz önünde bulundurulmuştur. Karadaki ticari kervanların denizdeki karşılığı gemi kervanları olmuştur. Karadaki kervanlarda eşkiya tehlikesinin olduğu gibi, ülkelerarası ticari faaliyetler sırasında da tehlikeler korsanlardan gelmiştir. Bunlar ticaret ile uğraşan tüccarlara büyük sıkıntılar yaratmışlardır. Tüccarlar zaman zaman aldıkları önlemlerle de kendilerini korsanlara karşı korumaya çalışmışlardır. Bu nedenle Ortaçağ'da denizcilik genelde kıyı boyunca yapılmıştır. Çünkü açık denizler korsanlar dolayısıyla tehlike altındaydı. Aynı zamanda tedbir amaçlı olarak da gemi kervanlarının yanında silahlı gemiler mutlaka yer almıştır.

XI. ve XII. yüzyıla gelindiğinde şehirlerin büyümesiyle doğru orantılı olarak panayırlar ya da pazar yerleri de büyümüştür. Pazar ve panayırlar, derebeylerin isteği üzerine kurulup, derebeyler bunlarda birçok imtiyaz elde eder hale gelmişlerdir. Her durumda karşılaşılabilecekleri zararlara karşı da önlem alınmış ve zarara uğrayanların zararları karşılanmıştır. Ticaretin, ticaret ile uğraşanların devlet kontrolüne alınması Anadolu Selçuklu Devleti'nde de görülen bir gelişme olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nde de kervanların ve kervan ticareti ile uğraşan tüccarların güvence altına alınması için önlemler alınmıştır. Güvenli konaklama yerleri kurulmuş, kervanların koruyuculuğunu sağlayan kişiler atanmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Kenan Mortan, Önder Küçükerman, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, ss.58-59.

¹⁵⁶ Bkz. "Han, Kervan, Kervansaray"

2. DEVLETLERARASI EKONOMİK İLİŞKİLER

Bu başlık altında konu gereği ele alınan İtalyan şehir devletlerinden Venedik ve Ceneviz ile Anadolu Selçuklu Devletleri'nde ticari ilişkilerin artmasında etkili olan hükümdarlar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1. AKDENİZ'DE YÜKSELEN GÜÇLER: VENEDİK VE CENEVİZ

Yeni bin yıl başlarken Avrupa'nın yaşadığı ticari canlanma süresi kent merkezlerinin ve yeni kent kültürünün gelişimine sıkı sıkıya bağlıdır. Pisa ile Ceneviz'in Akdeniz'i geri kazanma girişimleri ve Venedik'le Amalfi'nin Bizans ve İslam dünyasıyla aracılıkları, ticari ilişkilerin yeniden canlanmasını teşvik etmiştir.¹⁵⁷

İtalyan şehir devletlerinden olup, deniz ticaretinde de kendisini göstermiş olan Ceneviz, Pisa ve Venedik, çeşitli bölgeler üzerinde hâkimiyet mücadelesine girişmiştir. XII. yüzyıl İtalyan şehir devletleri açısından "Altın Çağ" olmuştur. Bu yüzyıl boyunca öncelikle Avrupa'ya, daha sonrasında da deniz aşırı memleketlere karşı üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir. Klasik Antikçağın en önemli şehirleri haline gelerek batıdan doğuya kadar olan bölgeleri hâkimiyet altına almaya çalışmışlardır. Zaman içerisinde özellikle Ceneviz ve Venedikliler de çeşitli bölgeleri kontrol altına almışlardır.¹⁵⁸ XIII. yüzyılın sonlarında Cenevizliler, Batı ve Doğu Akdeniz'deki limanlar arasında doğrudan bağlantılar kurmaya başladılar. Pisalılar, Venedikliler ve Katalonyalılar da gemileriyle Atlantik rotası üzerinde ulaşım faaliyetleri düzenlemişlerdir.¹⁵⁹

2.1.1. Venedik

İlk bölümde bahsedildiği gibi 1096 yılında başlayan Haçlı Seferlerinin ilk üçüne katılan Venedik, IV. Haçlı Seferi'ne de katılmaya karar vererek,¹⁶⁰ Konstantinopolis'te

¹⁵⁷ Soldani, "Deniz Ticareti ve Limanlar", s.166.

¹⁵⁸ Maria Elisa Soldani, "Ticaret", *Ortaçağ/Şatolar-Tüccarlar-Şairler*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, s.197.

¹⁵⁹ Soldani, "Ticaret", s.195.

¹⁶⁰ Yavuz Selim Burgu, *Anadolu Selçukluları/Alaeddin Keykubad ve Zamanı*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011, s.63. IV. Haçlı Seferi'nin amacı; Mısır'ı işgal edip, ardından Kudüs'ü alabilmektir.

1204 yılının Mart ayında Franklar ile bir anlaşma imzalamıştır. Bununla birlikte küçük bir körfez devleti olan Serenissima Reipublica'nın¹⁶¹ birkaç gün sonra büyük ve güçlü bir koloni imparatorluğu halini alması kararlaştırılmıştır. Bizans'ın başkenti zapt edildiğinde, imparatorluğun dörtte biri ile Konstantinopolis'teki Kaiser sarayları kurulacak ve bunlar yeni Latin İmparatorluğu'na verilerek, geriye kalan Bizans topraklarının tümü Venedik yönetimi ile Latinler arasında paylaşılacaktır.¹⁶²

1204 yılının Eylül ayında da Bizans İmparatorluğu'nun nasıl paylaşıldığını gösteren asıl anlaşma imzalanmıştır. Buna göre Adriyatik, İyon Denizi ve Ege'deki Bizans toprakları Venedik'e verilmiştir. Bu topraklar, Patras Körfezi'ne kadar günümüzdeki Arnavutluk ve Yunanistan sahilleriyle İyonya adalarını, Mora'daki Lacedemonia, Isparta yöreleri ile Koron ve Modon şehirlerini, Ağrıboz, Andros, Egina, Saamine ve Cicalad adalarını içermektedir. Venedik'e verilen topraklar dışında kalan Bizans toprakları ile Latin İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis yeni imparator, feodal beyler ve Venedik tarafından ortaklaşa yönetilecektir. Venedik'in yönetime katılacağı yerler Konstantinopolis'in belirli bölgelerinden başka Edirne'ye giden yol üzerindeki Lüleburgaz ile Marmara sahilindeki Ereğli ve Tekirdağ'ı kapsamaktadır.¹⁶³

Verilen bilgilere göre en önemli nokta, Venedik'in aldığı yerlerin verimli tarım bölgeleri ile gemilerin kolaylıkla yanaşabilecekleri ve ticaret için çok elverişli limanlar ve adalar olmasıdır. Böylece Venedik, kendi topraklarından başlayarak Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'e kadar uzanan deniz yolunu tümüyle yönetimi altına almış oluyordu. Yaşanan gelişmeler de yeni bir politika uygulanması ihtiyacını doğurmuştur. Buna göre Venedik-Konstantinopolis arasındaki stratejik noktalar, limanlar ve adalar ele geçirilip tam anlamıyla merkezi yönetime bağlanmıştır. Ele geçirilmesi zor olan yerler üzerinde egemenlik hakkından vazgeçilmiş, bu bölgelerdeki yerel yöneticilerle anlaşarak Venedik'in koruması altına girmeleri ve yıllık vergi vermeleri sağlanmıştır. Böylece Venedik halkının söz konusu yerlerde hiçbir vergi vermeksizin serbestçe ticaret yapmalarını da içeren birçok ayrıcalık etmiş olmaları muhtemeldir. Venedik, kazandığı ayrıcalıklar neticesinde kendi topraklarından Konstantinopolis'e kadar uzayan yol

¹⁶¹ Venedik'in unvanıdır. Bkz. Şerafettin Turan, a.g.e.,s.21.

¹⁶² a.g.e.,s.30.

¹⁶³ a.g.e.,s.30.; 1204 IV. Haçlı Seferi'nden sonra gerçek bir sömürge imparatorluğu kurmuşlardır. Bkz. Jacques le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven-Uğur Güven, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999, s.60.

üzerindeki belli başlı adalarla, önemli limanlarda özellikle Arnavutluk, Teselya, Epir ve Mora gibi kıta üzerindeki yerlerde devletçikler, Dukalıklar ya da Despotluklar kurmayı başarmıştır.¹⁶⁴

Venedik ve Latin İmparatorluğu'nun birleşmesinden sonra Bizans, Avrupa'daki topraklarını kaybetmiş ve Anadolu'da iki ayrı parça halinde varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Anadolu'nun Doğu Karadeniz sahillerinde Trabzon Rum İmparatorluğu, kuzey batısında İznik Rum İmparatorluğu kurulmuştur.¹⁶⁵ İznik'e çekilmiş olan merkezi imparatorluk dışında, Doğu Karadeniz sahillerinde Trabzon Rum İmparatorluğu adını taşıyan yeni bir devletin doğması, Anadolu'nun siyasi dengelerini değiştirmiş Anadolu Selçuklularında devam eden siyasi ve iktisadi hayata yeni boyutlar getirmiştir. Düzenin bu yönde değişmesi Venedik'i olumsuz yönde etkilemiş, Anadolu'nun kapıları bir süreliğine Venedik ülkesine kapanmıştır. Venedikli tüccarlara açık olan Bizans limanları ve şehirleri kapanınca, Venedik'in Selçukluların hâkim olduğu Anadolu topraklarındaki ticareti de büyük ölçüde zedelenmiştir. Devlet harcamaları ve donanma masrafları giderek arttığı için ticaretten sağlanan gelirler de azalmaya başlamıştır. Bütün bu nedenlerle Anadolu'yu yeniden Venedik ticaretine açmak, İznik İmparatorluğu ve Trabzon'daki yeni imparatorluklarla ve onların dışında Anadolu Selçuklu Devleti ile yeni ticaret anlaşmaları yapmak Serenissima Repubblica için oldukça büyük bir önem taşımaktaydı. Venedik, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra onunla ikili ilişkiler kurarak bu bölgede kendi halkına ticaret serbestliği sağlamaya çalışmıştır.¹⁶⁶

İznik İmparatorluğu Latinler ile savaşmayı sürdürürken Venedik'in Konstantinopolis'teki yöneticisi, I. Theodoros Laskaris ile bir anlaşma imzalamayı başarmıştır. 1219 yılının Ağustos ayında yenilenen anlaşma ile imparator, Venedik tüccarlarının istedikleri malları gümrük ya da başka vergiler ödemeksizin kendi arazisine getirip satmalarına izin vermiştir. Bu anlaşma, Venediklilere Bizans tarafından verilmiş olan ayrıcalıkların tekrardan tanınması anlamına gelmektedir. Buna karşılık İznik İmparatorluğu'nun halkından olanlar Konstantinopolis'te ya da Latin İmparatorluğu'na bağlı yerlerde ancak olağan vergileri ödemek koşuluyla ticaret yapabileceklerdir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., s.33.

¹⁶⁵ Burgu, a.g.e., s.65.

¹⁶⁶ Şerafettin Turan, a.g.e., 33-34.

¹⁶⁷ Baskıcı, a.g.e., ss.211-212.; W. Heyd, a.g.e., s.336.

Ancak Venedik bu gelişmelerle yetinmemiş, İznik İmparatorluğu ile yaptığı anlaşma sonrasında, 1220 yılında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'dan da halkına geniş haklar ve ayrıcalıklar tanıyan bir anlaşma metni, bir ahidname almayı başarmıştır.¹⁶⁸ Bahsedilen anlaşmalar ile Anadolu'nun kapıları Venedikli tüccarlara tamamen açılmıştır.¹⁶⁹

Sonuç olarak, XIII. yüzyılda İstanbul'un Latinler tarafından ele geçirilmesi üzerine, Doğu Akdeniz'e yönelen Batılı tüccarlar da büyük bir artış yaşanmıştır. Bu gelişmenin sonucunda da Bizans'ın elinde bulunan ticari faaliyetlerin çoğunluğu İtalyan şehir devletlerinden biri olan Venedik'in eline geçmiştir. Ticaret alanındaki hâkimiyetin Venedik'in eline geçmesi ile birlikte, iktisadi alanda yaşanan canlılık daha fazla artış göstermiştir. Bu durumdan yararlanmış olan Anadolu Selçuklu Devleti de Venedik ile ithalat-ihracat ticareti için imzaladığı antlaşmaları 1220 yılında yenilemiş ve çok daha fazla ayrıcalık tanımıştır. Avrupalı devletler daha çok Suriye, Irak ve Musul gibi devletlerle ilişkilerini yoğunlaştırırken, mallar Sivas'a getirildiğinden dolayı da bu bölge zaman içerisinde merkezi bir yapı kazanmıştır. Burada toplanan mallar kuzeydeki limanlara deniz yolu ile taşınmaktaydı.¹⁷⁰

2.1.2. Ceneviz

Latinlerin yanında yer alan Venedikliler, 1204 yılında Konstantinopolis'i işgal ederken şehirdeki en büyük rakibi Cenevizliler buna katılmadığı gibi Venedik'e cephe almışlardır. Bu nedenle işgalin başlaması ve Bizans İmparatorluğu'nun parçalanması, o bölgede tutunmaya çalışan Ceneviz için büyük bir darbe olmuştur.¹⁷¹ Ceneviz'in en büyük rakibi olan Venedik'in Latin İmparatorluğu'nun merkezine dönüştürülen Konstantinopolis'te doğrudan yönetime katılması ve Cenevizli tüccarların etkinlik gösterdikleri Tekirdağ, Marmara Ereğlisi ve Kadı Kalesi gibi şehirlerin Venedik'e verilmesi, Cenevizlilerin Bizans'ta elde etmiş oldukları hak ve ayrıcalıkların çoğunu yitirmelerine yol açmıştır. Bu darbenin meydana getirdiği sonuçlara göre Cenevizliler

¹⁶⁸ Burgu, a.g.e., s.65.

¹⁶⁹ Detaylı bilgi için "Ticaret Sözleşmeleri"

¹⁷⁰ Anadolu Selçuklu Devleti'nde "Karadeniz Ticareti" hakkında detaylı bilgi için bkz. Tamara Talbot Rice, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, çev. Tuna Kaan Taştan, Ankara: Nobel Yayınları, 2015.

¹⁷¹ Aldo Gallotto, "Ceneviz", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 1992, C.7, s.363.

önceleri korsanlık faaliyetlerine girişip Haçlıların papanın gönderdikleri ganimetleri yağmalamaya başlamışlardır. Ancak bunun geçerli bir politika olamayacağını anlayan Ceneviz yönetimi, ortaya çıkan bu durumdan kurtulabilmek için bir yandan da halkının Konstantinopolis'e dönüp eski etkinliklerini kazanabilmesi amacıyla Venedik'e ve Latin İmparatorluğu'na başvurmak için karar almıştır.¹⁷²

Konstantinopolis'in işgalinden sonra Kuzey İtalya'nın bu iki şehir devleti arasında başlayan savaş durumuna 1212 yılının Temmuz ayında yapılan bir mütareke ile son verilmiştir. Asıl barış antlaşması ise papanın da aracılığıyla 1217 yılında yapılmıştır. Buna göre Cenevizliler, I. Aleksios'un kendilerine tanımış olduğu şartlarla Konstantinopolis'te yaşayıp ticaret yapabileceklerdi. Ancak Venediklilere ait yerlere ve mallara verilmiş olan zarar karşılığında 5.500 Bizans altını ödemeleri de gerekmektedir.¹⁷³ Böylece Ceneviz, Venedik'in üstünlüğü ile belirlenen Latin istilası döneminde, başlangıçta dışlandığı Konstantinopolis'e dönme olanağı bulmuştur. Çok geçmeden de Paleologoslar'ı destekleyerek Latin İmparatorluğu'nun sona ermesinde büyük rol oynamış ve Konstantinopolis'in geri alınmasıyla başlayan yeni dönemde, Venedik'in yerini alarak Bizans topraklarında üstün duruma yükselmiştir.¹⁷⁴

1261 yılında Konstantinopolis'in geri alınışı sırasındaki yardımları karşılığında, Paleologos hanedanı Cenevizlilere Karadeniz ticaretinde ayrıcalıklar ve başkentte de bir mahalle vermiştir. Ayrıca Cenevizliler bütün Bizans limanlarında serbest ticaret yapma hakkını elde etmişlerdir. Bu ayrıcalıklar hem Karadeniz'deki Bizans ticareti ve gemiciliğini çöküşe sürüklemiş hem de XIII. yüzyılda Moğol imparatorluğunun zenginliği ile bir patlama gösteren Karadeniz ticaretinden asıl yararlananların Cenevizliler olmasını sağlamıştır.¹⁷⁵

¹⁷² Şerafettin Turan, a.g.e., s.34.

¹⁷³ Cenevizlilere tanınan bu haklar 1228, 1232, 1238 ve 1251 yıllarında yenilenmiştir.

¹⁷⁴ a.g.e., ss.34-35.; Venedik'e karşı Cenevizliler, Bizans topraklarını geri kazanması için VIII. Mikhael Paleologos'a (1224-1282) verdikleri destek sayesinde daha önce Venedik'e sağlanan imtiyazların aynılarını elde etmişlerdir. Konstantinopolis'te bir üssün yanı sıra Kıbrıs'ta, Karadeniz'de Trabzon, Tara ve Yafa'da, Ege'de Sakız (Chios), Girit ve Rodos adalarında ve Türkiye kıyılarında İzmir, Efes ve Foça'da ticari koloniler kurmuşlardır.. Bkz. Soldani, "Ticaret", ss.198-199.

¹⁷⁵ Baskıcı, a.g.e., ss.212-213.

2.2. AKDENİZ'DE BİR DOĞU MEDENİYETİ: ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ

Bir geçiş bölgesi olan Anadolu toprakları üzerinden geçen ticaret yolları, ekonomik açıdan devletler için büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle ilk olarak Karadeniz uluslararası ticaret yolunun güvenliğini sağlamak için, Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus tarafından Pontus Rum İmparatorluğunun elinden Samsun alınmıştır. Sonrasında da fetih yönü değiştirilerek, Avrupa ve Mısır'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan, Akdeniz'de önemli bir ihracat-ithalat limanı durumunda bulunan Antalya fethedilmiştir. Ticaret anlaşmalarının imzalanması ve değerli altın sikkelerin bastırılması ile birlikte sultanlar, Anadolu Selçuklu ülkesini dünya ticaret ailesi halkasına dâhil etmişlerdir.¹⁷⁶

2.2.1. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1205 yılında tahta çıkmıştır.¹⁷⁷ Her zaman savaş ve çatışma ortamlarını düşünerek hareket eden bir hükümdar olmuştur. Bu durum da dostane ilişkiler kurulmaya çalışılsa da Latin ve Ermenilere karşı üstünlüğünü koymayı her zaman gönülden istemiştir. Çünkü II. Süleyman Şah'ın ölümünden sonraki dönemlerde kurulan huzur ortamı bu milletler tarafından bozulmaya çalışılmıştır. Toros Dağları'nın yol güzergâhında bulunan kervan yolları ele geçirilmeye çalışılmıştır. Göksun ve Elbistan Bölgesi'ne baskınlar yapılmış ancak bu gelişmeler sonrasında kazanamayacağı anlaşılan Ermenilerin bağlılığı üzerine ve Türkiye-Suriye ticaret yoluna saldırmamaları şartıyla bir barış imzalanmıştır.¹⁷⁸ Bu gibi nedenlerle her ne kadar Konya'da huzur ortamı sağlanmış olsa da ilk olarak Karadeniz sahillerinin ticari bakımdan güvenliğini sağladıktan sonra, Akdeniz'in güvenliği için hareket edilmeye başlanmıştır.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1207 yılında Antalya'ya doğru sefere çıkmıştır. Bu dönemde Antalya şehri İtalyan Aldo Brandini adlı kişinin yönetimindeydi. 1200'lü yılların başında Antalya yolu ve limanında güven kalmamış, çeşitli bölgelerden gelen

¹⁷⁶ Bodmer, a.g.m., s.41.

¹⁷⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara: Güven Yayınları, 1972, s.153.

¹⁷⁸ Sevim, Merçil, a.g.e., s.560.

gemiler yağmalanmaya başlanmıştır. Tüm bunları durdurmak, şehri ele geçirebilmek için şiddetli bir kuşatma başlatılmıştır.¹⁷⁹ Bu çıkartma, Latin İmparatoru Flandersli Henry'nin onayı sonucu gerçekleşmiş olsa da, Akdeniz'in üstünlüğü Anadolu Selçuklu Devleti hâkimiyetine geçmiştir. Ancak Antalya'da yaşayan yerli halk, Selçuklulara karşı kendilerini koruyabilmek için Kıbrıs Kral Naibi Gautierde Montbeliord'dan yardım istemiştir. Kıbrıs yönetimi bu çağrıya kayıtsız kalmadığından dolayı kuşatma bir süre için kaldırılmıştır. Yaşanan durum Selçuklu Türklerinin şehri fethetmesini zorlaştırmış olsa da şehirdeki Rumların Franklara karşı Anadolu Selçuklu Devleti'ne olan desteği sonucunda şehir 5 Mart 1207/3 Şaban 603 tarihinde Selçuklu ordusu tarafından teslim alınmıştır.¹⁸⁰ Selçuklu sultanlarının iktisadî amaçlarla ticareti geliştirmek için yaptıkları fetihlerin en önemlilerinden ilki de Antalya olmuştur.¹⁸¹ Şehrin valilik ve kumandanlığına subaşı Mübârizeddin Ertokuş atanmıştır.¹⁸²

Antalya'nın Anadolu Selçuklu Devleti tarafından ele geçirildiği ilk dönemlerde nakliyat, Kıbrıs ticaretine hâkim olan Provensiyallar ve Mısır ticaretini ele geçiren Cenevizlilerin kontrolündeydi. Ancak 1207'de yaşanan Antalya'nın fethi ile birlikte başlayan bir sürü başarı sayesinde durum düzene girmiştir. Türkmenlerin çeşitli akınlara bir süredir tanıdığı bu bölgede Selçuklular tarafından ticari üsler kurmuştur. Böylece Antalya, Anadolu ve Konya'nın güneydeki çıkış yeri ve Mısır ile ticaretin en büyük limanı haline gelmiştir.¹⁸³ Ticari etkilerle birlikte, limanın vergilerinin düzenli olarak toplanmasıyla da hazine kısa sürede ganimet ile dolmuştur. Akdeniz'e açılan bu kapıya sahip olmak Selçuklu ekonomisine büyük yarar sağlamıştır. Çünkü Selçuklu

¹⁷⁹ İbn Bibi bölgenin vaziyetini şu şekilde anlatmaktadır: Biz Mısır tarafından gidip iyi bir ticaret yaparak bol miktarda kar ve kazanç elde ettik. Oradan İskenderiye'ye gittik. Bir süre orada kaldık. Orada el işlerinde ve sanat konularında Musa'nın elinin yaptığını yapan Frenklerin ve Magriblilerin imal ettikleri çeşitli mallar ve eşyalar satın aldık. Onları paketleyip bir gemiye bindik. Antalya sahiline varınca oranın yöneticileri olan Frenk melikleri bize eziyet ettiler. Bizim sözlü veya ameli hiçbir suçumuzu görmeden, konuşandan konuşmayandan neyimiz varsa zorla elimizden aldılar. Onu yaparken hiç utanıp sıkılmadılar. Her ne kadar yalvardıysak, hiçbir etki yapmadı. Bkz. İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, ss.125-126.

¹⁸⁰ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013, s.126; Songül Mecit, *Anadolu Selçukluları/Bir Hanedanın Evrimi*, çev. Özkan Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.178; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, ss.67-68.

¹⁸¹ Çavuşdere, a.g.tz., s.6.

¹⁸² İbn Bibi, *Selçukname*, çev. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015, s.37.; İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., ss.97-98.; İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, s.128.

¹⁸³ Cahen, a.g.e., s.67.

Anadolu'sunda tarım-hayvancılık ve sanayi yavaş yavaş yerini ticarete bırakmıştır. Ticari faaliyetlerde limanı gerekli kılmaktaydı. Aynı zamanda bu duruma Batı dünyasından olumlu tepkiler de gelmiştir.¹⁸⁴ Bu dönemlerde ilk kez Avrupalılarla ticari ilişkilere girerek anlaşmalar yapılmıştır. Kıbrıs'taki Haçlılar ile ticari ve iktisadi faaliyetleri kapsayan bir anlaşma yapılmış, barışçı ilişkiler kurulmuştur.¹⁸⁵

Anadolu Selçuklu Devleti, Avrupa'dan gelen olumlu tepkilerin yanı sıra, Bizans tarafından Antalya'nın kaybedilmesine kadar giden bir tepki ile de karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan mücadeleler ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümüyle de kısa bir süre sonra Antalya, Ermenilerin eline geçmiştir. Ancak I. İzzeddin Keykâvus'un başa geçmesi ve başarılı politikaları 1214/1215 yıllarında bu önemli liman kentinin Anadolu Selçuklu Devleti'nin eline tekrar geçmesini sağlamıştır. Uluslararası ticari faaliyetler açısından oldukça büyük bir önemi olan kent yalnız bırakılmamıştır. Ticaretin gelişmesi, denizaşırı memleketlerle olan ilişkilerin artırılması için I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde de; o dönemdeki adı ile Kalonoros, günümüzdeki adı ile Alanya olan bölge Ermenilerden alınmıştır. Sultan daha sonra şehri, Anadolu Selçuklu Devleti'nde görülmeyen bir donanma üssü haline getirilmiştir. Özellikle de iç bölgelerinde şeker rafineri kurarak endüstriyel gelişmeleri de desteklemiştir.¹⁸⁶

2.2.2. I. İzzeddin Keykâvus Dönemi

I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad, en önemli Anadolu Selçuklu sultanları idi.¹⁸⁷ I. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu topraklarında siyasi varlığını kabul ettirdikten sonra, ilk olarak iç ve dış sorunlar üzerine giderek bunları çözüme kavuşturmuştur. Babası Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in uyguladığı politikayı devam ettirerek, Anadolu topraklarındaki uluslararası ticaret yollarındaki ekonomik faaliyetleri artırarak, öncelikli olarak anlaşmalar yapılmıştır. Ticari çıkarları korumak adına, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Avrupa ile arasında bir ticaret köprüsü olan Kıbrıs ile ilişkiler pekiştirilerek, 1214 yılında ticaret anlaşması imzalanmıştır. Böylece babası Sultan I.

¹⁸⁴ Talbot Rice, a.g.e.,s.67.

¹⁸⁵ Claude Cahen, "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.134.

¹⁸⁶ Talbot Rice, a.g.e., s.71.

¹⁸⁷ Mecit, a.g.e., s.191.

Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi'nde kurulan Selçuklu-Kıbrıs arasındaki dostluk ilişkileri, yapılan anlaşma ile yenilenmiştir. Bu anlaşma ile her iki devlete ait tacirlerin, birbirlerinin ülkelerine serbestçe girip çıkmaları, ticaret yapmaları, batan gemilerin mallarına el konulması, korsan saldırılarına uğrayanların her iki ülkeye sığınması hakkının verilmesi, ölümleri halinde ise onların her türlü mal varlığının ait olduğu devlete teslimi sağlanmıştır.¹⁸⁸

Antalya, sözleşmeler ile güvence altına alınınca uluslararası ticaret yoluyla doğrudan doğruya ilgisi bulunan Sinop Limanı'nda da hâkimiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle sultan Karadeniz'e yönelmiş ve bu hareket sonucunda da 1214 yılında Sinop'u ele geçirmiştir.¹⁸⁹ Sonrasında sultan, askeri emirlerin birini subaşılığa tayin ederek o bölgenin korunması için seçkin askerlerden meydana gelen bir orduyu onun emrinde bırakmıştır. Fetihden sonrada Sivas'a doğru yola çıkmış¹⁹⁰ ancak sultan ve halkının Karadeniz bölgesinde olmasından yararlanmak isteyen Antalya'da yaşayan Hıristiyan halkı şehri tekrar ele geçirmiştir. Böylece güneyde yer alan bu ticaret şehri, Müslümanların elinden çıkmış oldu. Bu haber üzerine başkent Konya'da büyük bir ordu hazırlanarak, Bizans-Haçlı elinde bulunan şehir 22 Ocak 1216 tarihinde yeniden fethedilmiştir. Sonrasında da bölgede imar faaliyetlerine başlanmıştır.¹⁹¹ Şehrin subaşı görevi ikinci defa Ertokuş'a bırakılmıştır. Böylece Akdeniz'deki ticaret güvenlik altına alınmıştır.¹⁹² Ancak Antakya'nın fethiyle birlikte Haçlılarla yapılan anlaşmalar bozulmuştur.

2.2.3. I. Alâeddin Keykubad Dönemi

I. Aâeddin Keykubad daha önce bahsedildiği gibi sadece Anadolu Selçuklu sultanlarının değil, İbn Bibi'ye göre; bütün Selçuklu hanedanının "en büyük" sultanı

¹⁸⁸ Sevim, Merçil, a.g.e.,s.563; Aynı zamanda bu dönemde Venediklilerle de bir ticaret anlaşması yapıldığı belirtilmektedir.; Çavuşdere, a.g.tz., s.10.; Melek Delilbaşı, *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013, s.58.

¹⁸⁹ Kafesoğlu, a.g.e., s.98.

¹⁹⁰ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, s.182.

¹⁹¹ Mikail Bayram, "Anadolu Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.68.

¹⁹² Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s.127.

idi.¹⁹³ Sultan I. Alâeddin Keykubad, 1220 yılında tahta oturmuştur. Bu tarihten itibaren de devlet için istikrarlı bir saltanat devrini başlatmıştır. Kendisinden önce babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve kardeşi I. İzzeddin Keykâvus uyguladıkları planlarla devletin sınırlarını genişletmiş ve önemli ticaret merkezlerini ele geçirmişlerdir. Anadolu topraklarının stratejik bir noktada bulunuyor olması da, ticaret kervanlarının uğrak yerlerinden biri olmasını sağlamıştır.

İbn Bibi'de yer alan bilgilere göre, I. Alâeddin Keykubad'ın en büyük hedefi dünya egemenliğini gerçekleştirebilmektir. İktisadi alanda tam anlamıyla özgür olabilmek ve bölgelerde tamamen hâkimiyet kurabilmek için ele geçirilen limanlara yenileri eklenmeliydi. Bu nedenle ülke topraklarındaki Moğol saldırılarına karşı tedbirleri aldıktan sonra, Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafında ilk sefer de güney sahillerinde yer alan Kalonoros/Galonoros¹⁹⁴ üzerine yapılmıştır.¹⁹⁵ Sultan, Kalonoros'a doğru sefere çıktığında şehrin yönetimi Kyr Vart adında bir Bizanslı yöneticinin elindeydi.¹⁹⁶ Bu fethin asıl sebebi de şehrin Antalya limanına yakın olmasıdır. Güneydeki limanların Selçuklu sultanlığının elinde olması, devlet açısından oldukça önemli bir detaydı.

Seferin gerçekleştirildiği tarihler hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Anonim Selçukname'de 618/1221-1222, Niğdeli Kadı Ahmed'de 619/1222-1223, Osman Turan'ın eserinde yer alan eski bir takvime göre de 618/1221-1222 tarihlerinde olduğu belirtilmiştir. İbn Bibi'de ise kesin bir tarih yer almamaktadır.¹⁹⁷

İbn Bibi'nin verdiği bilgilere göre, sultan kaleyi hem karadan hem de denizden kuşatmıştır. Ancak kale ilk kuşatmada ele geçirilememiştir. Bunun üzerine sultan tarafından savaşa katılanlara çeşitli yiyecekler ve para dağıtılmıştır. Sonrasında da güçlü bir savunma ve strateji ile kale yeniden kuşatılmıştır. Kalenin sahibi Kyr Vart, bu hücumu daha fazla dayanamayacağını anladığı için Antalya subaşı görevini yürüten Mübârizeddin Ertokuş'a elçi göndererek barış istemiştir. Kyr Vart: "Hayatına dokunulmaması, şehrin

¹⁹³ Mecit, a.g.e., s.210.; İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

¹⁹⁴ Alaiye/Alanya

¹⁹⁵ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s.223; "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) Bir Bakış", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.123.

¹⁹⁶ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s.130; Bibi, a.g.e., s.78.

¹⁹⁷ Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, s.23.

teslimine karşılık Alaşehir ve yörelerinin yönetiminin kendisine verilmesi, kızını sultana vermesi şartlarıyla kenti sultana teslim edeceğini" bildirmiştir. Subaşı tarafından bu durum Sultan I. Alâeddin Keykubad'a sunulmuş ve sultan tarafından barış teklifi kabul edilerek, şehir teslim alınmıştır.¹⁹⁸ Şehirde ilk olarak imar faaliyetleri gerçekleştirilerek, şehir iyileştirmeye çalışılmıştır. Kale içerisinde ilk olarak cami, ardından da bedesten ve türbe, deniz ticaretinde etkili olabilmek için de tersane inşa edilmiştir.¹⁹⁹ Aynı zamanda sultan tarafından da kendi adı ile şereflenmesi düşüncesiyle, şehir Alaiye olarak değiştirilmiştir.²⁰⁰

Alaiye'de hedeflerine ulaşan sultan, yönünü Antalya'ya çevirmiştir. Bu güzergâh üzerinde Kyr Vart'ın kardeşine ait olan Alara Kalesi'ni fark etmiş ve bölgeyi tamamen ele geçirebilmek adına kalenin ele geçirilmesine karar vermiştir. Ancak hazırlıklara başlanmasına rağmen, kale ileri gelenler tarafından Selçuklu Türklerine teslim edildiği için savaşız ele geçirilmiş oldu. Sonrasında da Antalya gibi Alaiye de ihracat-ithalat faaliyetlerinin yapıldığı çok önemli bir merkez haline getirilmiştir.²⁰¹ Antalya ve Kalonoros; Sinop'tan başlayarak, Anadolu'nun yukarıdan aşağıya doğru devam eden güney-kuzey ticaret yolunun tamamlayıcısı olmuştur. Sultan I. Alâeddin Keykubad da bu önemli limanı almakla, ticaret ve ticaret yollarının söz sahibi olmuştur. Ele geçirilmiş olan bölgelerde, imar faaliyetleri gerçekleştirilmiş, bu topraklarda Rum ve Latin nüfusunun fazla olmasından dolayı da bölgenin Türkleştirme işlemleri yapılmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından imar edilip, Alaiye adı verilen bu tarihi beldenin adı Cumhuriyet Devri'nde 1143 sayılı bir kararname ile Alanya olarak değiştirilmiştir.²⁰²

Ticaret yolları üzerinde olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi, Sultan I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde de Çukurova Ermenileri, zaman zaman Türkiye-Suriye kervan yollarındaki güvenliği bozarak, tüccarların mallarına el koymuşlardır. Aynı zamanda Ermeniler, hem Eyyubilerle hem de

¹⁹⁸ Sevim, Merçil, a.g.e., s.568.; İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, ss.267-272.

¹⁹⁹ Şapolyo, a.g.e., s.166.

²⁰⁰ Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, s.24; Cahen, a.g.e., s.75.

²⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "İthalat-İhracat Ürünleri" başlığı

²⁰² Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, s.25.

Kıbrıs Haçlıları ile ittifak yaptığından dolayı, Selçuklu ordusu tüm bu kuvvetlerle mücadele etmek zorunda kalmış, bunun üzerine de Manavgat ve Anamur kıyılarında bulunan kaleler fethedilmiştir. Göksu, Silifke ve Maraş yol güzergâhından da gidilerek Çınçın Kalesi²⁰³ ele geçirilmiş ve güney sahillerindeki güvenlik sağlanmıştır.

3. İTHALAT-İHRACAT ÜRÜNLERİ

XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Selçuklular, ticari açıdan iktisadi alanda istediği konuma yaklaşmışlardır. Kısmi olarak bir ihracat devleti haline gelmelerine rağmen, ithalatın sınırları ihracattan fazlaydı. İthalat ürünleri bir nevi Selçukluların hayatına ışık tutmuştur. Anadolu Selçuklu Türklerinin hüküm sürdüğü Anadolu'da iktisadi durum yaşam şekline uygun olarak gelişmiştir. Göçebe yaşamın varlığı devam eden devlette geçim kaynağı hayvancılıktır. Bu nedenle hayvan ve hayvani ürünlerin ihracatı yapılmıştır. Yün, tiftik ve ipekten kumaşlar yapılmıştır. İhraç malları arasında ham ve mamul deri maddeleri yer almıştır. Bunların dışında Anadolu Selçuklu Devleti açısından ithalat ve ihracatı gerçekleştirilen ürünler şunlardır.²⁰⁴

- Mısır'dan en çok talep edilenler; baharat, şeker, silah ve pamuk,
- Bağdat'tan; çoğunlukla sultan ve devlet adamları tarafından giyilen kıyafetlerde kullanılan, çok yüksek kaliteli hafif yün ve aynı zamanda giydikleri cübbeler için ayrılan narin ipeğin bir kısmı, bunun yanı sıra da misk, aloe ve akamber,
- Çin'den; en kaliteli ipekler,
- İran, Şiraz ve Maverâünnehir'den; ev yapımı halılar,
- Orta Asya'dan; sultan ve saray sakinlerinin hoşlarına giden değerli taşların büyük bir çoğunluğu,
- Gürcistan'dan; safkan atlardır.

²⁰³ Aydın ili sınırları içerisinde yer almaktadır.

²⁰⁴ Talbot Rice, a.g.e., s.105.

Bu sıralanan ithalat-ihracat ürünleri dışında; pazarlarda yer alan, Türklerin hizmetkâr olarak kullandığı köleler de yer almıştır. Özellikle Kafkasyalı erkek ve kadınlara çok daha fazla para ödenmiştir.²⁰⁵

4. TİCARET SÖZLEŞMELERİ

Ticari faaliyetlerde Kuzey Avrupa biraz geride kalırken, Ceneviz ve Venedik gibi İtalyan şehir devletleri XI. yüzyıldan itibaren dış ticarete etkili olmaya başlamışlardır. Bu dönemde bile geçerli olan iki sözleşme türü mevcuttur. Bunlar; Commenda ve Societos Maris'dir. İki taraf arasında tek bir girişimi gerçekleştirmek için oluşturulmuş ortaklıklardır. Akdeniz Bölgesi'nin deniz ticaretinde yaygın olarak görülmüştür.²⁰⁶

4.1. VENEDİK İLE YAPILAN SÖZLEŞMELER

Anadolu, Selçuklu Devleti'nden önce bulunduğu koşullar dolayısıyla uluslararası ticaretten uzak kalmıştır. Ancak Selçuklu Türklerinin fetih hareketlerini başarı ile sonuçlandırması ve ticaret güzergâhları üzerine yapılan fetihleri arttırmasıyla durum değişmiştir. Selçuklu Devleti sayesinde Anadolu toprakları da uluslararası ticaretin merkezi haline gelmiştir. Bu durum kısa süreli olarak gelişmem, Anadolu toprakları açısından ilk dönüm noktası 1071 tarihinde kazanılan Malazgirt Zaferi olmuştur.. Bunu takip eden ikinci dönüm noktası ise 1176 Miryokefalon Zaferi olmuştur.²⁰⁷ Bu iki savaş ile birlikte Anadolu'nun kaderi değişmiş, tamamen Türk yönetimine geçmiştir. Bizans'ın karşısında alınan bu iki önemli başarı ile birlikte Türkler üstünlüklerini ortaya koymuştur. Anadolu topraklarının merkezi yapısı ve birçok alanda önem taşıyan mevkilere yakın olması dolayısıyla da milletlerarası ticarete kendisini göstermeye başlamıştır.

Konu gereği ele alınmış olan "Akdeniz Ticareti" de bu dönemlerde büyük gelişim göstermeye başlamıştır. II. Kılıçarslan Dönemi'nde de uluslararası ticaretin başlaması için

²⁰⁵ Talbot Rice, a.g.e., ss.105-106.

²⁰⁶ Diego Davide, "Pazarlar, Panayırlar, Ticaret ve Ulaşım Yerleri", *Ortaçağ/Katedraller-Şövalyeler-Şehirler*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, s.162.

²⁰⁷ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar/Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.117.

gereken şartlar hazır hale getirilmiş; özellikle Antalya, Konya, Aksaray ve Kayseri şehirleri arasında kervan ticareti işlenmeye başlamıştır. Selçuklu Devletleri'nde ekonomik hayat açısından oldukça önemli olan kervan ticareti, iktisadi hayatın temel taşlarından birini oluşturmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti, uluslararası ticarete etkili olamadığı dönemlerde kervanlar aracılığıyla bölgelerarası ticareti gerçekleştirmiştir. Bu dönemlerde Akdeniz ticaretini geliştiren de Bizans imparatorlarının Avrupalı denizcilere sağladığı ayrıcalıklar olmuştur. Gelişim gösteren Akdeniz sahilleri ve ticareti, Keyhüsrev Dönemi'nde ele geçirilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti açısından oldukça büyük önem taşıyan bu fetih sayesinde Türkler de dış ticarete yer almaya başlamışlardır.²⁰⁸ Ticari hayatta gelişimlerin yaşandığı dönemde, Avrupalı tüccarların yanı sıra Horasan ve Irak gibi doğu memleketlerinden de tüccarlar Anadolu'ya gelmiştir. Böylece Mısır ve Türkiye arasındaki deniz yolu da kullanılmıştır.²⁰⁹

XII. ve XIII. yüzyıllarda ticaret ağlarında beklenen gelişmelerin sağlanmasıyla birlikte ticaret kolonilerinin oluşturulması, ekonomik faaliyet alanlarını güvenlik altına alabilmek için gerekli tedbirlerin alınması gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle limanların tamamını ele geçirmek amacıyla hazırlıklar yapılmıştır Yaşanan gelişmeler de devletlerarası antlaşmalarla, siyasi yaşamlarını etkilemiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Hıristiyan devletlerle yaptığı ilk ticaret antlaşması da Antalya'nın fethinden sonra gerçekleşmiştir.

I. İlk ticaret sözleşmesi; I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi'nde Venedikliler ile yapılmıştır.²¹⁰

II. İkinci ticaret sözleşmesi; I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi'nde yapılan antlaşma, İzzeddin Keykâvus Dönemi'nde bir ferman ile yeniden onaylanmıştır.²¹¹

²⁰⁸ Anadolu Selçuklu Devleti ilk zamanlarda sadece güneyde Antalya, kuzeyde Sinop ve Samsun şehirleri sayesinde uluslararası ticareti gerçekleştirmiştir.

²⁰⁹ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar/Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, s.119.

²¹⁰ Sönmez, a.g.e., s.18.

²¹¹ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2012, s.82.

İki hükümdar döneminde de yayınlanan ferman ile Venediklilere Türk topraklarında serbest ticaret, serbest dolaşım, ticarete himaye ve % 2 gibi düşük bir gümrük vergisi ödeme kolaylığı getirmişlerdir.²¹²

III. Üçüncü ticaret sözleşmesi; I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde yine Venedikliler ile yapılmıştır.²¹³

Antlaşmada her iki tarafa da eşit haklar sağlayan maddeler yer almıştır. Karşılıklı antlaşmalar ile birlikte ticari faaliyetler devlet kontrolünde sigortalanmıştır. Güvenlik tedbirlerinin alınması hem ticaretle uğraşanları hem de ülkenin gelir dengesini korumuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Venediklilerle yaptığı üçüncü ticaret antlaşması, ikincisinden kısa bir süre sonra 8 Mart 1220 tarihinde imzalanmıştır.²¹⁴ İlk iki antlaşmanın metni günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle antlaşmaların ayrıntıları bilinmemektedir. Ancak Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıktıktan sonra Venediklilerle imzaladığı üçüncü antlaşmanın tam metni günümüze ulaşmıştır. Antlaşmada ayrıntılı bir şekilde ticari ve hukuki hükümler yer almaktadır. Venedik Dükalığı'nın İstanbul temsilcisi Jacobus Teopulo ile Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın temsilcisi Emir Sipehsalar Şemseddin Emir el-Gazi arasında imzalanmış olan antlaşmanın maddeleri şunlardır.²¹⁵

a. Kudretli Selçuklu Sultanı bu antlaşmayla Venedik Dükası ve ona bağlı yöneticiler ile Venedik, Suriye ve Venedik'e bağlı yerlerde ticaret yapan Venedikli tacirlerle iki yıl sürecek bir barış yaptığını ilan eder.²¹⁶

b. Sultan'ın ülkesinde ona bağlı emirler ve başkaları Venediklilere herhangi bir şekilde zarar ve ziyan vermeyeceklerdir.

²¹² Sönmez, a.g.e., s.20.

²¹³ Kolonileriyle Asya ve Avrupa arasındaki ticareti ellerine geçiren İtalyan şehir devletleri, Anadolu'daki konularını Türklerin hâkimiyetinden sonrada koruyabilmek için Türk devletleriyle benzer ticaret anlaşmaları yapmaya büyük önem vermişlerdir. Bkz. Turan, "İtalya/İslam Dünyasıyla İlişkiler ve Sömürgecilik Faaliyetleri", s.449.

²¹⁴ Emine Uyumaz, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014, c.6, s.590.

²¹⁵ Sönmez, a.g.e., s.21; Şerafettin Turan, a.g.e., s.137; Emine Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu-XIV. Yüzyılın Başları)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011, ss.59-60; Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) Bir Bakış", ss.122-123.

²¹⁶ Çavuşdere, a.g.tz., s.11.

c. Sultan'ın merhum babasının (I. Gıyâseddin Keyhüsrev), kardeşinin (I. İzzeddin Keykâvus) ve kendisinin fermanları gereği, Venediklilerden % 2 dışında gümrük vergisi alınmayacaktır.

ç. Kıymetli taşlardan, incilerden, ham ya da işlenmiş gümüş ve altından gümrük vergisi alınmayacaktır.

d. Zahireden gümrük vergisi alınmayacaktır.

e. Venediklilere ait bir gemi Sultan'ın egemenlik sınırları içinde ve sahillerde tehlikeye düşerse, ona kesinlikle zarar verilmeyecek ve yardım edilecektir. Böyle durumlarda bulunan eşya iade edilecektir.

f. Batmakta olan bir gemi Sultan'ın tebaası tarafından ele geçirilmişse ve içerisinde Venedikliler varsa, canlarına ve mallarına zarar verilmeyecektir. Ayrıca geminin içinde bulunan yabancılar da alıkonulmayacak, hapsedilmeyecek ve serbest bırakılacaktır.

g. Eğer bir Venedik gemisi düşmanları tarafından takip edilerek Türk sahillerine gelirse, Sultan'ın egemenliği altındaki bölgeye sığınmasına izin verilecektir.

h. Sultan'ın ülkesinde Venedikliler, Latinler, Pisalılar ve diğer milletler arasında herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıktığında, Venedikliler arasından seçilecek bir jüri tarafından yargılanacaklardır. Ancak öldürme ve hırsızlık davaları Sultan'ın kendi mahkemelerinde görülecektir.

ı. Sultan'ın egemenlik ve tabiiyeti altında bulunan bütün şahıslar Venedik'e ve ona bağlı yerlere gidip Venediklilerle serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Onlara karada ve denizde hiçbir şekilde zarar verilmeyecektir. Tacirler % 2 oranında gümrük vergisi vereceklerdir.

i. Sultan'ın ülkesinde yaşayan ve tebaası olan kimseler, Venedik'e ve ona bağlı yerlerin limanlarına kendi gemileri veya başkalarının gemileriyle girdiklerinde, Venedikliler tarafından selamlanacaklardır.

j. Sultan'ın tabiiyetindeki gemilerden birisi Venedik'in egemen olduğu sınırlar içinde ve sahillerde tehlikeye düşerse, içinde bulunanlar Venedikliler tarafından

kurtarılacak ve bütün malları dikkatle korunarak sahiplerine verilecektir. Bu sırada ölenler olursa ve malları Venedikliler tarafından bulunursa iade edilecektir.

k. Eğer bir yabancı gemi Venedikliler tarafından alıkonulacak ve içinden Sultan'ın tebaası çıkacak olursa, kendisine zarar verilmeyecek ve malları korunacaktır.

l. Sultan'ın egemenliği altındaki gemiler, bir başka millet ve soya mensup kimseler tarafından takip edilir ve Venediklilere bağlı yerlere sığınacak olursa, kendilerine sadakatle yardım edilecektir.

m. Eğer Sultan'ın tabiiyeti altındaki kimselerden bazıları Venedik'in egemenlik sınırları içinde ölürse, malları, ortakları arayıncaya kadar korunacak ve herhangi bir tartışmaya ya da davaya gerek kalmadan geri verilecektir.

n. Venedik Devleti'nin sınırları içinde herhangi bir kimse Sultan'ın tebaasından birisine karada ya da denizde zarar verir ve onu taciz ederse, Venedik Devleti tarafından bu durum önlenecek, yapılacak tahkikattan sonra zarar ve ziyanı telafi edilecektir. Eğer suçlu başka bir ülkeye kaçır ve yakalanması mümkün olmazsa, suçunun araştırması yapılmaz. Ancak eğer suçlunun mal varlığı mevcut ise, mağdurun zarar ve ziyanı bu mal varlığından tazmin edilirdi.²¹⁷

İki devlet arasında yapılan ticaret antlaşmaları, XVII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş olan Türk-İtalyan siyasi ve ekonomik ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Antlaşmalar sonucunda varılan karşılıklılık ilkesi ve serbest ticari faaliyetlere dayalı yakınlaşmalar siyasi ilişkilere de olumlu yönde katkı sağlamıştır. 8 Mart 1220 tarihli bu antlaşma, Anadolu'da iç karışıklıkları ortadan kaldırarak siyasî istikrarı sağlayan ve Antalya gibi önemli bir limana sahip olduktan sonra, gelir kaynaklarının başında yer alan ticareti destekleyici önlemler almaya yönelik Anadolu Selçuklu Devleti ile önceleri Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettiği serbestliği ve ayrıcalıkları Türklerden de sağlamak zorunluluğu duyan Venedik Cumhuriyeti'nin birbirlerine yakınlaşmalarının somut bir belgesidir.

²¹⁷ Çavuşdere, a.g.tz., ss.11-12.; Delilbaşı, a.g.e., ss.58-59.

4.2. CENEVİZ İLE YAPILAN SÖZLEŞMELER

Ele alınan konu çerçevesinde Akdeniz Bölgesi'nde yaşanan ticari faaliyetleri ve bu faaliyetleri etkili bir şekilde gerçekleştiren devletler incelenmiştir. Araştırmalar sonucunda elde edilen veriler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticareti etkili bir şekilde gerçekleştirdiği yıllarda en çok Venedik ve Ceneviz gibi İtalyan şehir devletleri ile ilişkiler kurduğunu ortaya koymaktadır. İktisadi ilişkileri etkili kılmak için her ne kadar devletlerarasında sözleşme veya antlaşmalara gerek duyulsa da, Ceneviz ve Anadolu Selçuklu Devleti arasında imzalanan bir belge günümüze kadar ulaşmamıştır. Buna rağmen iki devlet arasında yaşanan iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirildiği bilinmektedir.²¹⁸ Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu topraklarındaki hâkimiyetini kaybettiği dönemlerde yerini alan İlhanlılar ve Türkmen beylikleri de Cenevizliler ile iktisadi ilişkiler de bulunmuştur. Özellikle Türkmen beylikleri döneminde imzalanmış antlaşmalar, o dönemin iktisadi ilişkilerini ortaya çıkarma da etkili olmuştur.²¹⁹

²¹⁸ Detaylı bilgi için bkz. "Ceneviz" başlığı

²¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. "İlhanlıların Akdeniz'deki İktisadi Hayata Etkileri" ve "Anadolu Türk Beylikleri ile İtalyan Şehir Devletleri Arasında Kurulan İktisadi İlişkiler"

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ SÜRECİNDE (1250-1308) YAŞANAN EKONOMİK FAALİYETLER

1. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞ SÜRECİNE GİRME NEDENLERİ

Gerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin varlığının devam ettiği dönemde gerek sonrasında kaleme alınan kaynaklarda yer alan bilgilere göre, 1243 yılında Moğollarla yaşanan Köseadağ Savaşı devletin yıkılış sürecini başlatmıştır. Ancak bu süreci daha geriden başlatmak gerekmektedir. Çünkü ilk olarak Köseadağ bölgesinde, Anadolu Selçuklu Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratan Moğolların Anadolu tarihindeki yeri ve onlarla karşılaşması ele alınmalıdır. Yıkılışın ilk evresi bu sebepte yatmaktadır. Bu doğrultuda Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar ilk kez, 1230 Yassı Çimen Savaşı sonrasında komşuluk ilişkisi kurmaya başlamışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetinde olan Harizmşahların yöneticisi Celaleddin Harizmşah'ın devlet ile kurulan dostluk ilişkilerini bozması Doğu Anadolu topraklarına girmesi ile başlamıştır. Bu hareket üzerine Sultan Alâeddin ile karşı karşıya kalmışlardır.²²⁰ 10 Ağustos 1230 tarihinde Harizmşahlar ile Anadolu Selçuklu Devleti arasında yaşanan Yassı Çemen Savaşı sonucunda, Moğollar ile tampon bölge olan bu devletin yıkılış süreci başlamıştır.²²¹ Bu sonuç, Harizmşahlar İmparatorluğu'nun sonu olmakla kalmamış, büyük bir ölçüde Anadolu Selçuklularının 1243 yılında Köseadağ'da Moğollarla yaptıkları savaşı yitirmelerine yol açmıştır.²²² Anadolu topraklarını hâkimiyeti altına almaya çalışan Moğollar, Selçukluların gücünü kırarak toprakları üzerinde egemen güç haline gelmişlerdir. Dört bir yana ulaşan bu hâkimiyet mücadelesi kazanılınca da yeniden Anadolu Selçuklu Devleti ile karşı karşıya geldiler ve yukarıda da ele alındığı gibi büyük bir başarı elde etmişlerdir.

²²⁰ Şapolyo, a.g.e., s.173.; Uyumaz, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)", s.593.

²²¹ Mahmud-i Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s.25.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013, s.392.

²²² Çağatay, a.g.m., s. 37.

Devletin giriştiği mücadeleler dışında, yaşadığı otorite boşluğu nedeniyle iç isyanlar ile de uğraşmıştır. Alâeddin Keykubad'dan sonra huzur ortamı devam etmiş olsa da, Harizmşahların yarattığı durum ve Moğolların önünden kaçan Türkmenler, sağlanan güven ortamını bozmuştur. Yassı Çemen Savaşı'ndan sonra Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiş olan Harizm askerleri, beylerinin öldürülmesini bahane ederek isyan etmişler ve etrafta yağma hareketlerine başlamışlardır. 1240 yılında da Baba İshak ya da Baba Resül adları ile bilinen ayaklanma baş göstermiştir. Baba İshak Ayaklanması, II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi'nde yaşanan en önemli olaydır. Türkmenlerin Selçuklu idaresine karşı duyduğu düşmanlığın en büyük kanıtıdır, denilebilir. Bu olay yeni yurtları olan Anadolu'da memnun olmadıklarını göstermektedir. Toprak rejiminde değişikliklerin yaşanması sonucunda Türkmenlerin hayvanlarını otlatacak mera ve kışı geçirecek kışlak bulma konusunda sıkıntılar yaşamaya başladıkları görülmüştür.²²³ Yaşanan bu gelişmeden kısa zamanda hem devlet hem de Türkmenler büyük zarar görmüştür.²²⁴ Başlarında Türkmen şeyhlerinden biri olan Baba İshak'ın başlattığı bu isyan, dini nitelikli bir isyan olmuştur. Baba İshak'ın müritlerini kendi etrafında toplayarak, devlete karşı mücadele başlatmasıyla ortaya çıkmıştır.²²⁵ Bu kişi, Sultan Keyhüsrev'i zor durumda bırakabilmek adına, her türlü gelişmeyi lehine çevirmeye çalışmıştır. Devletin siyasi ve ekonomik boşluklarını kullanarak isyanı büyük kitlelere ulaştırmayı başarmışlardır.²²⁶ Malatya, Sivas ve Amasya gibi önemli şehirlere ulaşarak, devleti zorlamış olsalar da mücadeleleri yetersiz kalmış, isyan Anadolu Selçuklu Devleti açısından olumlu bir şekilde sonuçlanmıştır.²²⁷ Ancak Doğu'da Moğol baskılarının yoğun bir şekilde arttığı dönemde Anadolu Selçuklu Devleti'ni temelinden sarsan ve Anadolu'nun kaderinde çok önemli bir rol oynayan Babailer hareketi, o devrin Selçuklu Türkiye'sinin dini, içtimai, iktisadi, idari ve hatta siyasi vaziyetini ortaya koymuştur.

²²³ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı-Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996, ss.38-39.

²²⁴ Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994, s.36.

²²⁵ Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Türkmen babasının fikir ve gerçekleştirdiği faaliyetler hakkında bilinenler, isyan dolayısıyla vekayinelerde yer alan kayıtlarla sınırlıdır. Bkz. Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.261.; *Selçuklular ve İslamiyet*, s.69.

²²⁶ Ocak, a.g.e., s.44.

²²⁷ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.67.; Babailer İsyanı'nın yaratıcısı olarak bilinen Baba İshak'ın Büyük Selçuklu Dönemi'nde etkili olan Batınilerden etkilediği söylenebilir. Bkz. Ocak, a.g.e., ss.47-48.; M. Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012, s.39.

Baba İshak adlı isyanın son bulması, Anadolu Selçuklu Devleti açısından huzur ortamının sağlandığı anlamına gelmemekteydi. Aksine Babai İsyanı ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin manevi anlamda ne kadar zayıf ve sarsılmış olduğunu da ortaya koymuştur.²²⁸ Bu durum diğer devletlerin -özellikle Moğolların- Selçuklu topraklarına saldırımları ihtimallerini arttırmıştır.²²⁹ Önemli olayların gerçekleştiği bu yıllarda Anadolu Selçuklu Devleti'nin başında bulunan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in zayıf bir hükümdar olması, Anadolu'nun hakimiyeti için uğraşan Moğolların bu durumdan yararlanmasını kolaylaştırmıştır. Amaçları doğrultusunda büyük bir ordu oluşturarak, ilk olarak Çin'e akın ederek bu bölgeyi idaresi altına almışlardır. Bundan sonra Harizmşahların üzerine yürüyerek Maverâünnehri, Semerkant'ı, Buhara'yı ve Horasan'ı işgal etmişlerdir. İran'ı da idaresi altına alarak Selçuklularla komşu olmuştur. 1240 yılında Baba İshak Ayaklanmasının bastırıldığı dönemlerde de Anadolu Selçuklu Devleti'ni ortadan kaldırmak için büyük bir mücadele başlatılmıştır.²³⁰

Anadolu Selçukluları'nda Baba İshak Ayaklanması'nın etkileri yok edilmeye çalışılırken, Moğollar harekete geçmiş ve 1242 yılının kış ayında Yukarı Mezopotamya bölgesine girmişlerdir. Baycu komutasındaki ordu Erzurum bölgesine doğru hareket etmiştir. Selçuklulara karşı girişilen bu mücadelenin yoğun ve şiddetli olmasının sonucunda şehir Tatarlar tarafından ele geçirilmiştir. Erzurum'un alınmasıyla birlikte Anadolu'nun anahtarını ele geçirmiş oldular. Bu durumdan faydalanarak ilkbahar da Anadolu'yu istilaya başlamışlardır. Önceleri durumu ciddiye almayan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, ikinci bir istila baş göstermeye başlayınca gerekli tedbirleri alma yoluna gitmiştir. Uzaktaki tüm kuvvetlerini yardıma çağırmış, onlara para ve armağan vaadinde bulunmuştur. Ancak bu vaatler devletin gücünün tamamen kırıldığını ve her bakımdan ne kadar güçsüz olduğunu ortaya koymaktadır. Müttefikleri sayesinde kuvvetli bir ordu oluşturan hükümdar ile Baycu komutasındaki Moğol ordusu Köseadağ bölgesinde karşı karşıya gelmiş ancak daha güçsüz durumda olan Baycu'nun sahte ricat tekniğini kullanması tüm dengeleri değiştirmiştir. Bu teknik ile birlikte Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi'nde, 26 Haziran 1243 gecesinde Selçuklu ordusu telef edilmiştir.

²²⁸ Faruk Sümer, "Selçuklular/Anadolu Selçukluları", (*DİA*), Ankara: (İSAM), 2009, C.36, s.382.

²²⁹ Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s.262.

²³⁰ Şapolyo, a.g.e., s.188.

Anadolu Selçuklularının Köseadağ bölgesinde aldığı bu büyük yenilgi Anadolu tarihi açısından büyük değişimlere yol açmıştır.²³¹

Köseadağ Savaşı'ndan itibaren son Selçuklu Devleti'nin de yok olduğu 1308 yılına kadar, Anadolu sözde sultanların ve şehzadelerin birbirleri ile mücadeleleri, devlet adamları ve beylerin ihtirasları, suikastlar, Moğollara karşı isyanlar, Moğolların intikam seferleri, mali sıkıntılar, iktisadi çöküntü ve halkın perişanlığı gibi manzaralara sahne olmuştur.²³² II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine tahta II. İzzeddin Keykâvus geçmiştir. Bu süreçte Keyhüsrev'in diğer oğulları olan Rükneddin Kılıç ve Alâeddin Keykubad yok sayılmıştır. Ancak her bakımdan faziletli biri olan Celaleddin Karatay bu durumu gündeme getirmiş ve üçlü saltanat döneminin başlamasına neden olmuştur.²³³ Bu durum devlet açısından zorlu bir süreci ortaya çıkarmıştır. Çünkü hükümdarların üçü içinde geçerli olan bir durum söz konusuydu. Bu da kardeşleri tarafından suikasta kurban gitmektir. Nitekim 1254 yılında Alâeddin Keykubad içkili bir ziyafet sonrasında ölü bulunmuştur. Böylece 1249 yılında başlayan "üçlü saltanat", 1254 yılında son bulmuş ancak geriye kalan iki hükümdar arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştır. II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki bu durumdan yararlanmak isteyen Baycu Noyan'da Anadolu saflarında yeniden kendisini göstermeye başlamıştır. Aksaray'da Selçuklu ordusu ile karşılaşan Moğol birlikleri savaşı kazanmıştır. Yönetimin başıboş kalması ile de Konya'ya doğru yönelmiş ve bölgeyi ele geçirmiştir.²³⁴

II. İzzeddin Keykâvus'un bir süre sonra ölmesi dolayısıyla, Anadolu Selçuklu Devleti'ni temsil eden tek isim olarak IV. Rükneddin Kılıç Arslan kalmıştır. Bu dönemlerde artık Moğol hâkimiyeti tam anlamı ile sağlanmış olduğu için çok fazla söz hakkı kalmamıştır. Hükümdarlar bir nevi temsili olarak tahta oturmuşlardır. Rükneddin Kılıç Arslan'ın sonrasında yerine III. Gıyâseddin Keyhüsrev geçmiştir. Moğollara karşı durulmaya çalışılsa da yönetimdeki eksiklikler dolayısı ile bu durum hiçbir zaman gerçekleştirilememiştir. Söz konusu hükümdarlar döneminde yaşanan Hatıroğlu İsyanı

²³¹ Cahen, a.g.m., ss.98-99.; Aksarayı, a.g.e., s.25.; İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, s.19.

²³² Kafesoğlu, a.g.e., s.105.

²³³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.531.; Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Konya: Eğitim Yayınları, 2004, s.223.

²³⁴ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, s.20.

ile birlikte Moğollara karşı cihat çağrısında bulunulmuş olsa da bu girişim sonuçsuz kalmıştır.²³⁵

Anadolu Selçuklu Devleti, son zamanlarında sadece Moğollardan darbe almamıştır. Aynı zamanda III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi'nde, Konya'yı ele geçirmek isteyen Karamanoğulları ile de karşı karşıya kalmışlardır. Bir süre sonra bu beyliğe Germiyanogulları da katılarak destek vermişlerdir. Ancak bu ittifak sonucu tarihe "Cimri Olayı" olarak geçen durum başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²³⁶

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tek söz sahibi olarak hüküm sürdüğü dönemde, Moğolların desteği ile birlikte II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu II. Gıyâseddin Mesud sultanlığını ilan etmiştir. Aynı zamanda II. Gıyâseddin Keykavus da suikasta kurban gitmiştir. II. Gıyâseddin Mesud'un tahtta olduğu dönemde Anadolu'da tek söz sahibi Moğol Hanlığı idi. Hükümdar bu dönemde Moğol komutanı olan Baltu ile bir isyan girişiminde bulunmuştur ancak isyanın sonuçsuz kalması ile hükümdarın Anadolu topraklarına girişi engellenmiştir. Selçuklu tahtına da II. İzzeddin Keykâvus'un torunu Alâeddin Keykubad oturtulmuştur.²³⁷ Ancak uzun sürmeyen hükümdarlığı huzursuz bir ortamda geçmiş ve hükümsüz davranışları dolayısıyla 1303 yılında öldürülmüştür. Bunun üzerine yaşanan isyan sonucu sürgüne gönderilmiş olan II. Gıyâseddin Mesud geri çağrılarak sultan ilan edilmiştir. Ancak ikinci hükümdarlığında çok uzun süre tahtta kalmamış ve 1308 yılında vefat etmiştir. İlhanlılar tarafından da Selçuklu tahtına biri geçirilmediği için Anadolu Selçuklu Devleti son bulmuştur. II. Gıyâseddin Mesud'da Anadolu Selçuklularının son hükümdarı olarak kabul edilmiştir.²³⁸

2. İLHANLILARIN AKDENİZ'DEKİ HAYATA ETKİLERİ

Anadolu Selçukluları döneminde, İtalyan şehir devletleri ile "dostluk" temelleri üzerine kurulan ve her iki tarafında çıkarları gözetilerek devam ettirilen iyi ilişkiler,

²³⁵ Detaylı bilgi için bkz. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C.II, haz. Refet Yinanç, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, ss284-286.;İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname-II*, s.21.

²³⁶ Şapolyo, a.g.e., ss.203-204.; Aksarayı, a.g.e., ss96-98.; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.300.

²³⁷ Atçeken, Bedirhan, a.g.e., ss.239-240.

²³⁸ Sümer, "Selçuklular/Anadolu Selçukluları", s.383.

Anadolu Selçuklularının yıkılış sürecine girmesiyle değişiklik göstermiştir. İlhanlılar ve Türkmen beylikleri döneminde yaşanan gelişmeler neticesinde de yeni boyutlar kazanmıştır. Batı Anadolu'da kurulan Türk beylikleri Ege limanlarına egemen olup denizlerde faaliyet göstermeye başladıklarında, İtalyan şehir devletleri de ticaret etkinliklerini kaybetmemek için beyliklerle olan ilişkilerinde savaşmayı da bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Böylece çıkar çatışmalarının başladığını ve bu doğrultuda ilerleyen ilişkilerin barış çizgisinden çıkıp zaman zaman yerini "barış-savaş-barış" eğrisine bıraktığı söylenebilir.

Etnik ayrılıklara, dillere ve dinlere tanınan serbestlik, Anadolu Selçuklu Devleti'ne son verdikten sonra Anadolu'nun büyük bir kısmını doğrudan kendi topraklarına katan Moğolların, Levant ticaretiyle ilgilenen Avrupalılar ve özellikle İtalyanlar ile olan ilişkilerini de büyük çapta etkilemiştir. Müslüman-Hıristiyan ilişkileri kurulurken dini faktörlerden daha çok siyasi ve iktisadi çıkarlar gözetilerek hareket edilmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri de Müslüman Memlûklere karşı Hıristiyan Avrupa'dan yardım istenmiş olmasıdır. Aynı durum Karadeniz'de de gerçekleşmiştir. Moğol İmparatorluğu'nun uzantılarından olan Altın Ordu Devleti ile İlhanlılar arasında yaşanan sınır anlaşmazlıklarından kaynaklanmış olan mücadele şiddetlenince Avrupa'dan yardım istenildi. Bu yardım sonucunda İtalyan şehir devletlerinden Ceneviz İlhanlıları, Venedik ise Altın Ordu'yu desteklemiştir.²³⁹

Asya-Avrupa arasında sürdürülen ticarete en önemli nokta olan İpek Yolu'nun geçtiği ülkeleri egemenlikleri altına alan Moğollar, diğer devletlerinde etkileriyle ticaret konusunda büyük atılımlar yapmışlardır. Moğolların bu konuya verdikleri önemin en büyük kanıtı da devlet sermayesiyle kurulan ya da devletten kredi alan ortakların ticaret şirketlerini kurmasıdır. Ticaret faaliyetlerini desteklemek amacıyla kurulan ortaklıklara, vergi bağışıklığı gibi ayrıcalıklar da tanınmıştır. Kısa sürede hanlar, hatunlar ve devletin ileri gelenleri de bu ortaklıklara büyük oranlarda destek olmaya başlamışlardır. Ticareti ve tüccarı koruma politikasına İlhanlı İmparatorluğu'nda da devam edilmiştir.²⁴⁰ Ortaklıklar dışında İlhanlıların Yam denilen posta teşkilatına büyük bir önem vermeleri, hızlı haberleşmeyi sağlayabilmek için karayollarının ve köprülerin yapımına özen

²³⁹ Şerafettin Turan, a.g.e., ss.129-130.

²⁴⁰ 1282 yılında tahta çıkan İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküdar, Mısır Sultanı Kalau'n'a yazdığı bir mektupta tüccarları "devletin temeli" olarak kabul ettiğini yazmıştır.

göstermeleri ve bunların korunmasına ilişkin çalışmaları da kara ticaretini büyük ölçüde etkilemiştir.²⁴¹

Moğol İmparatorluğu'nun Asya'da hâkimiyet kurmasıyla Bağdat, Tahran ve Semerkant üzerinde açılan yeni ticaret yolu, Mısır ve Suriye limanlarını tekelleri altında bulduran Müslüman aracılardan mali dayatmaları ve mali baskıları olmadan ipek ve baharatların üretildiği yerlere ulaşma imkânı sağlamıştır. Moğol hükümdarları topraklarını Batılı tüccarlara açmışlardır. Belli başlı ticaret şehirlerinin Kudüs, Yafa, Kayseriye, Beyrut, Trablus, Antakya, İskenderiye ve Kuzey Afrika kıyılarının tamamında kurmayı başardıkları koloniler, ticaret ve ulaşımda temel bir rol oynamışlardır.²⁴²

Moğollardaki durum bölünüp parçalanmasından sonra İran, Irak ve Anadolu'daki topraklarına İlhanlıların kurularak hâkimiyet kurduğu dönemde²⁴³ zaman zaman değişiklik göstermiştir. Çünkü İlhanlı hükümdarları ticaret hayatını canlandırmaya çalışırken yanlış politikalar uygulamışlardır. Bazı durumlarda alınan kararların ticareti olumsuz yönde etkilediği de bilinmektedir. Örneğin İslamiyet'i resmi din olarak kabul eden Gazan Han, dini inancının etkisiyle kredi faizlerini önce azaltmış, ardından 1299 yılında da ödünç para verilmesini yani kredi ve faiz almayı kesin olarak yasaklamıştır. Bunun dışında fiyatların ve tüccarlara ait defterlerin denetimine yönelmesi ve pazar yerlerinde yeni vergiler alınmasına başlamaları ticaret serbestliğini ve olanaklarını büyük ölçüde kısıtlamıştır. Bütün bunların sonucunda, İlhanlılar döneminde Anadolu üzerinden gerçekleştirilen Asya-Avrupa arasındaki ticari ilişkiler devam etmekle birlikte, genellikle yabancıların elinde olan bu ticaret ülkeye fayda sağlamamaya başlamıştır.²⁴⁴

İlhanlı yönetiminin batı ile ticaretin gelişmesi için büyük çaba sarf etmemesine rağmen Venedik ve Ceneviz gibi Levant ticaretinde etkileri çok büyük olan İtalyan şehir devletleri, Anadolu'da etkinliklerini devam ettirebilmek amacıyla İlhanlılara baskı yapmayı ihmal etmemişlerdir. Bu topraklarda Anadolu Selçuklu Devleti'nin hüküm sürdüğü zamanlarda kazandıkları hak ve ayrıcalıkları, Orta ve Doğu Anadolu'nun yeni egemen gücüne kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle İlhanlıların merkezi Tebriz ile

²⁴¹ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, C.I, İstanbul: Enderun Yayınları, 1981, s.311.

²⁴² Diego Davide, "Pazarlar, Panayırlar ve Ulaşım Yolları", s.202.

²⁴³ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 2008, s.26.

²⁴⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., s.130.

ilişkiler kurmaya her zaman büyük önem vermişlerdir.²⁴⁵ Aynı zamanda Batı ile ticarete meyilli olan Trabzon ve Küçük Ermenistan'ı da ara istasyonlar olarak kullanmışlardır. Bu ticaret İlhanlılar açısından iktisadi menfaatler sağladığı gibi, doğu için her zaman tehlike oluşturan Hıristiyanlar ile yakın konuma getirmiştir.²⁴⁶ İtalyan şehir devletleri ile geliştirilen ilişkiler neticesinde Venedik ticaret anlaşmaları yaparken, Ceneviz ise 1304 yılında İlhanlıların başşehir Tebriz'de ticaret yuvaları kurmuşlardır.²⁴⁷

Venedikliler Anadolu Selçuklu Devleti hâkimiyetini kaybetmeden önce, 1246 yılında Moğollarla ilişkileri belirli hükümlere bağlayan ilk özel antlaşmalarını imzalamışlardır. Venedik, Moğollarla yaptıkları bu anlaşma ile onlara ait topraklarda ticaret serbestliğine kavuşmuştur. Böylece Anadolu topraklarındaki konumlarını yeni hâkim güce karşı da güvence altına almışlardır. Moğollardan sonra İlhanlıların Anadolu'da hâkim olmaya başladığı dönemlerde Ceneviz'in de etkinlikleri artmaya başlamıştır. İlhanlılar ile iyi ilişkiler kurarak, merkez Tebriz'de bir ticaret kolonisi oluşturma girişimine öncülük etmişler, bu başarı da Venedik'i harekete geçirmiştir. Venedik, daha önce Moğollarla yaptığı anlaşmayı, Anadolu'nun yeni hâkimi İlhanlılara kabul ettirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Venedik yönetimi başarılı oldu denilebilir. Nitekim 1271 yılında İlhanlılar ile anlaşmaya varmışlardır. İlhanlı topraklarında serbest ticaret hakkının sağlanmasından sonra da bölgedeki Venedik tüccarlarının sayısı her geçen gün artmıştır.²⁴⁸

Venedik hükümetinin 1271 tarihinde elde ettiği haklar yeterli gelmeyince, yeni haklar talep edebilmek için yaptığı girişimleri devam etmiştir. Bu doğrultuda iki devlet arasında yeni ve daha geniş kapsamlı bir antlaşma imzalanmıştır. İlhanlı-Venedik arasında imzalanan ferman niteliğindeki 1320 tarihli antlaşma da yer verilen konular şunlardır:

²⁴⁵ Cahen, a.g.e., ss.315-316.; Tebriz ve Trabzon, Avrupa ile içeri Asya ve Uzak-Şark ticaretinin en önemli merkezleriydi. Bkz. Köprülü, a.g.e., s.83.

²⁴⁶ Bertold Spuler, *İran Moğolları/Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s.473.

²⁴⁷ Spuler, a.g.e., ss.473-474.; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.21, S.33, 2003, s.63.

²⁴⁸ Cahen, a.g.e., ss.317-318.

a. Ticaret Serbestliği: Söz konusu ferman ile birlikte Venedik halkına İlhanlı topraklarında mal alma-satma serbestliği tanınmaktaydı.

"Venediklilerin mallarını satacakları İlhanlı topraklarında, yörenin yöneticisi ve gümrük memurları, tüccarları korumakla ve onlara yardım etmekle yükümlü olacaklardır. Aynı zamanda sattıkları malların bedelini tamamen almaları için de gerekeni yapacaklardır." (Madde4)

"Herhangi bir yerde yaptıkları alışverişlere hiç kimse engel olmayacaktır." (Madde 18)

"Venedikliler gittikleri yerlerde kervanlarıyla birlikte konaklayabileceklerdi." (Madde 16).

"İlhanlı topraklarının bütün bölgelerinden geçebilecek olan kervanlar ve tüccarlar, hayvanlarını hiçbir bedel ödmeden  gün süreyle otatabileceklerdir ve bu konuda hiç kimse kendilerine güçlük ıkaramayacaktır." (Madde 6)

b. Can ve Mal Güvenliği: İlhanlı topraklarında seyahat eden ya da bu topraklara yerleşmiş olan Venediklilerin canlarına ve mallarına dokunulmayacağı, uğrayacakları her türlü zararların ödeneceği ve ölen kişilerin paraları ile mallarının Venedik Konsolosluğu'na teslim edileceğini belirtilmiştir.

"Venedik'in kervanlarının geçtiği, İlhanlı topraklarının herhangi bir yerinde bir şeyleri alınır ya da onlara bir zarar verilirse o yerin yöneticisi ile görevli memur ve yol korucuları, alınan ya da zarara uğrayan malı aramak ve haber verildiğinde onları tamamen bulup meydana çıkarmakla yükümlü olacaklardır. Eğer alınan ya da zarara uğrayan mal bulunmaz ya da alanlar bunu geri vermezlerse Venediklilerin uğradığı kayıplar ödenecektir." (Madde 5)

"Bir Venedikli İlhanlının hâkim olduğu toprakların sınırları dâhilinde ölürse, Venedik Konsolosluğu'nun dışında ne tereke görevlileri ne de herhangi biri ölenin mallarına el süremeyecek, üzerinde hiçbir hak iddia etmeyeceklerdir." (Madde 9)

c. Gümrük ve teki Vergiler: Ebu Said Bahadır Han'ın fermanında yer alan Venedik tüccarlarından alınacak gümrük vergisi oranı ile ithalat-ihracat faaliyetlerinde

uygulanacak tarifeler açıkça saptanmamıştı. Sadece eskiden uygulanan veya alışılmışın dışında bir vergi alınmayacağı vurgulanmıştı.

"Hiçbir Venedikliye ya da cumhuriyetin koruması altında bulunan hiç kimse baskı altına alınamayacaktır. Herhangi bir nedenle onlardan, alışlagelmişin dışında hiçbir aidat, geçiş parası ve gümrük vergisi alınmayacaktır." (Madde 1)

"Görevli memurlar, korucular ve yollarda geçiş resmi alanlar, Venediklilere hiçbir zorlama ve baskıda bulunmaksızın sadece yasal olan vergileri almalıdırlar." (Madde 3)

"Hiçbir Venedikli önceden belirlenmiş merkezler dışında geçiş parası ödemeye zorlanmayacaktır. (Madde 23)

"İlhanlı ülkesinde oturan Venediklilerin kendileri için ürettikleri şaraptan herhangi bir resim ya da vergi alınmaması da öngörülmüştü." (Madde 22)

ç. Ayin ve Kilise Serbestliği: Ferman sadece Venediklilere değil İlhanlı topraklarında bulunan bütün Latinlere de dini açıdan ayrıcalık tanımaktaydı.

"İbadetlerini yerine getirebilmek için gerekli gördükleri şehirlerde ve yerlerde özel ibadet yerleri açma serbestliğini tanınmaktaydı." (Madde 17)

d. Hukuksal Güvenceler ve Ayrıcalıklar: Fermanın önemli bölümlerinden biri de, hukuk alanında Venediklilere sağlanan güvenceler ve tanınan özel yargılama hakkıydı.

"İlhanlı topraklarında herhangi bir suç işleyen ya da borcunu ödemeyen Venediklinin yerine bir başkasının cezalandırılmayacağı ya da sorumlu tutulamayacağı belirtiliyordu." (Madde 13 / Madde 19)

"Suçun ya da kabahatin kişiselliği baba-oğul ve ortaklar için de geçerli olacak, baba yerine oğul, oğul yerine babası ya da ortaklardan biri yerine ötekisi sorumlu sayılmayacaktı." (Madde 27)

"Franklar arasındaki bütün suç ve davalara hiçbir yönetici ya da herhangi biri karışmayacaktır. Onlarla sadece kendi konsoloslukları ilgilenebilecek ve kendi adetlerine uygun olarak davaya bakıp adaleti yerine getireceklerdir." (Madde 12)

"Venedikliler arasındaki davalar dışında, herhangi bir Venediklinin İlhanlı topraklarında işlediği suçtan ya da bir başkası ile olan anlaşmazlığından ötürü yargılanması gerekirse, bu tür davalar konsolosluklara tanınan özel yargılama hakkının dışında tutulmuştur. Böyle davalara yerel mahkemeler değil, sadece İlhanlı İmparatorluğu'nun büyük yargısı bakabilecekti." (Madde 10)

Ferman niteliğindeki antlaşmanın orijinal metni günümüze kadar ulaşmamıştır. İmzalanan antlaşmanın geçerlilik süresi belirtilmemiş, iki tarafında şartlara uyduğu süre boyunca geçerli olabileceği kabul edilmiştir. Aynı zamanda 22 Aralık 1320 tarihli İlhanlı-Venedik antlaşması,²⁴⁹ 1220 tarihli Selçuklu-Venedik Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nın devamı niteliğinde olmuştur. İki antlaşmanın temel hükümleri arasında benzerlikler bulunmaktadır.²⁵⁰ Buna rağmen antlaşmanın varlığı Venedik-İlhanlı arasındaki ilişkileri tam anlamıyla düzene sokamamıştır. Zaman zaman anlaşmazlıklar varlığını devam ettirmiştir.

3. ANADOLU TÜRK BEYLİKLERİ İLE İTALYA ŞEHİR DEVLETLERİ ARASINDA KURULAN İKTİSADİ İLİŞKİLER

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecine girmesiyle, Anadolu'da büyük bir otorite boşluğu oluşmuştur. Bu boşluğu doldurabilmek amacıyla Selçuklu sultanlarının egemenliği altındaki Türkmen beyleri buldukları yerlerde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.²⁵¹ İlhanlılar; Orta ve Doğu Anadolu'da, Türkmen beylikleri de Moğol baskılarının hissedilmediği İç ve Batı Anadolu'da etkili güç haline gelmiştir.²⁵² Siyasi olayların durmaksızın devam etmesinin yanı sıra Anadolu Selçuklularının başlattığı İtalyan şehir devletleri ile geliştirilen ticari ilişkiler de devam etmiştir.

Selçukluların kurduğu ve geliştirdiği iktisadi durumun temelinde "barış" düşüncesi varken, beylikler döneminde bu durum "savaş" düşüncesini almıştır. Yaşanan bazı gelişmeler ticari faaliyetlerin zarara uğramasına neden olsa da, dönem dönem aksi

²⁴⁹ Turan, "İtalya/İslam Dünyasıyla İlişkileri ve Sömürgecilik Faaliyetleri", s.449.

²⁵⁰ 1220 tarihli Selçuklu-Venedik Dostluk ve Ticaret Antlaşması'nı detaylı olarak II. Bölüm de değindik. Bkz. "Ticaret Sözleşmeleri/Venedik ile Yapılan Sözleşmeleri"

²⁵¹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İzmir: Net Turistik Yayınları, 2003, s.229.; Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 1991, C.3, ss.138-139.

²⁵² Kemal Ramazan Haykıran, *Aydinoğulları Tarihi Üzerine Yazılar*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2019, s.45

durumlarda yaşanmıştır. Devletlerin iktisadi hayatlarını canlı tutmak adına yaptığı girişimlerde söz konusudur. Güçlerinin ve zenginliklerinin kaynağı olan Levant ticaretini sürdürmeyi hayati bir zorunluluk olarak gören İtalyan şehir devletleri, Selçuklulardan sonra hem İlhanlılarla hem de beyliklerle ilişkilerini geliştirerek devamlılık sağlamışlardır.²⁵³ Bu bağlamda İtalyan şehir devletleri en çok Ege kıyılarında kurulan Türkmen beylikleri ile ilişkileri geliştirme yoluna girmiştir.²⁵⁴ Bu beylikler;²⁵⁵

- Aydınoğulları,

- Menteşeoğulları'dır.²⁵⁶

1280-1344 döneminde çökmekte olan Bizans egemenliğinin yerini alan bu Türkmen deniz beylikleri, bahsedilen bölgedeki mücadelelerde oldukça büyük etkiler yaratmışlardır. Bu mücadeleler bir yandan tüccarların çıkarlarını ve Latin feodal senyörleri temsil eden İtalyan denizci cumhuriyetleri, öbür yandan demografik ve ekonomik baskılar altında batıya yayılmak için gaza yapan Türkmenler arasındaydı. Türkmenler, Batı Anadolu'yu istila ederken Cenevizliler Doğu Ege adalarını, Sakız, Midilli ve öteki adaları Bizans'tan alıp işgal etmekte ve bir bakıma Bizans devletinin ekonomik ve siyasi çöküşüne katkıda bulunmaktaydılar.²⁵⁷

²⁵³ Devrim Burçak, "İtalya'da Aydınoğulları Beyliği Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu I/Aydınoğulları Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s.181.

²⁵⁴ Beylikler Dönemi'nde, Türkiye-İtalya ilişkilerinin şekillenmesinde sadece Ege kıyılarındaki beylikler değil, Karadeniz sahilindeki Türk beyliklerinin de etkili olduğu bilinmektedir. Çünkü bu dönem Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz sahillerine yayılıp koloni kurma girişimlerinin olduğu yıllardır. Bu yayılma ve bölgeye yerleşme sırasında Batı Karadeniz kıyılarına sahip olduktan sonra denize açılmaya çalışan Candaroğulları ile karşı karşıya gelmişlerdir.

²⁵⁵ 1300 tarihlerine doğru Batı Anadolu'da kurulan beylikler kendi hafif donanmaları ile, başta Venedik ve Ceneviz olmak üzere Doğu Akdeniz'de Latin egemenliği altındaki adalar için büyük bir tehlike oluşturmuşlardır. Bu deniz gazileri Ege Denizi'nde ve Balkan tarihinde yeni bir dönem açacakları gibi, sonradan 14. yüzyılın sonlarında Osmanlı egemenliği altına alındığında Osmanlı deniz gücünün çekirdeğini oluşturacaklardır. Bkz. Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu/Bildiriler 18-20 Ekim 2004*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2005, s.20.

²⁵⁶ Selçukluların XIV. yüzyıl başlarında siyasi sahneden tümüyle çekilmelerinden sonra Batı Anadolu'da, Bizans'a ve Hıristiyan Avrupa'ya karşı siyasi ve ekonomik mücadele veren bu beyliklerin yanı sıra Germiyanoğulları, Saruhanoğulları ve Osmanlıoğulları da Ege hudutlarında Avrupalıları zor durumda bırakmışlardır. Bkz. Yinanç, a.g.e., s.312.

²⁵⁷ Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", s.21.

3.1. AYDINOĞULLARI

Aydinoğulları Beyliği, Batı Anadolu topraklarının en karışık dönemlerinden olan XIV. yüzyılın başlarında, Germiyanogulları ordusunda subaşı olan Mübârizeddin Gazi Mehmed Bey tarafından kurulmuştur.²⁵⁸ Latin kaynaklarında Altoluogo ya da Teologo Hükümdarlığı adıyla anılan beylik, Küçük Menderes ırmağının ağzından 9 km. içeride bulunan ve eski dönemlerin ünlü liman kenti Ephesos nehrinin çevresinde kurulmuştur.²⁵⁹ Ancak nehir ağzı alüvyonlarla tıkanınca yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bizans Dönemi'nde de eski şehrin güneybatısında yeniden kurularak hâkimiyetini bu bölgede devam ettirmişlerdir.

Aydinoğulları Beyliği'nin kuruluş yıllarında ortaya çıkan iç mücadeleler, bölgeye hâkim olmak isteyen devletlerle olan ilişkilerini oldukça etkilemiştir. Mücadeleler zaman zaman artarak devam etmiştir. Bu yüzden Aydinoğulları ile İtalyanlar arasındaki ilişkiler ele alınırken, söz konusu ilişkileri etkileyen tüm olay ve olgular dikkate alınmalıdır. Burada başlıca ana konulara değinilecektir.²⁶⁰

- Batı Anadolu'daki Türk beylikleri arasında, Ege bölgesindeki gelişmeler ve İtalyanlar ile kurulan ilişkiler konusunda görüş birliğinin bulunmaması,
- Geçici bazı işbirliklerine karşı beylikleri mücadeleye sürükleyecek derecede karışıklıkların ortaya çıkması,
- Ege bölgesinde sürdürülen korsan faaliyetlerine Türklerin ve Rodos Şövalyelerinin de katılımının yeni boyutlara ulaşması,²⁶¹
- Aydinoğulları Beyliği'nin Hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen ve önemli bir ticaret merkezi olan Efes'i ve sonrasında İzmir'i ele geçirmesi, bu gelişmelerin üzerine

²⁵⁸ Erdoğan Merçil, "Aydinoğulları", (*DİA*), İstanbul: (İSAM), 1991, C.4, s.239.

²⁵⁹ Tire, Efes, Selçuk ve Birgi şehirlerini içine alan bölgedir. Bkz. Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014, C.6, s.725.; Haykıran, a.g.e., ss.71-72.

²⁶⁰ Şerafettin Turan, a.g.e., ss.158-159.; Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

²⁶¹ Koca, a.g.m., s.726.

başta Aydınoğulları olmak üzere Türklere karşı birbirini izleyen Haçlı İttifakları oluşturulması,²⁶²

- Venedikliler ve Cenevizliler gibi Levant'te egemen İtalyanların, aralarında süregelen rekabet nedeniyle Kutsal Birlik karşısında değişik tutumları,

- Bizans İmparatorluğu'nun Ceneviz'in ileri gelenlerinin yönetiminde bulunan yerleri özellikle de Foça'yı geri alma isteğinden kaynaklanan uzun süreli ve çelişkili Türk-Bizans-İtalyan ilişkileri,²⁶³

- Bizans'ın yıkılış sürecine girdiği dönemde, Osmanlı birliğinin kısa sürede güçlenerek Ege topraklarına girmesi ve XIV. yüzyıl sonlarında Batı Anadolu'yu da ele geçirerek buradaki İtalyanlarla karşı karşıya gelmesi.

Tüm bu nedenlerden dolayı Aydınoğulları ile İtalyanlar arasındaki ilişkileri, Ege'de üstünlük yarışından doğan İzmir ve Foça sorunları ile Levant ilişkilerinde en önemli nokta olan ticareti ele alarak incelemek gerekmektedir.²⁶⁴ İzmir Sorunu, Aydınoğulları Beyliği'ne karşı oluşturulan Kutsal Birlik çerçevesinde gelişmiştir. Venedik'in bu ittifakta önemli bir yere sahip olması Aydınoğulları ile yaşanan ilişkilerde büyük etki yaratmıştır. Foça Sorunu'nda ise daha çok Aydınoğulları Beyliği'nin Cenevizlilerle olan ilişkileri söz konusu olmuştur. Ege bölgesinde bulunan bu iki toprak üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadeleleri, ticaretin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Doğu ile Batı arasındaki ilişkiler neticesinde gelişen ticari faaliyetlerde Aydınoğulları Beyliği, kendi topraklarında çıkan ve Avrupalılar için önemli olan ürünlerin ihracatının yapılması karşılığında Avrupa mallarının ithalatının yapıldığı bir bölge konumundaydı. Bu nedenle Ege limanlarına gelerek ticari faaliyetlerin

²⁶² Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.216.; Kıbrıs, Rodos, Venedik ve Ceneviz kuvvetlerinden oluşmaktadır. Bkz. Koca, a.g.m., s.727.; Bizans İmparatorluğu'nun 1269, 1278 ve 1295 yıllarında Türkleri Batı Anadolu'dan çıkarma teşebbüsleri başarısızlığa uğramış ve XIII. yüzyılın sonlarında, Bizans'ın elinde bulunan İzmir, Efes, Manisa ve Alaşehir gibi önemli merkezler Aydınoğullarının eline geçmiştir. Bkz. Serdar Çavuşdere, *Ortaçağ'da Venedik, Papalık ve Türkler 1243-1353*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017, s.30.; Haykıran, a.g.e., ss80-81.

²⁶³ Koca, a.g.m., s.726.; Bu dönemde Aydınoğlu Mehmed Bey ile Bizans İmparatorluğu arasında dostane ilişkiler kurulmuştur. Bkz. Zerrin Günel Öden, "Aydınoğulları Beyliği", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014, C.6, s.793.

²⁶⁴ Devrim Burçak, a.g.m., s.182.

sürdürülmesini sağlayan Avrupalı ve İtalyan tüccarlarla gerçekleştirilen ithalat-ihracat faaliyetleri de belli başlı Ege limanlarında, özellikle de Cenevizlilerin hâkimiyetindeki Foça ile Aydınogulları Beyliğinin en büyük limanı olan Efes üzerinden yapılmıştır. Bahsettiğimiz tüm gelişmeler sayesinde Venedik ve Ceneviz'in katıldığı savaşların şiddetle sürdürüldüğü yıllarda bile Aydınogulları Beyliği ile İtalyanlar arasındaki ticari faaliyetler tamamen durdurulmamıştır. İktisadi faaliyetlerde süreklilik sağlamak ve devletlerin kendilerini güvence altına alabilmeleri için dönem dönem ikili antlaşmalarda imzalanmıştır.²⁶⁵ Ceneviz'in elinde bulundurduğu Foça üzerinden belirli bir düzeyde sürdürülmüştür. Aydınogulları beylerinden Umur Bey Dönemi'nden sonra bu beyliğin deniz gücü Ege'de tehlike olmaktan çıkartılmış ve İzmir körfezine hapsedilmiştir. Aynı zamanda XIV. yüzyılın başlarında İtalyan tüccarları ile anlaşmalar yaparak ithalat ve ihracata teşvik etmişlerdir.²⁶⁶ Böylece barış dönemine geçilmiş ve ticaret güvence altına alınarak yoğunluk kazanmıştır.²⁶⁷

3.2. MENTEŞEOĞULLARI

Menteşeoğulları Beyliği, XII. yüzyılın ikinci yarısında Güneybatı Anadolu'da faaliyet gösteren bir Türk ailesinin²⁶⁸ beylerinden olan Mentşe bey tarafından kurulmuştur.²⁶⁹ Başta Milas olmak üzere Muğla, Beçin, Çine, Balat, Milet, Marmaris ve Meğri toprakları çevresinde kurulmuştur.²⁷⁰ Bunlar arasında da Balat, Marmaris ve Meğri birer liman kenti olmaları yönünden Mentşeoğulları'nın Akdeniz dünyasına açılmalarını sağlamış ve İtalyan şehir devletleriyle ilişkilerde önemli birer merkez konumunu almıştır. Bu üç liman şehri içerisinde de gerek ulaşım kolaylıkları gerekse arkasında geniş bir hinterlandın bulunması sayesinde ithalat ve ihracatla en büyük etkinlik Balat üzerinde yapılmıştır. XIV. yüzyıldan sonra da yerini yavaş yavaş önem kazanan ve günümüzde Fethiye diye bilinen Meğri almıştır.²⁷¹

²⁶⁵ Koca, a.g.m., s.728.; Öden, a.g.m., ss.794-795.

²⁶⁶ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, ss.73-74.

²⁶⁷ Şerafettin Turan, a.g.e., ss.175-176.

²⁶⁸ Nuri Yavuz, *Anadolu'da Beylikler Dönemi -Siyasi Tarih ve Kültür-*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s.32.

²⁶⁹ Çavuşdere, a.g.e., s.31.; Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", (*DİA*), Ankara: (İSAM), 2004, C.29, s.152.

²⁷⁰ Emecen, a.g.e., s.214.; Koca, a.g.m., s.731.

²⁷¹ Şerafettin Turan, a.g.e.,s.141.

Menteşeoğulları ile Venedik arasındaki münasebetlerin başlaması XIII. yüzyılın başlarında, Venedik'in Akdeniz'de sahip olduğu Girit adasındaki idarenin aracılığıyla kurulmuştur.²⁷² Venedik topraklarından gelen tüccarların Meğri bölgesinde faaliyet göstermeleri de bu yıllara denk gelmektedir. Bu tarihten itibaren gerçekleştirilen iktisadi faaliyetler giderek artmıştır. Bu beyliğin gerçekleştirdiği uluslararası ticaret önemli bir bölge olan Meğri üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla bu önemli liman her türlü malın satıldığı bir pazar niteliği taşımaktadır. Tarımsal ürünler, Kütahya'dan çıkartılan şap ve halı ile çeşitli dokumalar, yöresel ürünler Balat pazarında sergilenmiştir. Bunların yanı sıra kadın ve erkek köleler de bu pazarda satılmıştır.

Venedikliler ile daha çok Sakız Adası'nda varlığını gösteren Cenevizlilerin satın aldıkları bu mallar Ege adalarına, İtalya'ya ve öteki Avrupa ülkelerine gönderilmiştir. Ancak bu bölgelere olduğu kadar Mısır ve Suriye'ye de götürülmüştür. Gönderilen tüm malların karşılığında yabancı tüccarların İtalya ve Mısır topraklarından getirdikleri kumaşlar, sabun, kalay ve kurşun gibi mallar da Balat pazarında satışa sunulmuştur.²⁷³

3.3. İKTİSADİ İLİŞKİLERİ DÜZENLEYEN VERGİLER VE PARALAR

Ticari ya da iktisadi faaliyetlerden söz ederken bahsedilmesi gereken önemli noktalar arasında vergiler ve sikkeler (paralar) de yer almaktadır.

Vergiler, Balduci Pego1otti'nin verdiği bilgilere göre, 1330'dan önceki yıllarda Aydınogulları ülkesinde ithalat ve ihracat faaliyetlerinden alınan gümrük ve diğer vergiler aynı oranda olmayıp birbirinden farklıydı. Bazı mallar için özel tarifeler uygulanırken, bazılarında gümrükte bağımsızlık tanınmıştır. İthalatı yapılan mallardan da daha az vergi alınmıştır. Yabancı tüccarların Anadolu'ya getirip sattıkları mallar arasında yalnızca şarap ve sabundan gümrük alınmış, diğer ürünler ise serbestçe satılmıştır. Bu iki ürün için özel tarifeler uygulanmış, ihracatı yapılan mısır içinde gümrükten başka depolama ve taşıma bedeli olarak belirli bir para ödenmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.²⁷⁴

²⁷² Çavuşdere, a.g.e., s.32.

²⁷³ Koca, a.g.m., s.732.

²⁷⁴ Venedik Cumhuriyeti ile yapılan 9 Mart 1337 tarihli dostluk ve barış antlaşması ile iki taraf arasındaki ticaret ayrıntıları ile belirlenmiş, ithalat-ihracat gerekleri maddelerle ortaya konulmuştur.

Menteşe bölgesinde gerçekleştirilen ithalat ve ihracatta ise şarap dışında kalan bütün mallardan belirli oranda bir gümrük vergisi alınmış, şarap için de özel bir tarife uygulanmıştır. Gümrük vergisinden ayrı olarak önemli bazı ihraç malları içinde ek bir vergi ödenmesi gerekmiştir. Bununla birlikte yapılan ticaret antlaşmaları ile Venedikli tüccarlara bazı mallar için gümrük bağışıklığı tanındığı olmuştur. Gümrük vergisinin dışında, ithalatı ya da ihracatı yapılan bazı önemli mallardan belirli ölçüklere göre değişmeyen bir resim de alınmıştır. Mentешеoğulları ile Venedik arasında yapılan ticaret antlaşmaları, verilen ahidnamelerle de vergi konuları güvence altına alınmıştır.

Sikkeler konusunda ise ticari ilişkiler sırasında kullanılmakta olup Bizans ve İtalyan para ve ölçülerinin Anadolu'da geçerli olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda para ya da sikke, Türk-İslam devlet anlayışında bir bağımsızlık simgesi olduğundan Mentеше ve Aydın beylerinin de kendi adlarına bastırdıkları özel paraları olduğu bilinmektedir.

Menteşe Mehmet Bey'den başlayarak Musa, Ahmet, İlyas, Leys ve Ahmet beyler dönemlerinde bastırılmış olan değişik ağırlık ve değerde bakır ya da gümüş Mentеше madeni parası günümüze kadar ulaşmıştır. Aydınöğulları Beyliği'nde de Mehmet Bey Dönemi'nden başlanarak Umur, İsa, Musa ve Cihat Beyler adlarına bakır ve gümüş paralar bastırılmıştır. Türkmen beyliklerinin bastırdıkları yerli paraların dışında bazı yabancı devletlerin paraları da ülkede geçerli sayılmıştır. Bu durum beylikler döneminde de ithalat ve ihracata önem verilmesinin bir sonucudur.

Venedik ve Ceneviz'e verilen ahidnamelerde, onlarla imzalanan anlaşmalarda Bizans parasının ya da İtalya parasının yer alması, bunların beyliklere ait yerlerdeki alışverişlerde de kullanıldığını kanıtlamaktadır. Bunlar dışında Venedik Dukası'nın ve Napoli parasının da beyliklerde geçerli olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu ticaret Avrupa ile Türkistan'ı birbirine bağlamıştır.²⁷⁵

Son söz olarak; Balat (Palatia) ve Ayasuluğ (Theologo) gibi Ortaçağ Türkiyesi'nin önemli limanlarına sahip olan Batı Anadolu'da kurulmuş olan Mentеше ve Aydınöğulları zamanında da Venedik, Rodos Şövalyeleri ve Sakız Cenevizlilerine ahidnameler verilmiş ve ticari ilişkilerde bulunulmuştur.²⁷⁶ 1313 tarihinden 1414 tarihine kadar geçen 83 yıl

²⁷⁵ Tabakoğlu, a.g.e., s.110.

²⁷⁶ Delilbaşı, a.g.e., s.73.

içinde Aydınoğulları ile üç, Mentешеoğulları ile yedi kez ayrı ayrı barış ve ticaret antlaşması yapılmıştır. Bu iki beylik, Papalığın öncülüğünde oluşturulan Haçlı ittifakının sonucunda imzalanan antlaşmaya da katılmışlardır. Ancak Aydın ve Mentеше Beylikleri'nin Batı Anadolu'ya egemen olmaları, 1261 yılında imzalanan Kemalpaşa/Nif Antlaşması ve Latin İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Ege'de Bizans İmparatorluğu ile Venedik ve Ceneviz gibi İtalyan şehir devletleri arasında kurulmuş olan siyasal dengede büyük bir sarsıntı yaşatmıştır. Atik yarımadasının Katalanların, Rodos ve yöresindeki adaların şövalyelerin eline geçmesiyle bu dengesizlik daha da artmıştır. İlişkilerin düzene girmesi Osmanlılar zamanına denk gelecek, antlaşma ve kapitülasyonlarla da yeni bir döneme girecekti.²⁷⁷

²⁷⁷ Şerafettin Turan, a.g.e., s.140.; Sönmez, a.g.e., s.24.; Merçil, "Aydınoğulları", ss.240-241. ; Merçil, "Menteşeoğulları", ss.152-153.;İtalyan şehir devletleri Sinop bölgesinde kurulan Candaroğulları ile de ilişkiler kurmuş ancak bu ticari faaliyetler Karadeniz'de gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ

VII. ve XIV. yüzyılları arasında, Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde her alanda olduğu gibi ticari faaliyetlerde de büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerde İslam devletlerinin ticaret anlayışının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde ticari faaliyetlere dair edinilen bilgi ve deneyimler sonraki yüzyıllarda da etkilerini sürdürmüştür.

Müslümanlar kendilerini Akdeniz bölgesinde göstermeye başlamadan önce, bölgenin siyasi birliğini sağlayan ve iktisadi etkinliklerinde merkezi konumda bulunan Roma İmparatorluğu idi. Bu imparatorluktan sonra Akdeniz'deki durumunu yüzyıllar boyunca Levant'teki parçası olan Bizans İmparatorluğu devam ettirmiştir. İmparatorluk doğu ile ticari ilişkilerini şekillendirirken batıdaki diğer devletlerinde önünü açmıştır. Özellikle İtalyan şehir devletlerini Levant ile tanıştırmayı, Akdeniz'in geleceği için önemli bir gelişmenin temeli olmuştur. Aynı zamanda İtalyan şehir devletlerinin Yakınçağ'da sağlayacağı siyasi birlik, kültürel etkileşim, hukuk ve din birliği konularında da Bizans'ın etkisi oldukça fazla hissedilmiştir.

İslamiyet'in yayılışı ve Akdeniz'in doğusu ile Kuzey Afrika'nın İslam devletlerinin eline geçmesiyle Akdeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. Bu durum da Bizans'ın etkinliğini büyük ölçüde azaltırken, Müslümanların ve İslam ülkelerinin Akdeniz ticaretindeki rollerini arttırmış ve ticaretteki yerlerini sağlamlaştırmıştır. Buna rağmen Bizans'ın ve onun egemenliğindeki İtalyan şehir devletlerinin Levant ile ticari ilişkileri de sürdürülmüştür. X. yüzyılın sonlarından itibaren İslam devletleri ile siyasi ilişkiler kuran İtalyan şehir devletleri, hem Bizans İmparatorluğu'ndan hem de İslam devletlerinden serbest ticaret hakkı elde etmişler ve kısa sürede ayrıcalıklarını farklı alanlarda kazanmayı başarmışlardır.

XI. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri ise İtalyanların Levant'teki ticaretine yeni bir boyut kazandırmıştır. Haçlı birliklerinin bir araya getirildiği bu yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğu'nun yanında olan İtalyan şehir devletlerinin, Haçlıların yanında yer alması ve yapılan savaşlarda büyük oranda başarı sağlamaları doğunun her tarafına yayılıp, önemli ayrıcalıklar elde etmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda ticaret kolonileri kurmuşlar ve bölgedeki yerlerini sağlamlaştırmışlardır. Zamanla Bizans'ın

gücünün kırılmasına da bağılı olarak Doğu Akdeniz ticareti Venedik başta olmak üzere İtalyan şehir devletlerinin egemenliği altına girmiştir.

İtalyan şehir devletleri, XV. yüzyıla gelinceye dek Levant ticaretinde etkili olmuşlar ve Bizans İmparatorluğu ile imzaladıkları anlaşmalarla ticaret, yönetim ve yargı alanlarında elde ettikleri önemli ayrıcalıkları korumayı başarmışlardır. Bu hak ve ayrıcalıkların ortaya çıkardığı durumdan yararlanarak, Bizans'ın başkenti olan Konstantinopolis'ten başlayarak önemli liman kentlerine yerleşmiş ve buralarda koloniler kurmuşlardır.

Bahsedilen yüzyıllarda, batılı devletlerle yapılan ticari faaliyetlerin etkilerini uzun yıllar sürdürmesinde Osmanlı Devleti önemli bir katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti beylikler dönemi olarak bilinen dönemde varlığını göstermeye başlamış, ilişkilerin gelişmesinde ve yüzyıllar boyunca devam ettirilmesinde büyük bir etki yaratmıştır. Özellikle Batı Anadolu Beylikleri olarak bilinen Karesioğulları, Saruhanoğulları, Aydınogulları ve Menteşeoğulları'nın sadece siyasi ve askeri alandaki birikimlerine değil, İtalyan tüccarlarla kurmuş oldukları ticari ilişkilerindeki birikimlerine de sahip çıkmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar

- AKDAĞ Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- AKSARAYI Kerimüddin Mahmud-i, *Müsemeretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- AKURGAL Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, İzmir: Net Turistik Yayınları, 2003.
- ANADOL Cemal, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- ATÇEKEN Zeki, BEDİRHAN Yaşar, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Konya: Eğitim Yayınları, 2004.
- BARTHOLD V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Kervan Yayınları, 1981.
- BASKICI M. Murat, *Bizans Döneminde Anadolu-İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2009.
- BATTUTA İbn, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- BAYKARA Tuncer, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI.-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- BİBİ İbn, *El-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye/Selçukname I-II*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- BİBİ İbni, *Selçukname*, Çev. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.
- BRODFORD Ernle, *Akdeniz/Bir Denizin Hikayesi*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Köprü Yayınları, 2004.
- BURGU Yavuz Selim, *Anadolu Selçukluları/Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.
- CAHEN Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- ÇAĞATAY Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- ÇAĞATAY Neşet, *Ahilik Nedir*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990.
- ÇALIŞKAN Yaşar, İKİZ M. Lütfi, *Anadolu ve Balkanlarda Ahilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:193, Gelenek ve İnançları Dizisi:15, 1973.
- ÇAVUŞDERE Serdar, *Ortaçağ'da Venedik, Papalık ve Türkler 1243-1353*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- ÇINAR Adnan, *Resimli Tarih Atlası*, Ankara: Evrensel İletişim Yayınları, ty.
- DELİLBAŞI Melek, *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.7, ed. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.

- EMECEN Feridun M., *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- GOFF Jacques le, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Çev. Hanife Güven-Uğur Güven, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999.
- GÜLERMAN Adnan, TAŞTEKİL Sevda, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993.
- HAYKIRAN Kemal Ramazan, *Aydinoğulları Tarihi Üzerine Yazılar*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2019.
- HEYD W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975.
- KAFESOĞLU İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1972.
- KAFESOĞLU İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- KANAR Mehmet, *Osmanlı Türkçe Sözlüğü*, İstanbul: Derin Yayınları, 2003.
- KAYMAZ Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, *Anadolu'da İslamiyet*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- KÖYMEN Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- McEVEDY Colin, *Ortaçağ Tarih Atlası*, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010.
- MECİT Songül, *Anadolu Selçukluları/Bir Hanedanın Evrimi*, Çev. Özkan Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- MERÇİL Erdoğan, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- MERÇİL Erdoğan, *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- MERÇİL Erdoğan, *Büyük Selçuklu Devleti*, Ankara: Nobel Yayınları, 2012.
- MERÇİL Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- MORTAN Kenan, KÜÇÜKERMEN Önder, *Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- OCAK Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı/Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksinin Teşekkülü*, Ankara: Dergâh Yayınları, 2000.
- ORTAYLI İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Yayınları, 2018.
- PİRENNE Henri, *Ortaçağ Kentleri/Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, Çev. Şadan Karadeniz, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1982.
- PİRENNE Henri, *Hazreti Muhammed ve Şarلمان/İslam Fetihleri ve Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- PİRENNE Henri, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- RİCE Tamara Talbot, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, Çev. Tuna Kaan Taştan, Ankara: Nobel Yayınları, 2015.

- RUBRUK Wilhelm Von, *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakurum'a Yolculuk*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- SEVİM Ali, MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi/Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- SEVİN Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- SHAW Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.I, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 2008.
- SÖNMEZ Zeki, *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006.
- SPULER Bertold, *İran Moğolları/Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- SÜMER Faruk, *Yabanlu Pazarı/Selçuklular Devri'nde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1985.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, *Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara: Güven Yayınları, 1972.
- ŞEKER Mehmet, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.
- TABAKOĞLU Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- TOGAN Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş/En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, C.1, İstanbul: Enderun Yayınları, 1981.
- TURAN Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.
- TURAN Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2012.
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- TURAN Osman, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- TURAN Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar/Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- TURAN Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine)*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990.
- UYUMAZ Emine, *Sultan I.Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- UYUMAZ Emine, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu-XIV. Yüzyılın Başları)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- YAVUZ Nuri, *Anadolu'da Beylikler Dönemi -Siyasi Tarih ve Kültür-*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- YAZICI Nesimi, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- YİNANÇ Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C.II, Haz. Refet Yinanç, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- YUVALI Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994.

WITTEK Paul, *Menteşe Beyliği 13-15 İNCİ ASIRDA GARBİ KÜÇÜK ASYA TARİHİNE AİT TETKİK*, Çev. O. Ş. Gökyay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1944.

Makaleler

- AKALIN Şebnem, "Kervansaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, ss.299-302.
- ARTUK İbrahim, "Ala El-Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Belleten*, C.XLIV, S.174, İzmir: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980, ss.265-270.
- BAYKARA Tuncer, "Selçuklular Devri'nde İğdişlik ve Kurumu", *Belleten*, C.LX, S.229, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, ss.681-693.
- BAYKARA Tuncer, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nde Toplum ve Ekonomi", *Genel Türk Tarihi*, C4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss.425-484.
- BAYRAM Mikail, "Anadolu Selçukluları'nda Devlet Yapısının Şekillenmesi", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, ss.61-73.
- BODMER Jean-Pierre, "Selçuklular Anadolu'da", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, ss.33-47.
- BOSTAN İdris, "Akdeniz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, ss.229-234.
- BOZKURT Nebi, "İpek Yolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), ss.369-373.
- BOZKURT Nebi, YÜKSEL Ahmet Turhan, "Kervan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, ss.298-299.
- BRAUDEL Fernand, "Kentsel Hayatın Canlanması", *Akdeniz/Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, ss.51-56.
- BRAUDEL Fernand, "Tarih", *Akdeniz/Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras*, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, ss.97-116.
- BURÇAK Devrim, "İtalya'da Aydınöğulları Beyliği Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyet Sempozyumu I/Aydınöğulları Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, ss.181-190.
- CAHEN Claude, "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, ss.132-143.
- CUMBUR Müjgan, "Anadolu Şehirlerinin Kuruluşunda Ahilerin Yeri", *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri 13-15 Eylül 1985 Kırşehir*, İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları:1, 1986, ss.87-93.
- ÇAĞATAY Neşet, "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna Etkileri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri 13-15 Ekim 1993*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, Kasım 1996, ss.33-43.

- ÇETİN İsmet, "Bir Fikir Sistemi Olarak Ahilik", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildiriler* 13-15 Ekim 1999, Kırşehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, ss.88-94.
- DARKOT Besim, "Akdeniz", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, ss.233-237.
- DAVİDE Diego, "Pazarlar, Panayırlar, Ticaret ve Ulaşım Yolları", *Ortaçağ/Katedraller-Şövalyeler-Şehirler*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, ss.161-165.
- DAVİDE Diego, "Pazarlar, Panayırlar ve Ulaşım Yolları", *Ortaçağ/Şatolar-Tüccarlar-Şairler*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, ss.201-105.
- DAVİDE Diego, "Tüccarlar ve Ulaşım Yolları", *Ortaçağ/Barbarlar-Hıristiyanlar-Müslümanlar*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, ss.281-284.
- DEMİRKANT Işın, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1992, ss.230-244.
- GALLOTTO Aldo, "Ceneviz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, ss.363-365.
- GÜNAL ÖDEN Zerrin, "Aydınöğulları Tarihi", *Türkler*, C.6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014, ss. 793-796.
- GÜNDÜZ Ahmet, "Ahilerin Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devri Türk Toplum Hayatında Oynadığı Roller", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu* 19-20 Eylül 2012, C.I, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2012, ss. 425-434.
- HALAÇOĞLU Yusuf, "Anadolu/İdari, Ekonomik ve Kültürel Hayat/Ulaşım ve Yol Sistemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), ss.127-128.
- İNALCIK Halil, "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültür Sempozyum Bildirileri*, Kırşehir: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, ss.189-200.
- İNALCIK Halil, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu Bildiriler* 18-20 Ekim 2004, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Basımevi, 2005, ss.20-41.
- KALLEK Cengiz, "Meks", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) 2003, ss.583-588.
- KALLEK Cengiz, "Pazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2007, ss.206-208.
- KAZICI Ziya, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1988, ss.540-542.
- KOCA Salim, "Anadolu Türk Beylikleri" *Türkler*, C.6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014, ss.703-755.
- KÜÇÜKCAN Talip, "İtalya/Ülkede İslamiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, ss.452-453.

- MERÇİL Erdoğan, " Anadolu Beylikleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, ss.138-139.
- MERÇİL Erdoğan, "Aydınöğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, ss.239-241.
- MERÇİL Erdoğan, "Menteşeoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.29, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, SS.152-153.
- MERÇİL Erdoğan, "Türkiye Selçuklularında Serbest Meslekler", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, ss.145-151.
- NECİPOĞLU Nevra, "Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağ'da Anadolu'da Birliktelikleri (11. ve 12. Yüzyıllar)", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2012, ss.74-91.
- OSTROGORSKY Georg, "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni", *Cogito*, S.17, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2012, ss.51-67.
- ÖCAL Mustafa, "Ahilerden Günümüze Esnaf Ahlakı ve Çırak Yetiştirme Yöntemi", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012*, C.I, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2012, ss.199-223.
- ÖZTÜRK Fatma, KAYA Özlem, GEDİK Seda, "Geçmişten Günümüze Ahilikte Zenaat-Sanat ve Ticaret İlişkileri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu 19-20 Eylül 2012*, C.I, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2012, ss.425-434.
- PEDONİ Maria Pia, "Venedik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.43, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, ss.44-47.
- POYRAZ Orhan, "Ahi Örgüleri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri 13-15 Ekim 1993*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, ss.139-144.
- SOLDANI Maria Elisa, "Deniz Ticareti ve Limanlar", *Ortaçağ/Katedraller-Şövalyeler-Şehirler*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, ss.166-171.
- SOLDANI Maria Elisa, "Ticaret", *Ortaçağ/Şatolar-Tüccarlar-Şairler*, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, ss.195-200.
- SÜMER Faruk, "İğdiş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, ss. 524-525.
- SÜMER Faruk, "Selçuklular/Anadolu Selçukluları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.36, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, ss.380-384.
- ŞEKER Mehmet, "Ahiliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Rolü", *Esnaf-Sanatkâr ve Kültür*, Ankara: Türkiye Esnaf- Sanatkâr ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993, ss.37-56.
- TUNCEL Metin, "Akdeniz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1989, ss.229-231.

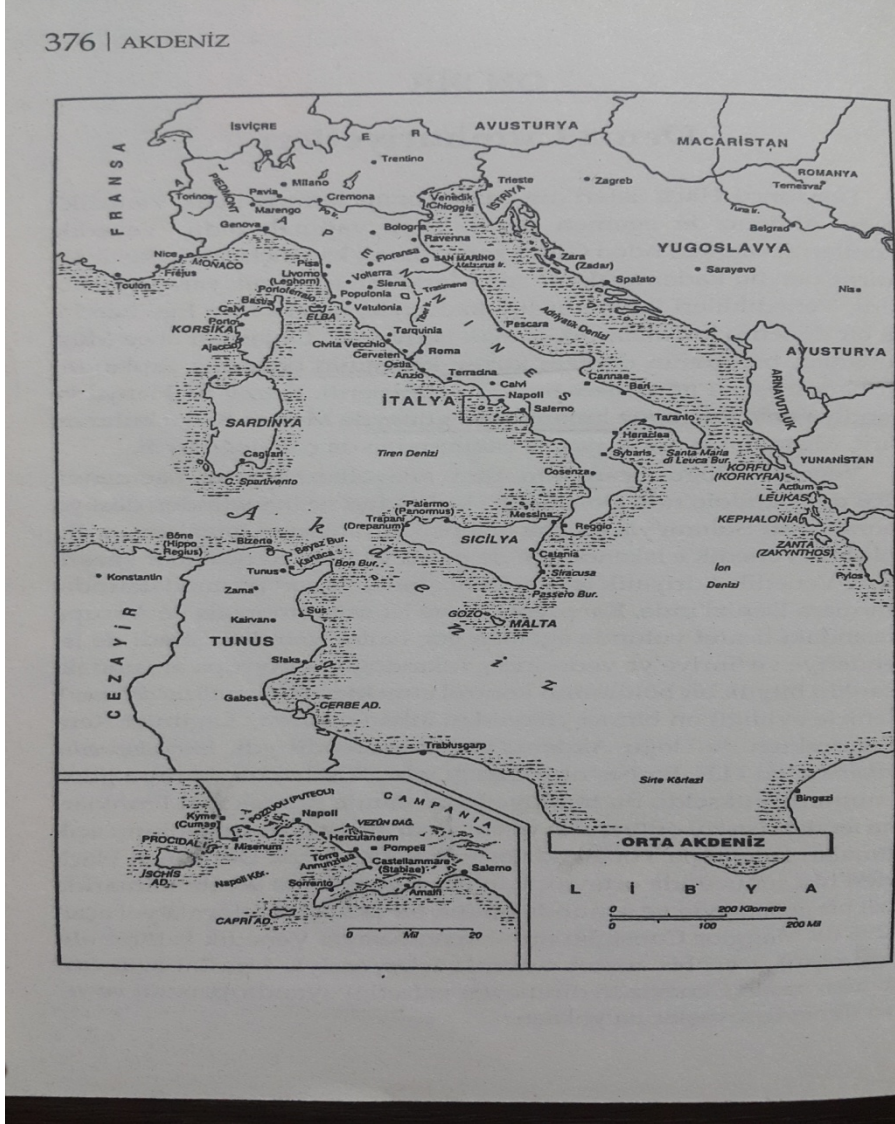
- TURAN Osman, "Selçuk Kervansarayları", *Bellekten*, C.X, S.39, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1946, ss.471-496.
- TURAN Refik, KIRPIK Günay, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, ss.19-47.
- TURAN Şerafettin, "İtalya/İslam Dünyasıyla İlişkileri Sömürgecilik Faaliyetleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.23, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, ss.448-452.
- TURAN Şerafettin, "Levant", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2003, ss.145-147.
- UYUMAZ Emine, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad Dönemi'ne (1220-1237) Bir Bakış", *Cogito*, S.29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, ss.121-131.
- UYUMAZ Emine, "Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)", *Türkler*, C.6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014, ss. 590-597.
- YENİÇERİ Celal, "Bac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1991, ss.411-413.

Diğer Kaynaklar

- ÇAVUŞDERE Serdar, "14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Do Canol, Francesco Balducci Pegolotti, Pignal Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar", (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: *T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, 2007.
- ÇAVUŞDERE Serdar, Selçuklular Dönemi'nde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar, *Tarih Okulu Dergisi*, S.IV, İstanbul, 2009, ss.53-75.
- ERDEM İlhan, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.21, S.33, Ankara, 2003, ss.49-67.
- GÜNEL Gökçe, Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler, *Kebikeç*, S.29, Ankara, 2010, ss.133-146.
- GÜNGÖRMEZ Zeynep, Ortaçağda Akdeniz Köle Ticaretine Dair Tespitler, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.II, S.4, Antalya, 2016, ss.87-105.

EKLER

Ek. 1:

BRADFORD Ermler, **Akdeniz/Bir Denizin Hikayesi**,
Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Köprü Yayınları, 2013.

Ek. 2:

İPEK YOLU

ÇINAR Adnan, **Resimli Tarih Atlası**, Ankara: Evrensel İletişim Yayınları, ty., s.19.

Ek. 3:

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ

ÇINAR Adnan, **Resimli Tarih Atlası**, Ankara: Evrensel İletişim Yayınları, ty., s.25.

Ek. 5:

KERVANSARAYLAR VE TİCARET YOLLARI

ÇINAR Adnan, *Resimli Tarih Atlası*, Ankara: Evrensel İletişim Yayınları, ty., s.28.

Ek. 6:

MS 1000'DE KENTLER VE TİCARET YOLLARI

McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Aysen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.55.

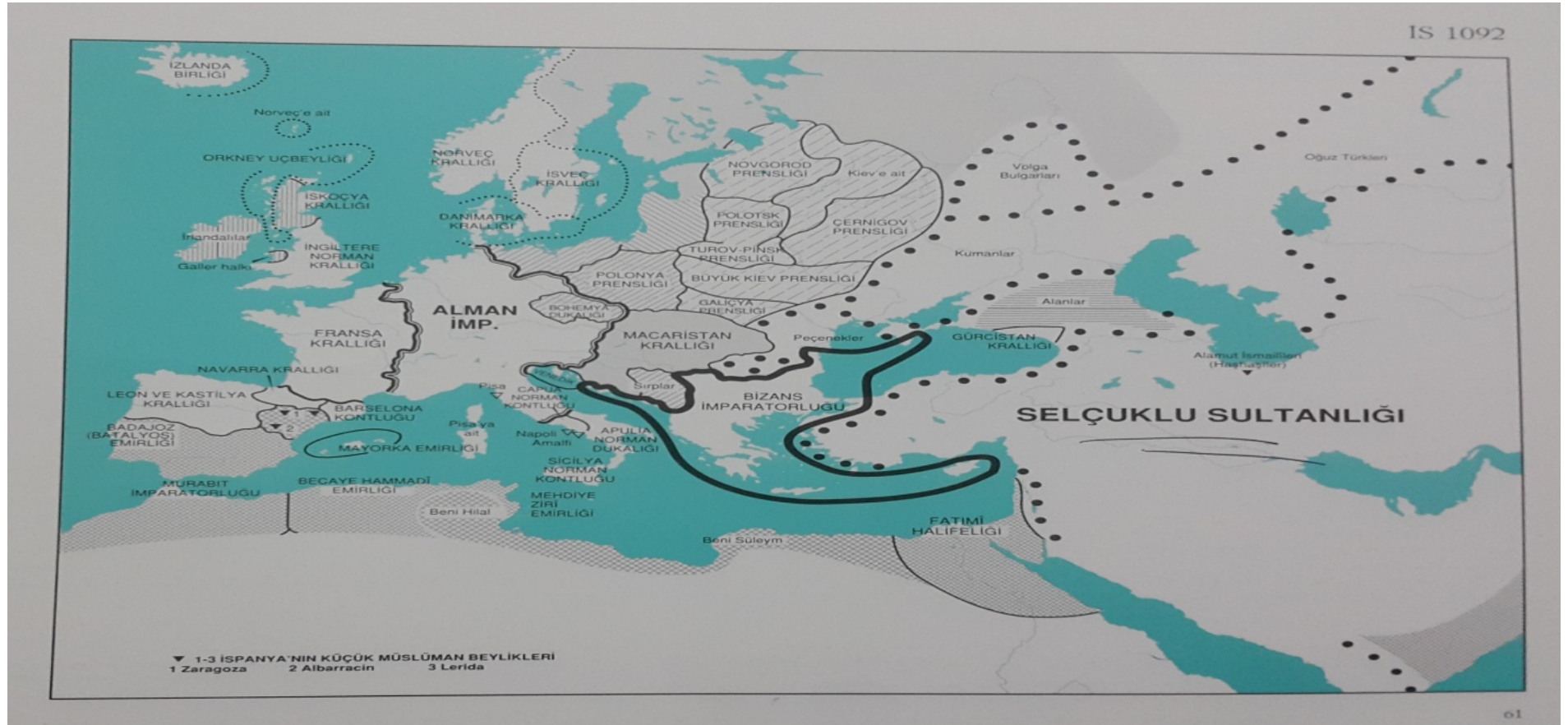
Ek. 7:

MS 1071 BİZANS İMPARATORLUĞU

McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.59.

Ek. 8:

MS 1092 BİZANS İMPARATORLUĞU

McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Aysen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.61.

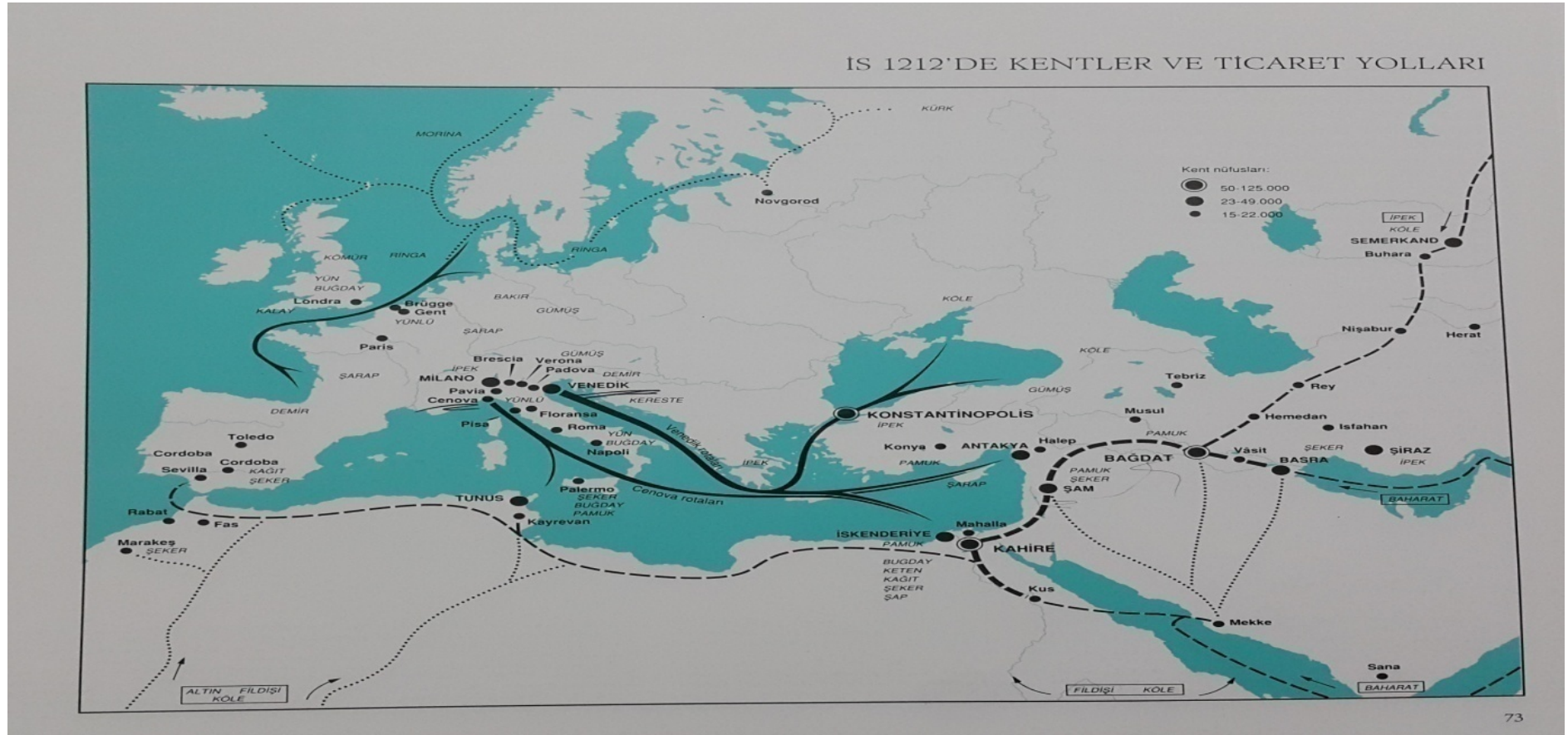
Ek. 9:

MS 1100 BİZANS İMPARATORLUĞU

McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.63.

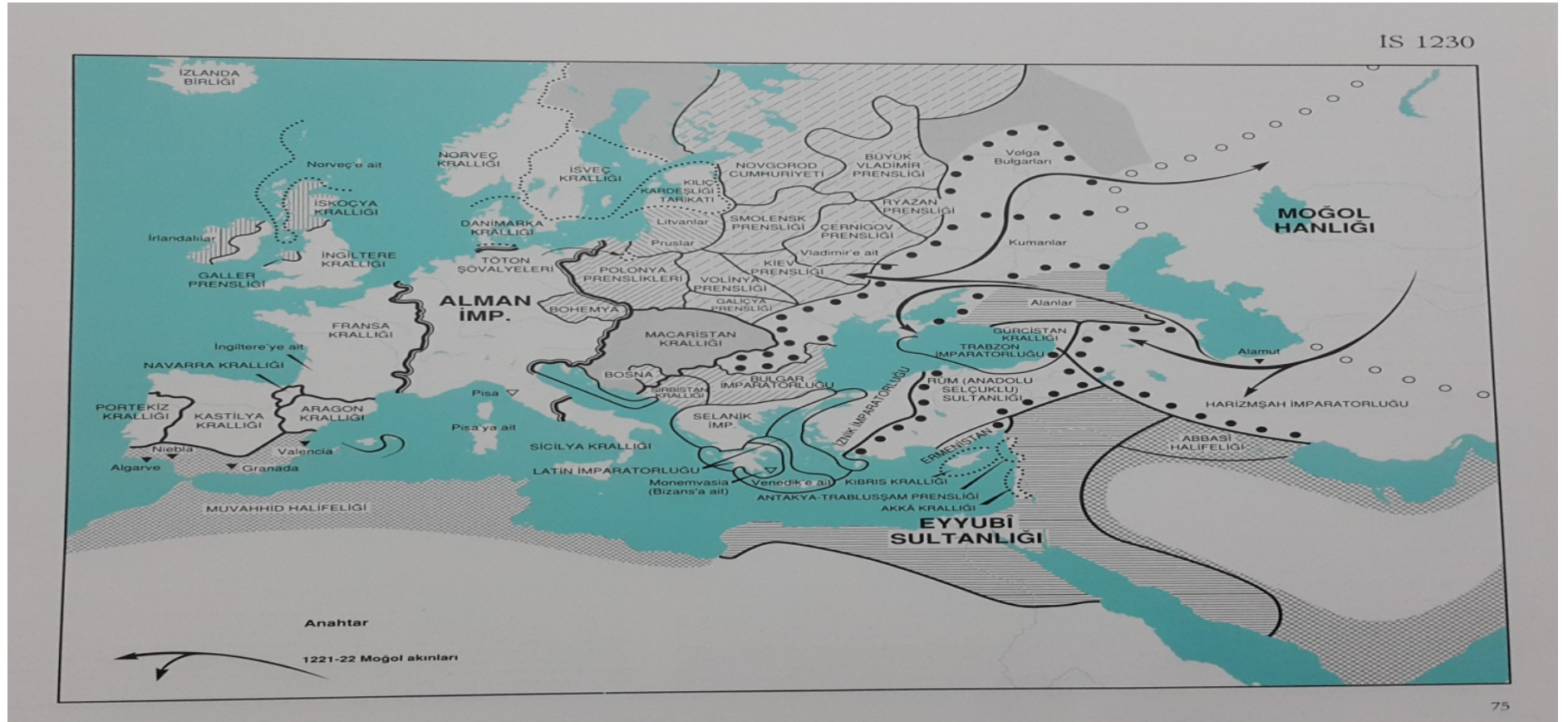
Ek. 10:

MS 1212'DE KENTLER VE TİCARET YOLLARI

McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.73.

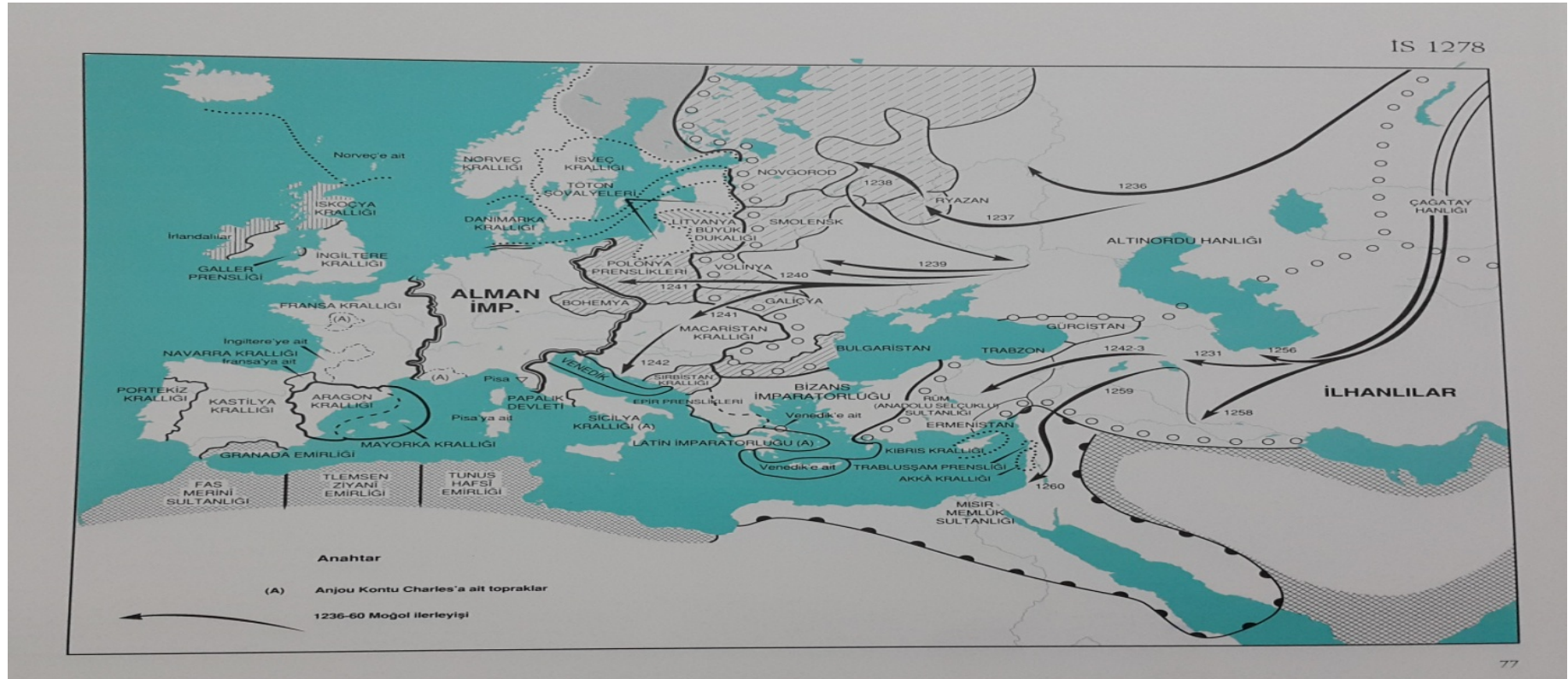
Ek. 11:

MS 1230 MOĞOL AKINLARI

McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.75.

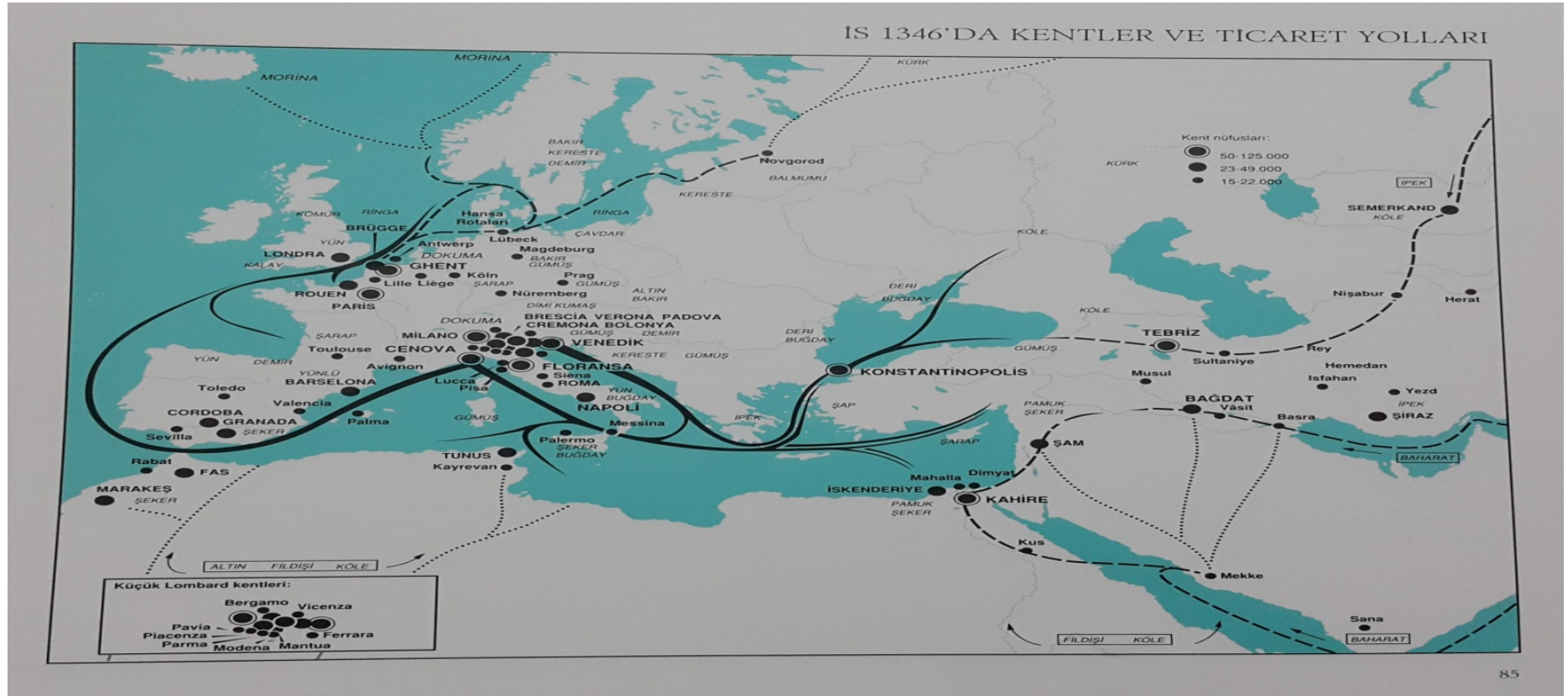
Ek. 12:

MS 1278 MOĞOL İLERLEYİŞİ

McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.77.

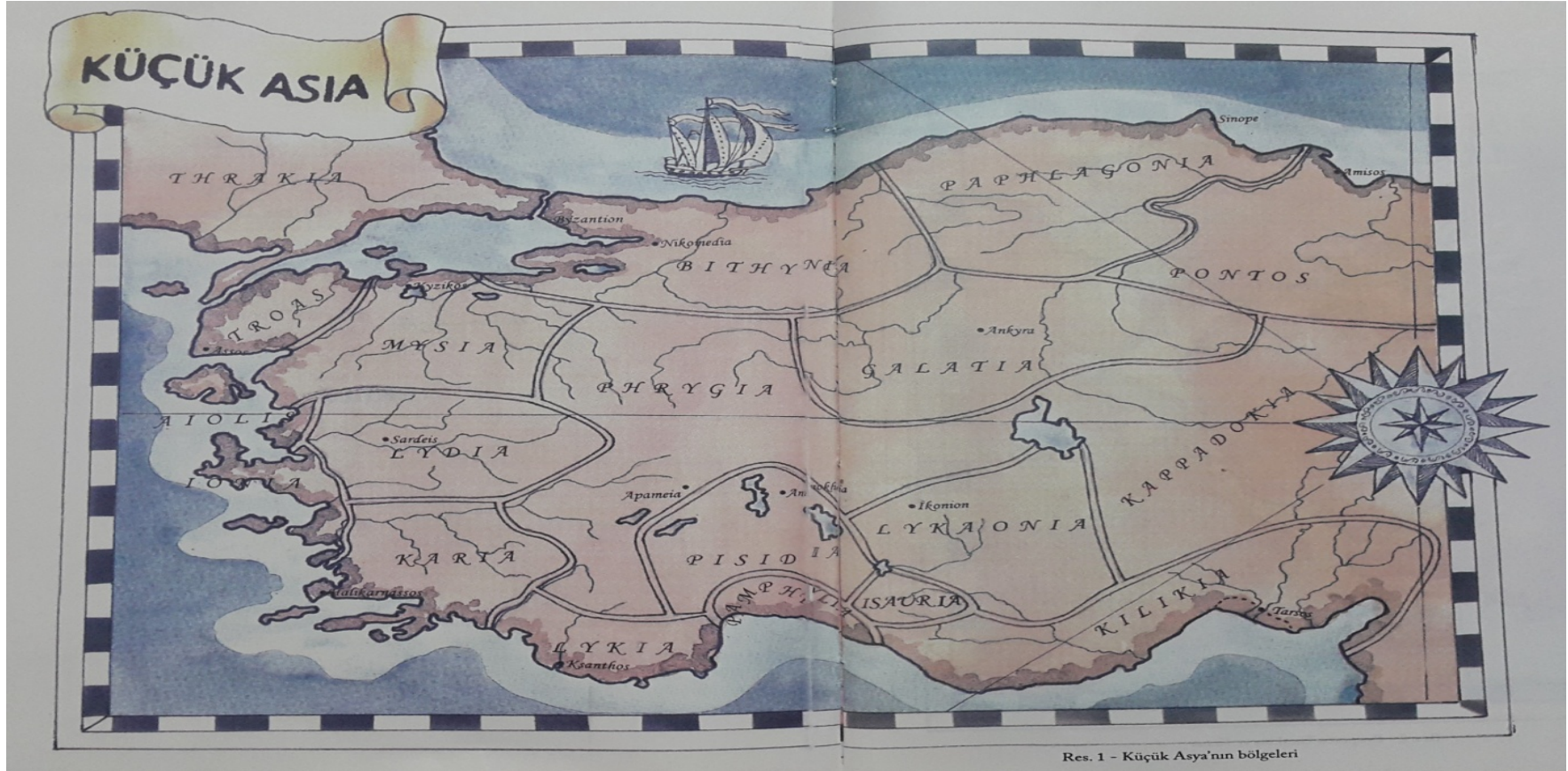
Ek. 13:

MS 1346'DA KENTLER VE TİCARET YOLLARI

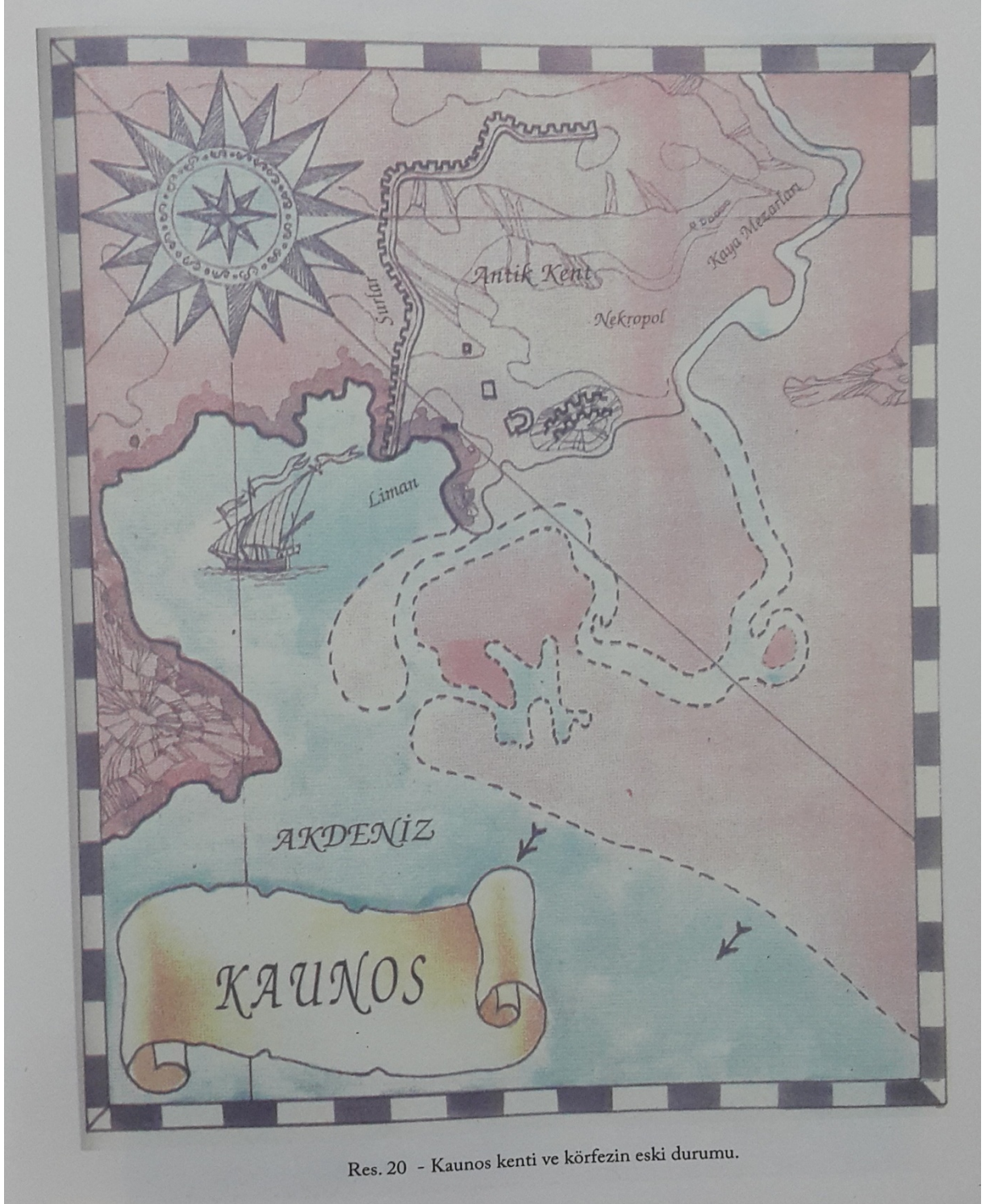
McEVEDY Colin, **Ortaçağ Tarih Atlası**, Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010, s.85.

Ek. 14:

SEVİN Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

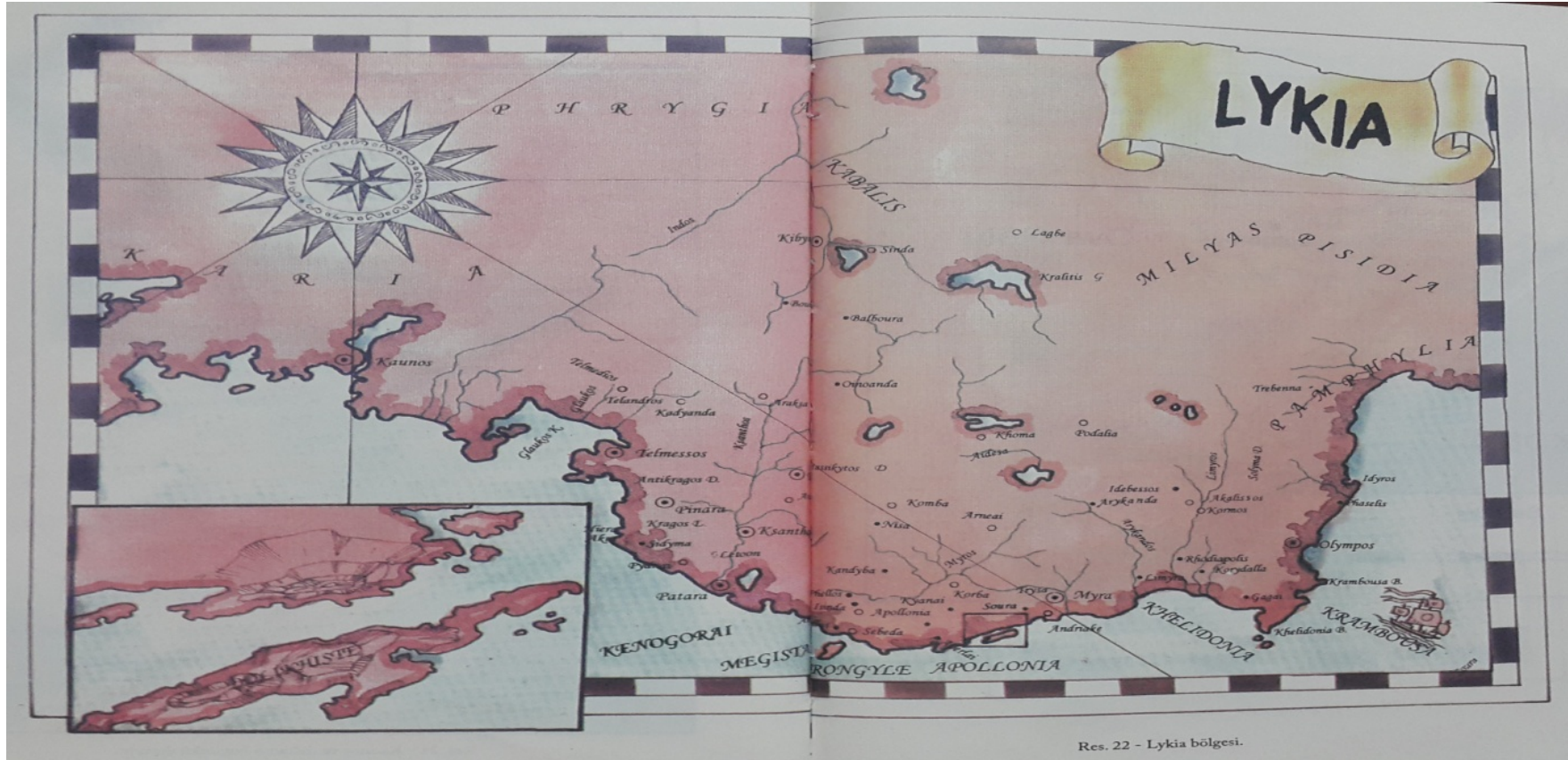
Ek. 15:

Res. 20 - Kaunos kenti ve körfezin eski durumu.

SEVİN Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ek. 16:

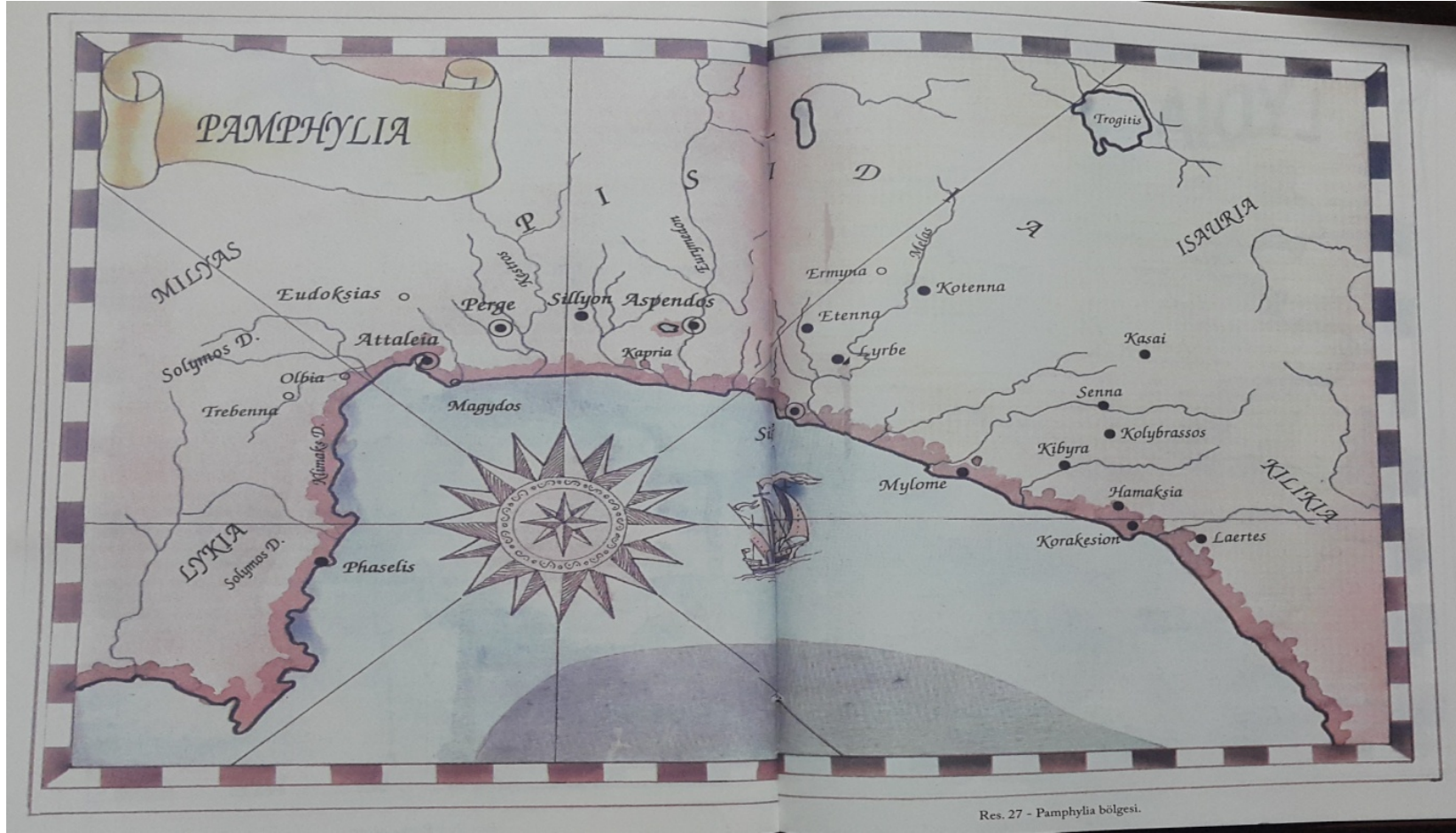
SEVİN Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ek. 17:

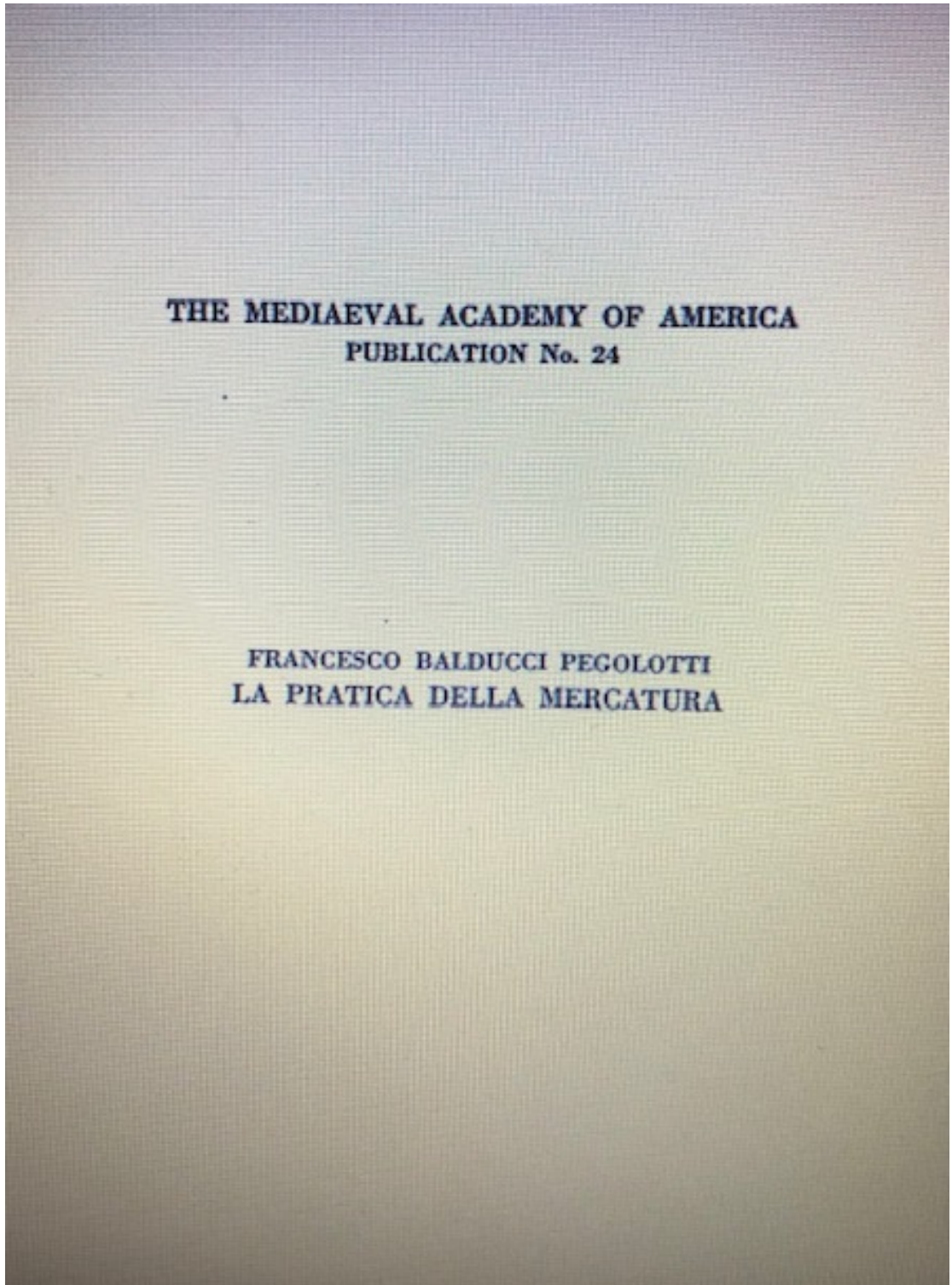
SEVİN Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ek. 18:

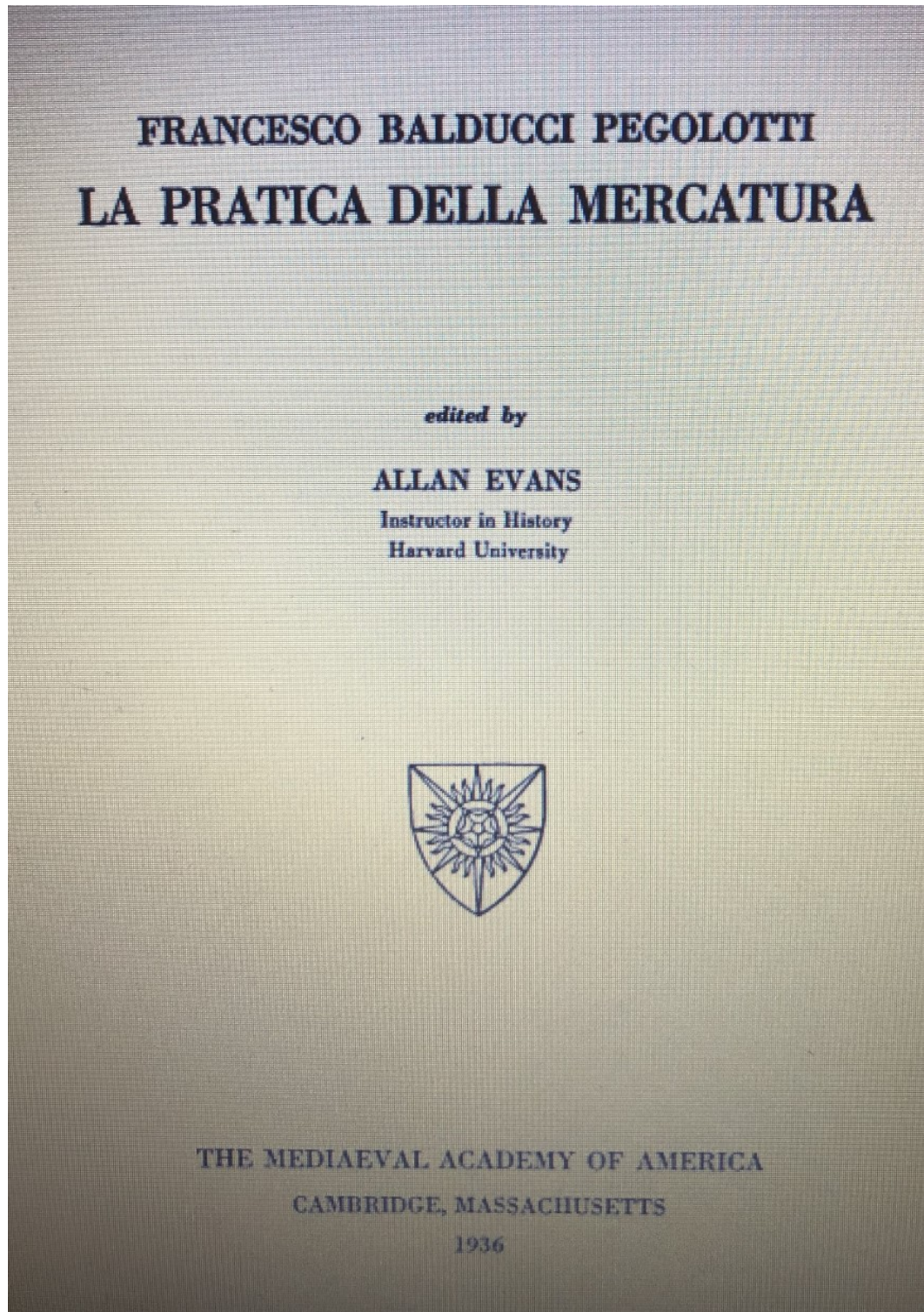
SEVİN Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ek. 19:

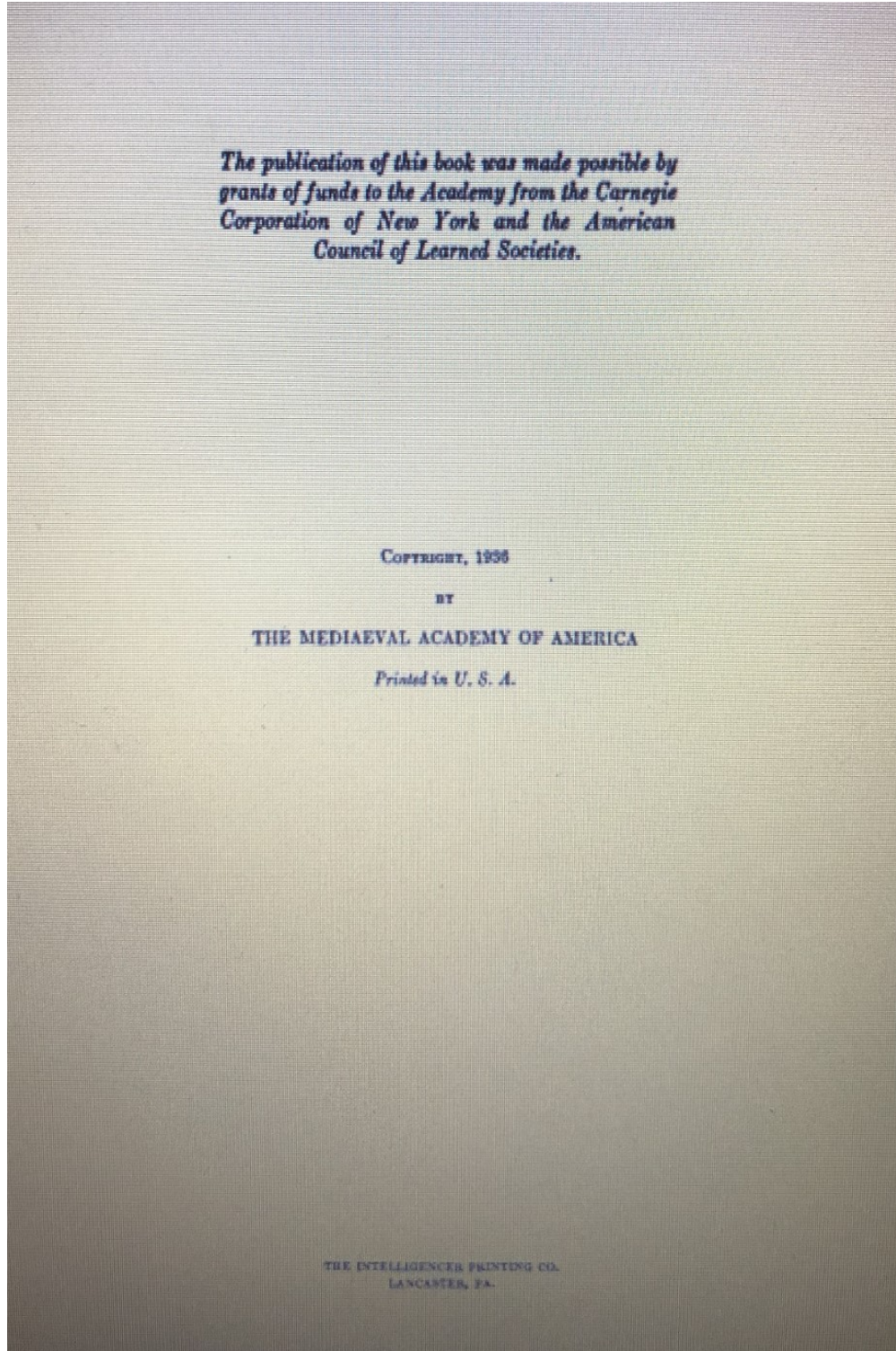
Francesco Balducci Pegolotti

Ek. 20:

Francesco Balducci Pegolotti

Ek. 21:

Francesco Balducci Pegolotti

25 E vuoi avere a mente che chi fa onore a' commerciar e dona loro alcuna cosa o danari, e a loro scrivani e turcimanni, * ellino si passano molto cortesemente e sempre ragionano la mercatantia che tu metti meno ch'ella non vale.

*Avisamento dello svaro che à da una ragione di grano a un'altra
in Gostantinopoli e in Pera, e quanto è migliore l'una
ragione di grano dell'altra*

Grano di Rudistio si è grano che nasce nella Grecia di Gostantinopoli ed è il migliore grano di Romania, e sempre si vende più caro carati¹ 6 in 8 il moggio che quello di Caffa, sicchè grano di Caffa viene presso a quello di Rudisto.

Grano di Caffa è 'l migliore grano che sia nel Mare Maggiore e in Gazeria, e vale più che non vale grano di Lifetti del Mare Maggiore carati² 2 in 4 il moggio, sicchè tutto grano del Mare Maggiore vale quanto quello di Caffa salvo quello di Lifetti che non è sì buono grano come quello di Caffa e delli altri porti del Mare Maggiore.

Grano dell' Asilo³ vale quasi a uno pregio con quello di Caffa e non à quasi di svaro dall'uno⁴ all'altro, ma sempre si troverebbe comperatore più tosto di quello di Caffa che di quello dell'Asilo.

Grano da Maocastro è appresso all'Asilo e va quasi a uno pregio benchè quello dell'Asilo non sia migliore—pure è più vendereccio e conservasi meglio a navicarlo.

Grano di Varna e della Zaorra e di Vezina e di Sinopoli è peggiore grano che neuno degli altri detti di sopra e vagliono questi grani sempre peggio che quello di Rudisto carati⁵ 12 in 14 il moggio, e quello di Caffa e di Gazeria del Mar Maggiore da carati⁶ 6 in 8 il moggio. E grani di questi luoghi come Varna e di tutta la Zaorra⁷ e di Vezina e di Sinopoli tutti vanno a uno pregio, e altri grani non à in Romania da nome.

Orzo vale più quello di Rodisto che quello di Caffa carati⁸ 4 il moggio, e più quello di Caffa che quello di Varna carati⁹ 2 in 3 il moggio. In oggi⁹ d'altre parte non ve ne viene da fare menzione.

¹ M: abbreviation for *lira*, see p. 14 above; P: *Lir*. But beginning with the fifth paragraph below, *lira* or *la* appears consistently, and carat would be the normal unit in Constantinople.

² M: *li*; P: *Lira*.

³ M: *Asilo*, and similarly throughout this section.

⁴ M: *dalloro*.

⁵ M: *li*; P: *Ka*.

⁶ M: *cha*.

⁷ M, P: *Zaorra*.

⁸ M: *lira* and henceforth *lira* or *la* until the end of the paragraphs on *ceva*; P: *K* and *Ka*.

⁹ M: *In moggio*; P's emendation is here adopted.

GLOSSARY OF TOLL STATIONS ON THE ROAD FROM AYAS TO TABRIZ

Pegolotti's skeleton list of the toll stations along the road from Ayas to Tabriz (pp. 28-29) is remarkably rich in puzzles of identification. Four scholars have made serious attempts to solve these puzzles: H. Yule (Yt. III, 159 ff.); Heyd on two occasions, once in the first edition of his *Geschichte des Levantehandels* (1879), II, 115 ff., again, in the French edition of his book, a treatment revised in the light of Kiepert's contributions (He. II, 115 ff.); H. Kiepert in a special article with a map (KI); and E. Friedmann (Fw, 39 ff.). It has not been possible to canvass thoroughly the extensive recent literature which might throw new light upon the historical geography of this region, but in order to make readily available at least the results of the previous investigations this glossary provides a summary of the suggestions which the above authors made concerning the course of the route and the situation of specific localities. The only novel contribution will be found in the two items of the list which were omitted from Pagnini's edition and so escaped the notice of commentators. This material has been kept separate from the general index of place names for obvious convenience in following the itinerary.

LALAZZO: *Ayas*, in Little Armenia.

COLIDARA:

By general agreement this place is the *Gobidar* of crusading chronicles, an Armenian frontier fortress on the slopes of Taurus. At this point agreement ceases, for there are two routes on which the fortress might be situated. Heyd, who suggests that the route followed the Jihan eastwards, to turn north through the Gaban valley to Güksin, has no positive identification (He. II, 115). Kiepert, who traces the route directly northward through Sü and so over into the Seihun valley and on through Kusan and Tanna, places *Gobidar* north and slightly east of Sü (KI, 903, 913, n. 1). Friedmann suggests the *Gobelet-dere*, 'valley of Gobelet,' which appears on Kiepert's chart (Fw, 39). In view of this uncertainty, perhaps it is not taking too great a liberty to suggest that the place may have lain on a third, even more westerly route, leading to Kaisariyah as a first major objective (see below under *Caesna*).

GANDON:

Possibly the frontier station of the Persian Khaza (KI, 903; He. II, 115).

CAESNA:

Heyd sees here the *Caesna* of the Crusaders, Turkish *Güksin* on the Jihan (He. II, 115); Kiepert suggests the district of Kusan (KI, 903). But Friedmann locates the earlier station of *Colidara* in Kusan, and he therefore places *Caesna* further along the road to Sivas, possibly at *Hadjin* (Fw, 40). It has not occurred to anyone that this form might result from a confusion, not uncommon in the M., of *s* with *si* (see Fw, 75, n. 1 and 215, n. 1), and might stand for an original reading *Caesna*, meaning *Kaisariyah*, through which city ran one of the main roads between Ayas and Sivas (see PL, p. xxxiv). Certainly some of the identifications suggested immediately above or below are so convincing as to preclude a

more westerly route, and the new evidence concerning *Gozars del Soldano* below is a further argument in favor of this interpretation.

GAVAZERA DELL' AMIRAGLIO: 'The Emir's Caravanserai.'

The khan is not exactly located. Friedmann, placing *Caesna* at *Hadjin*, suggests that this khan might be at the foot of the *Bay Dagh* Range, specifically at *Gis Bel*; the word *bel*, he indicates, is almost interchangeable with *emir* (Fw, 40, n. 1). If the road ran through *Kaisariyah*, the khan might be at the gate of the city.

GAVAZERA DEL SOLDANO: Sultan Khan.

This name was omitted from Pagnini's edition and so escaped comment. As a matter of fact, ruins of a great Seljuk caravanserai traditionally known as *Sultan Khan* stand 40 kilometres north of *Kaisariyah* on the road to Sivas; if this khan may be identified with Pegolotti's *passera*, it confirms the suggestion that his route ran through *Kaisariyah*. I am indebted for knowledge of khans and of this one in particular, to an Honors Essay written at Harvard University by Mr. G. Huntington Damon.

GADCE:

If an easterly route is followed, this place probably lay on the old Roman road from *Komana* via *Tanna* to *Sivas* (KI, 906).

GAVAZERA DE CARA JACONI:

Kiepert suggests a village *Kapulu* between *Tanna* and *Sivas* (KI, 903). Friedmann mentions *Chang Maphara* which he finds on Kiepert's map at 20, 19-20, 45. (Fw, 40, n. 6).

SALVATRIO: *Sirga*.

DURULAGA: *Toduzga*.

Yule omends the text to read *Durulaga*, i. e. *Duruk*, but Kiepert points out that the route by *Duruk* or *Durugi* and the Euphrates is long

Örnek: Francesco Balducci Pegolotti'nin Eserinden Alıntı Yapılan Sayfa

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	MİNEL KIRAN
Tez Adı	AKDENİZ HAVZASI'NDA ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ İLE İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	TARİH ANABİLİM DALI
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	DOÇ. DR. HASAN BASRI ÖCALAN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 23.09.2019

İmza :